

STAAT

VAN DEN

LANDBOUW

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

gedurende het jaar 1828.

STAAT

VAN DEN

LANDBOUW

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

gedurende het jaar 1828;

Opgemaakt door J. KOPS, Hoogleeraar in de Kruid- en Landhuishoudkunde te Utrecht, en uitgegeven op last van het Departement van Binnenlandsche Zaken.

'S GRAVENHAGE,

TER ALGEMEENE LANDS DRUKKERIJ,

1829.

STAAT

VAN DEN

LANDBOUW

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

gedurende het jaar 1828.

GESTELDHEID VAN HET WEDER.

De Commissie van Landbouw in *Utrecht* heeft de weêrsgesteldheid in die provincie aldus opgegeven:

De herfst van 1827 was vrij droog geweest. Ofschoon de rivier de *Lek* aanhoudend een hoogen stand hield, wegens afkomend bovenwater, zoo was het binnenwater niet hoog, waardoor vele landen, die anders gemeenlijk onder staan, boven bleven.

Na voorafgaand zacht en voor het saizoen meer dan gewoon droog weder, begon de vorst op den 7den Januarij 1828, onder oosten wind, en

gepaard met sneeuw, op den 10 en 11. Dezelve hield slechts tot den 12 aan, wanneer er dooi volgde met regen. Op den 15 hervattede zich de vorst met sneeuw en oosten wind en hield tot den 17 aan, waarbij de therm. van Fahr. op den 16 tot op 15° was gedaald. Nu had er wederom dooi plaats met eenigen regen. Vervolgens bleef het weder open en gematigd, zoo dat het eind der maand eenige dagen opleverde, die in der daad ongemeen zacht en fraai waren, terwijl het jonge vee hier en daar buiten liep.

In Februarij was het weêr over het geheel, tot aan den 10, zeer zacht, meest droog en stil; slechts enkele dagen waren vochtig. De wind was meest zuidelijk en zuidoostelijk. Nu ontstond er nog wederom eene matige vorst, die tot op den 19 voortduurde, waarbij de therm. op den 14 des morgens te 7 ure, op 11° stond, gepaard met sneeuw, welke den grond met eene tamelijke laag bedekte. De dooi, als nu invallende, was ongemeen zacht, zoo dat er geen oogenblik vrees voor doorbraak der rivierdijken bestond. Het laatste gedeelte dezer maand was ongemeen luw en voor het saizoen buitengewoon zacht, met nevel en windstilte. Men vernam, dat op den 23 in sommige zuidelijke provincien eene aardbeving was gevoeld.

Ook hier had men een ongemeen lagen stand des barometers opgemerkt.

Behalve eene ligte vorst, met storm en sneeuw gepaard, op den 5, 6 en 7, was het begin van Maart gematigder dan gewoonlijk, zoo dat de grasvelden en sommige heesters, vooral ook de *aalbes* en *kruisbes*, begonnen te groenen en uit te loopen. Met den 11 begon het weêr reeds ongemeen zacht te worden, zoo dat men verscheiden, voor deze maand, ongewone en schoone voorjaarsdagen waarnam, waardoor dan ook zoo wel de tuin-, als veldarbeid een vroegtijdigen aanvang kon nemen. De laatste helft was vochtiger en kouder dan het begin, doch over het geheel was het weêr gedurende deze maand gunstiger, dan algemeen het geval pleeg te zijn, hebbende naauwelijks eenige buijen plaats gehad, dan op den 26, wanneer er eenige sneeuw en hagel viel. Ook bleef die helft niet zonder nachtvorsten, die evenwel niet sterk waren.

Ongunstiger was de toestand des weders in April, zijndé hetzelve in het begin dier maand, behalve op den eersten dag, aanhoudend guur, vochtig, afwisselende met sneeuw, hagel, nachtvorst met noordwesten wind. Hierdoor werd nu ook de groei der uitloopende gewassen tegen gehouden. Voorts bleef het weêr tot aan den 26

doorgaans vochtig, zoo dat naauwelijks één dag zonder regen voorbij ging, hoe wel het niet koud was. De bearbeiding der landen bleef hier door, vooral op de klei, zeer achterlijk, en moest veelal gestaakt worden; ook de graslanden bleven week en voor het ontvangen van het vee ongeschikt. Met den 27 veranderde de luchtsgesteldheid ongemeen, wordende warm en mild, zoo dat men nog, daar alles tot den groei gunstig was voorbereid, op eens de velden en tuinen groen zag worden.

Met het begin van Mei ontving het weder op nieuw verkoeling, zoo dat de warmte der laatste dagen van April wederom ophield. Tot aan den 13 bleef de lucht koud en schraal, met noorden wind. Omtrent het midden der maand nam dezelve wel eene eenigzins mildere gesteldheid aan, doch het weêr was nog geenszins aangenaam, zijnde schraal en onvruchtbaar, met noordoosten wind. Op den 21 viel er een vruchtbare regen, welke, met uitzondering van eenig vocht [op den 13 gevallen] de eerste verkwikking aan de gewassen mededeelde. Op den 24 en vervolgens hadden er een- en andermaal onweders plaats met milden regen en opvolgende warmte, welke meerdere vruchtbaarheid aanbragten, tot het laatste der maand voortdurende.

Niettegenstaande deze voordeelige gesteldheid,

waren de eerste dagen van Junij regenachtig, winderig en koud, en er deed zich nog geene zomerwarmte gevoelen. Deze ontwaarde men eerst bij het midden dezer maand, wanneer het weêr droog en warm werd. In de tweede helft hadden er sterke regens plaats, met onweder, achtervolgd van droogte en aanmerkelijke warmte, klimmende de therm. 18° *Fahr.* op den 17 en 20 der maand.

De warmte nam in het begin van Julij toe, zoo dat de therm. op den 5, des middags te 12 ure, de hoogte van 85½° bereikte.

Na eenig op nieuw ontstaan onweder onderging de dampkring na den 9 verkoeling. Er volgde meermalen doordringende regen, en men hoorde, dat elders in naburige provincien, voornamelijk in *Gelderland*, zware onweders plaats hadden gehad, welke aanmerkelijke verwoestingen onder de gewassen en vele brandschaden hadden aangebragt.

Het laatst der maand was doorgaans winderig en meermalen stormachtig, zoo dat men slechts weinige geheel drooge dagen kon opnoemen.

Deze zelfde weêrsgesteldheid duurde nog in Augustus voort, zoo dat elke dag met regen en met ligte en zwaardere onweders nu en dan gepaard ging, hoewel de lucht daarbij algemeen meer warm dan koud bleef. Op den 10 had

er zwaar onweder plaats met hagelslag, en op den 11 met sterkere regen en storm. Eerst met den 20 kwam het weêr zoo ver tot stand, dat de zware en aanhoudende regen ophield, en er eenige drooge dagen volgden; doch er kwam nog geenszins eene volkomene droogte, daar het weêr tot aan het eind der maand bij afwisseling vochtig bleef. De geheele maand leverde slechts 7 of 8 volkomen drooge dagen op, waarvan geen drie achter elkander plaats hadden.

Met den 4 September kwam er eerst eenig vast droog weder, hetwelk tot op den 10 voortduurde; doch nu werd het al wederom regenachtig, met onstuimigheid en onweder.

Na het midden klaarde het weêr geheel op, werd standvastig en ongemeen schoon, en zulks duurde voort tot aan het eind der maand.

October was, behalve in het begin, over het geheel droog en leverde nog fraai weder op. In het laatst dezer maand hadden er reeds aanmerkelijke nachtvorsten plaats.

In het begin van November had er aanmerkelijke vorst plaats, waarbij de thermometer op den 8, des morgens te 7 ure, op 17° stond, met zuidoostelijken wind. Die vorst was nogtans van korten duur, houdende slechts vijf dagen aan. Het overige der maand was bestendig, over het geheel droog en stil. Men had zelfs in

het laatst nog fraaije dagen, loopende deze zonder eenigen storm ten einde.

In December had, over het geheel, eene gematigde weersgesteldheid plaats. Ofschoon in het midden eenigzins stormachtig, was zulks echter minder dan gewoonlijk in deze maand het geval. Ook viel er minder dan gewoonlijk regen, waardoor de waterstand niet aanmerkelijk hoog werd. Er werden nu en dan vrij zware nevels waargenomen, doch vorst ontwaarde men niet; althans niet van eenig belang.

Uit de provincie *Antwerpen* gaf men dit verslag van het weder:

De winter was zacht; en slechts eenige dagen vorst, met sneeuw vergezeld, hebben zich in Januarij doen gevoelen.

Het weêr was in de volgende maand stormachtig, gepaard met regen: op verscheiden plaatsen heeft zich eene aardbeving, gedurende eenige seconden doen gevoelen.

Hooge watergetijen hebben in de maand Maart eenige doorspoelingen van dijken van weinige aangelegenheid veroorzaakt.

Maart leverde warme dagen op en scheen eene vroege lente te voorspellen, doch in April werd het weêr guur en schraal.

Junij was voor het droogen en inhalen van hooi en wintergarst zeer gunstig, doch later, en

voornamelijk in Julij, is het weêr gestadig nat en koud geweest.

Men heeft van eenige goede dagen, welke zich in den loop der maand Augustus opdeden, gebruik gemaakt om rogge en tarwe in te halen.

Het weder van September en October was allerschoonst en zeer voordeelig voor de bearbeiding en bezaaijing der landen.

De vroegtijdige vorst, welke zich in de eerste dagen van November deed gevoelen, is voor eenige levensmiddelen en voor de weiden zeer nadeelig geweest.

Uit *Oostvlaanderen* heeft men het volgende wegens het weder medegedeeld:

De eerste dagen van Januarij zijn meestal met geringe vorst, droog en aangenaam weder verzeld geweest. Den 16 viel eene buitengewone hoeveelheid sneeuw. Daarop aanstonds de dooi volgende, geraakten de dijken der rivieren overstroomd, en vele landen stonden onder water.

In het begin van Februarij had men wederom vorst en sneeuw, en in het begin van Maart vele regens en nachtvorsten.

De luchtsgesteldheid in April was doorgaans guur, verzeld van regens en scherpe winden, die voor alle gewassen, en bijzonder voor het zaaijen van het vlás, nadeelig waren.

In het begin van Mei had men al weder eenige

dagen koud en schraal weder, hetgeen de opgevatte vrees voor het vlas deed aanhouden; daar echter den 12 het weder eensklaps eenen gunstigen keer nam, en men drooge en warme dagen bekwam, verkreeg welhaast het eerst gezaaide vlas, gelijk alle andere gewassen, een gunstig aanzien.

Junij heeft eenige heete dagen, en droog en groeizaam weder opgeleverd.

In de drie volgende maanden had men ook hier aanhoudende regens, die aan de graangewassen nadeelig waren, en de landbouwers veel buitengewoon werk veroorzaakten in het onophoudelijk keeren en verzetten van het gemaaide graan, om het droog te krijgen, en het gevreesde schieten voor te komen.

October gaf vele schoone dagen en uitnemend droog weder, hetgeen voor het delven van wortelgewassen en het zaaijen van granen hoogst voordeelig was.

In de twee laatste maanden had men, gelijk in het vorige jaar, veel regen en mist.

STAAT DER GEWASSEN.

§ 1. *Koolzaad.* Dit gewas trof een gunstigen zaaitijd en winter. Men had wel in *Utrecht* en *Zeeland*, bij het opkomende gewas, van

de aardvloo te lijden gehad, en in de eerstgenoemde provincie en in *Westvlaanderen* was het ook op sommige plaatsen, in den winter, vooral door het dooijen op den dag en daarop volgende harde vorst, omgekomen; maar anders heeft het nergens tot aan den bloeitijd eenig leed ondervonden. In *Groningen* en *Westvlaanderen* werd het in het begin van den bloei veel door koude nachten bevangen, hetgeen zich echter grootelijks herstelde, en in *Zeeland* kwam er niet alleen in het voorjaar veel onkruid tusschen dit gewas op, maar verder leden de planten op sommige plaatsen veel door den honigdauw.

Voorts had men, door gedurige en zware regens, een ongelukkigen oogst van het koolzaad in *Groningen*, *Vriesland*, *Zeeland* en *Luxemburg*. Dit veroorzaakte veel moeite, en door het gedurig keeren verloor men veel zaad, terwijl er ook veel op het veld ging schieten. In *Vriesland* moest men het naauwelijks half droog dorschen. Door dezen natten oogst in de genoemde provincien, was het zaad van geringe hoedanigheid. In *Groningen*, had men onder het *Hunsingo*-kwartier, alwaar het koolzaad op rijen was gezaaid, minder door den regen geleden, om dat het, bij het zichten, hooger en drooger, dwars over den akker en over de tusschen geploegde voren gelegen had.

In al de overige provinciën was men gelukkiger geweest met dezen oogst. Het zij dat daar het koolzaad vroeger rijp geworden, en vóór de zware regens heeft kunnen ingezameld worden; hetzij dat men daar bij dezen oogst geen regen getroffen heeft: zelfs in *Limburg* had de droogte het zaad te snel doen rijpen, en was de opbrengst hierdoor niet hooger dan 12 mudden van het bunder, zijnde het zaad niet genoeg uitgezet. Onder *Hasselt* was het beter gesteld.

In *Zuidbraband* hadden echter de lage gronden, door de nattigheid, minder opgebragt dan de hoogere en droogere gronden. Onder Assche verkreeg men maar ¾ van een gewoon gewas, en te *St. Martens-Lennik* 10 mudden van het bunder. Vooral was het gewas en de inzameling voortreffelijk uitgevallen in *Zuidholland*, *Noordbraband*, *Antwerpen*, *Oostvlaanderen* en *Henegouwen*. In *Zuidholland* verkreeg men op *Overflakkee* en *Goedereede*, dooreen, 36 mudden, en op enkele plaatsen zelfs 45 mudden van het bunder, maar in *Rijnland* en *Delfland* viel de scheut bij het dorschen tegen; in *Noordbraband*, onder *Bergen op Zoom*, 29 tot 32 mudden; in *Oostvlaanderen* 25 mudden; in *Westvlaanderen*, waar het, zoo als boven gemeld is, in den bloei geleden had, maar 17 tot 20 mudden, doch in het noorden dier provincie 22 tot 30 mudden,

wegende 64 tot 68 nederlandsche ponden; maar zijnde minder olierijk dan in 1827, en wel in de verhouding van 22 tot 28. In *Luik*, waar algemeen weinig gezaaid is, bekwam men 18 tot 20 mudden, gevende elke mudde 20 tot 25 kannen (*litrons*) olie. Ondanks den natten oogst in *Zeeland*, had men nog 20 tot 24 mudden van het bunder, en in *Utrecht*, schoon men meest vóór den regen het gewas binnen had, op sommige plaatsen maar 10 tot 12 mudden van het morgen, en op andere een half gewas; in *Noordholland* [onder *Leimuiden*] 12 mudden van het bunder. De teelt neemt toe in *Antwerpen*, in het zuiden van *Kempen* en in *Luxemburg*. De prijzen waren, het mud, in *Vriesland* *f* 8½; *Utrecht* en *Noordholland* tijdens den oogst *f* 10, het Aveelzaad *f* 8 — *f* 9; in *Zuidholland*, in November *f* 11.60 — *f* 12.80; in *Zeeland* iets minder; in *Noordbraband* in den winter *f* 13; in *Westvlaanderen* en *Zuidbraband* *f* 8.50, waarschijnlijk in den oogsttijd, dewijl na dien tijd dit zaad en alle granen aanmerkelijk in prijs gestegen zijn; in *Oostvlaanderen* en *Luik* *f* 11.45.

In *Luxemburg* wordt meer winter- en zomerraapzaad dan koolzaad gebouwd, en had dit meer gegeven, dan het koolzaad, om dat het later geoogst wordt, en aldaar toen minder regen was.

Zomer-koolzaad had in *Drenthe* op geropte landen en ook in *Limburg* middelmatig, in *Zuidholland*, onder *Flakkée* en *Goedereede* 22 tot 25 mud van het bunder opgebragt. In *Noordbraband* had het op hoog land vrij goed gegeven, maar was op lage gronden door zomerregens benadeeld. Sloren en knolgroen, welke men in die provincie had laten doorgroeijen, hadden na half Junij een goeden oogst gegeven. Men klaagde daar in de boschrijke streken over het toenemen der woudduiven, welke veel op het zaad vielen.

§ 2. *Wintergarst.* Het is alleen *Groningen*, waar dit graan gedurende den winter zoo zeer geleden had, dat het meest moest omgebouwd worden: er was daar ook veel in plaats van het vernielde koolzaad gezaaid, maar ook dit werd meest door slakken opgegeten. Het overgeblevene gaf ook matig en slecht graan. In *Zeeland* was het in het voorjaar door de regens niet uitgestoeld, geel en spillig opgeschoten, en had gering stroo gegeven: nogtans verkreeg men dooréén 40 mudden van het bunder. De regens bij den oogst hebben veel nadeel gedaan in *Zuidbraband*, *Oostvlaanderen*, bijzonder in de polders, maar vooral in *Westvlaanderen*, waar de kwantiteit en kwaliteit algemeen gering en ook veel graan op het veld was geschoten. Over

het geheel rekende men op 36 tot 41 mudden van het bunder, wegende elke mudde 63 tot 65 Nederlandsche ponden.

In drie noordelijke provincien had men sterk het nadeel van stuif of brandaren gehad, te weten: in *Vriesland*, waar bijna geen stuk zonder brandaar was, zelfs bij de Maartsche garst: in *Gelderland*, waar men het aan de koude regenachtige lente toeschreef, dat men meer brandaren in de garst en ook in de haver had dan gewoonlijk, en in *Zuidholland* op *Goedereede* en *Overflakkée*.

Het is opmerkelijk, schrijft men uit dat distrikt, dat de wintergarst in dit en de laatstvorige jaren meer dan voorheen met stuifaren is bezet geweest, aan welk ongemak men de mindere afkomst moet toeschrijven. Voorheen toen dit gebrek genoegzaam onbekend was, werd in die streek, gewoonlijk bij middelmatig gewas, van een bunder gedorschen 60 mudden; dan sedert dat het voormelde verschijnsel zich meer en meer heeft verspreid, is de afkomst der wintergarst van jaar tot jaar verminderd; men heeft wel door onderscheidene middelen beproefd, om dit kwaad weg te nemen of te voorkomen, zoo als door de zaaigarst vóór de uitzaaijing te kalken, even als zulks met de tarwe tegen den brand geschiedt, doch tot nogtoe zonder gunstig gevolg.

In al de overige niet genoemde provincien was men wel voldaan, zelfs was het in *Vriesland* en *Zuidholland*, ondanks de brandaren, algemeen vrij goed. De opbrengst was verder in *Noordholland* van het bunder 19 mudden. *Zuidholland* algemeen 28 — 30 mudden. Onder *Voorne* en *Putten* 30 — 36, en op *Goedereede* en *Flakkée* 40 mudden, hetgeen blijkens het hiervoren gegeven berigt aldaar niet overvloedig is. *Noordbraband* onder *Steenbergen* 36 — 40 mudden en zwaar en blanke korrel, op andere plaatsen 26 — 29 mudden. *Oostvlaanderen* 29 mudden. In *Luik* 24 mudden. *Limburg* 30 mudden en wel op de zware gronden *St. Truijen*, *Borgloon* en *Tongeren*, en meest van goede kwaliteit.

Zomergarst: was in verre de meeste provincien, eerst door hette, vervolgens door regens slecht gerijpt en laat en nog nat ingeoogst; meestal klein van korrel en met weinig meel. In *Zeeland* was het graan wel $\frac{1}{10}$ ligter dan gewoonlijk, en in *Zuidbraband* gaf het naauwelijks een half gewas; in *Luik* niet meer dan 5 of 6 mudden; in *Noordholland* nog 10 mudden van het bunder.

In *Henegouwen* had eene natte lente en drooge zomer dit graan doen tegenvallen.

Men was redelijk voldaan in *Groningen* in het *Wester*- kwartier en in de veenkolonien, als ook in *Zuidholland* onder *Delfland* en het *Westland*. In

Westvlaanderen was de opbrengst 25 — 32 mudden. Men teelt dit graan al minder in *Luxemburg*, uit hoofde van deszelfs wisselvalligheid, en verkiest hiervoor de haver. Aldaar was garst, in welke klaver gezaaid was, door den sterken groei van de klaver mislukt.

De prijs was van wintergarst in het algemeen *f* 4.— 4.60; in *Zuidholland* in November *f* 5.10; van zomergarst *f* 3 — *f* 4.50.

§. 3. *Rogge*. Zelden zal men van eenig gewas zulk eene eenparige uitkomst over het geheele Rijk hebben, als van dit graan. De zware regen, vóór en gedurende den oogst, was ook hier de algemeene ramp. Anders zou het over het algemeen een voortreffelijk gewas hebben opgeleverd. *Groningen* alleen voert hierover geene klagten, en houdt dit thans voor het beste van alle hunne wintergewassen.

Het kwam algemeen bij gunstig en droog weder in den grond en leed niets gedurende den winter, maar in het voorjaar, na de koude in Maart en April, werden in vele oorden van *Noordbraband* en *Antwerpen* de planten eerst rood, stierven uit en verdwenen van het veld. Dit was daar meer waargenomen, en wij zullen straks eenige medegedeelde aanmerkingen hieromtrent opgeven. De bloeitijd liep meestal zonder ongelukken af. In *Westvlaanderen* was vervolgens

door wind veel neêrgeslagen en zelfs geknakt; en in andere streken dier provincie waren de aren weder door hette aangeslagen en te vroeg aangerijpt. In *Limburg* en *Luxemburg* was er ook veel onkruid onder de rogge opgeschoten.

Maar vóór en gedurende de inzameling ondervond men, gelijk wij reeds zeiden, al de rampen van een zeer natten oogst. De aanhoudende dagelijksche regens veroorzaakten, dat de garven half droog moesten opgebonden worden, de aren op het veld schoten en de korrel bruin en dik bastig werd. Deze vrees voor het schieten en uitspruiten deed in *Oostvlaanderen* velen twijfelen, wanneer nu de beste tijd der inzameling was, vroeg of laat; maar de meesten, gedachtig aan het spreekwoord, beter op het land dan in de schuur bedorven, vertraagden de inzameling en hadden hierdoor nog de minst slechte uitkomst. Hoogere landen hadden natuurlijk minder dan de lage te lijden. In *Vriesland* en *Noordbraband* merkte men op, hetgeen ook elders moest plaats hebben, dat in de zoogenoemde binnenkampen, die meest door boomgewas en heggen zijn ingesloten en dus voor wind en zon minder genaakbaar zijn, de nadeelen van den natten oogst nog te grooter waren.

Het stroo was algemeen overvloedig, in *Luik* 510 garven van het bunder, maar veel bedor-

ven, en de scheut niet naar evenredigheid, en ook van geringe kwaliteit. De opbrengst, zoo verre die is opgegeven van *Zuidholland* tot in *Vlaanderen*, was van 21 tot 25 mudden het bunder. Op zware landen van *Westvlaanderen* 14 mudden; in *Limburg* 15, en op ligte gronden 10 mudden; in *Luik* 16 tot 18 mudden; in *Luxemburg* ⅓ minder dan van een gewoon gewas. In *Noordbraband* woog de mudde niet zwaarder dan 68, in *Westvlaanderen* 62 tot 70 N. p.

Die van *Noordbraband* hebben bijzondere opmerkingen medegedeeld, die wij hier laten volgen.

De meeste landlieden klaagden bij de dorsching over het schot, doch zij bedachten niet, dat zij uit hoofde van den regen de garven kleinder dan gewoonlijk gemaaid hadden, om daardoor het spoediger droog worden te bevorderen. Het aantal vimmen vergoedt dit gemis rijkelijk.

De prijs der rogge heeft zich na den oogst niet alleen staande gehouden, maar is in de twee laatste maanden van het jaar nog hooger geloopen. In het noorden van het Rijk was die rijzing van *f* 5 — *f* 7 en daarboven, in het zuiden van *f* 4.50 — *f* 6 en daarboven. Deze rijzing is vooral eene weldaad voor den geringen boerenstand in de hooge zandstreken van *Noordbraband*. Deze telen niet veel meerder rogge, dan zij tot eigen vertier noodig hebben; velen koo-

pen hun brood reeds van de maanden April of Mei op crediet, onder belofte van na den oogst te zullen betalen. Zij zijn daardoor verpligt, dadelijk na de inzameling van het graan, hetzelve te dorschen, naar de markt te brengen en te verkoopen, welken prijs het ook gelden moge, om aan hunne verbindtenissen te kunnen voldoen. Daar nu in gewone jaren de prijs na den oogst dadelijk eene aanmerkelijke daling ondergaat, zoo gebeurt het niet zelden, dat deze arme lieden het dubbel aan graan moeten missen van hetgeen zij genoten hebben.

In het afgeloopen jaar echter, heeft tot geluk van deze behoeftige klasse van nuttige ingezetenen de hoogere prijs te weeg gebragt, dat zij zich tot betaling van schuld niet dan gedeeltelijk van hunnen voorraad hebben behoeven te ontdoen, en dat het goed gewas, hetgeen zij overgehouden hebben, toereikend zal wezen om hen tot aan den volgenden oogst te brengen; te meerder, wijl zij in de boekweit eene buitengewone toevlugt vinden.

De klagten, dat de rogge in het voorjaar van het veld gaat, zijn menigvuldig, en ook in het afgeloopene jaar was dit, zoo als wij boven hebben opgemerkt, het geval. Deze ramp telkens terugkeerende, heeft men het niet ongepast geoordeeld, hiernaar een naauwkeurig onderzoek te doen.

Eene oorzaak, welke zeker niet tegengesproken kan worden, bestaat er, dat vele landlieden geene genoegzame zorg dragen, om de *voren* in hunne akkers genoegzaam open te houden, waardoor het daarin afzakkende water in dezelve blijft staan, den grond doet verzuren en de planten doet vergaan: men zal om die reden ook altoos zien, dat de *voorkanten*, vooral op lage gronden, minder graan opleveren dan de ruggen, en dat eerstgemelde meerder met onkruid bezet zijn.

Eene tweede minder bekende reden is in het *zaadgraan* gelegen. Ieder boer weet zeer wel, dat hij zuiver zaadkoren moet nemen; hij weet ook bij ondervinding, dat het goed is, om van tijd tot tijd, zelfs jaarlijks, van zaadgraan te verwisselen, en zulk graan te nemen, dat op eenen grond gegroeid is welk van den zijnen in bestanddeelen afwijkt; bij voorbeeld van leem op zandgrond, en omgekeerd; doch aan de keuze van het zaadgraan schijnt nog meerder gelegen te zijn, dan de meesten beseffen, en wij achten het derhalve niet ondienstig hier te laten volgen, hetgeen door een oud opmerkzaam landbouwer te dezen aanzien is opgemerkt.

Hij wil, dat men nooit rogge tot zaadgraan moet nemen *die in het zweet gedorschen is*. De rogge wordt gemeenlijk in het laatst van

Julij of in het begin van Augustus ingezameld: die men tot zaadgraan bestemt wordt gewoonlijk het laatst ingereden, wijl deze dan boven op liggende het eerst kan worden gedorschen. In de laatste helft van September begint men te zaaijen; komen er in Augustus of het begin van September regenachtige dagen, zoodat men buiten niet werken kan, dan houdt men zich met het dorschen van het tot zaad bestemde graan onledig; dit graan ligt dan, zoo als men het noemt, *in zijn zweet:* het ondergaat eene zekere soort van broeijing, waarin men hetzelve niet moet storen. De ondervinding heeft geleerd, dat granen uit het zweet gedorscht en naderhand gezaaid wordende, wel uitkomen, doch zwakkere planten voortbrengen, die bij het gure voorjaarsweder gedeeltelijk verdwijnen, gedeeltelijk onvolkomene halmen voortbrengen; hoezeer wij dit voorgeven nu niet als eene bewezene daadzaak willen doen voorkomen, strijdt zij toch ook niet tegen de theorie en schijnt ons der moeite waardig, om nader onderzocht te worden; ook willen ervaren landlieden beweren, dat men nooit zaadgraan nemen moet van rogge die op haverstoppelen gegroeid is: in hoever dit gegrond is, mogen wij niet bepalen.

Om best zaadgraan te verkrijgen, neme men de rogge, die het minste met onkruid bezet is:

deze late men volkomen rijp worden en maaije dezelve eenige dagen later, dan men gewoonlijk anders zoude doen, en wel om de rijzing voor te komen, des morgens zeer vroegtijdig als er de daauw nog op is. Deze rogge late men vervolgens op het veld volkomen droog worden en het stroo wel versterven. De rogge wordt alsdan in de open lucht, of, zoo als men het hier noemt, uit de zon gedorscht, of men rijde dezelve in de schuur, alwaar zij dan ten minste zes weken, tot dat hij volkomen uitgezweet is, moet blijven zitten. Uitgedorscht en schoongemaakt zijnde, brengt men dezelve aan het eene einde van den dorschvloer, en werpe met een houten, eenigzins hollen, schop de rogge zoo sterk mogelijk naar het ander eind van den dorschvloer, de rogge die het eerste wegvliegt, is de zwaarste, beste en volkomenste en wordt *voorworp* genoemd. Van deze voorworp kan men een zesde gedeelte minder zaadgraan nemen, dan men anders gewoonlijk doet, en men zal er zich wel bij bevinden.

Zomerrogge. Uit *Drenthe*, *Zuidholland* en *Noordbraband*, meldt men, dat dezelve goed heeft opgebragt, in de laatstgenoemde provincie 16 en 17 mudden van het bunder.

§ 4. *Tarwe.* De uitkomst is al vrij eenparig dezelfde geweest, als van de rogge. Het had

alleen in *Zeeland* in het voorafgegane najaar door de slakken geleden, maar anders nergens in den winter of in het voorjaar eenigen hinder gehad. De koude in Mei had het in *Utrecht* wat getroffen, maar ook dit herstelde zich, en dit gewas zou overal gunstig hebben opgebragt, indien de zomerregens, vooral in den oogst, de bekende nadeelen van zulk eene weêrsgesteldheid in dit tijdperk niet hadden te weeg gebragt. Deze waren zoo algemeen, dat men hierover alleen geene klagten voerde op de harde klei van het westerkwartier van Groningen, waar men ook later had ingeoogst dan elders; noch in Luik en Limburg, waar men ½ meer inzamelde dan gewoonlijk, behalve in het distrikt *Roermond*, waar het bunder maar 15 mudden gaf. In *Zeeland* was het ook in Julij door wind uit elkander geslagen en de inoogsting zoo ongunstig, dat men slechts bij uren en drooge tusschenpozen en dan nog maar winddroog kon inzamelen.

Merkwaardig is het, dat bij dezen natten zomer, waar men in drie provincien veel brandaren in de garst had, dit ongemak nergens in de tarwe schijnt geweest te zijn, dan alleen in *Groningen*, doch minder dan in andere jaren: en men meldt uit *Zeeland*, dat men door de honigdaauw geleden heeft. De opbrengst was van

het bunder in *Zuidholland* dooreen 16 — 18 mudden, en op *Overflakkée* 21; in *Noordholland* maar 8 mudden; in *Zeeland* 19 mudden; in *Noordbraband*, onder *Steenbergen* 22 — 25 mudden; *Westvlaanderen* in het noordelijk gedeelte 25 — 27 mudden, in de overige deelen 14 à 15 mudden; *Oostvlaanderen* 21 — 24 mudden; *Zuidbraband* in sommige kantons maar ¾ van een gewoon gewas; doch onder *St. Martens-Lennik* 25 mudden; *Luik* 16 — 18 mudden; *Luxemburg* maar een half gewas, enkele garven gaven nog geen twee Nederlandsche koppen. De prijzen zijn na den oogst en tot in den winter aanmerkelijk gaan rijzen, en stegen tot *f* 12 en *f* 13 het mud.

Zomertarwe is alleen uit *Zuidholland* opgegeven, hebbende daar slechts 7 à 8 mudden opgebragt.

Spelt-tarwe gaf in *Luik* 24 — 25 mudden, geldende *f* 3.25, en was in *Namen* zoo goed niet als de tarwe.

Masteluin. De uitkomst was in *Luxemburg* gelijk met die van tarwe en rogge.

§ 5. *Haver.* Kan gezegd worden over het halve gedeelte van ons vaderland een ongunstig gewas voortgebragt te hebben. Ongelukkig trof dit vooral het noordelijkste gedeelte, hetgeen juist voor deze kultuur zoo hoogst belangrijk is,

waarom wij het geheele verslag van die van *Groningen* hier overnemen.

Geen treuriger berigt kan er over dit jaar van eenig artikel van den landbouw in deze provincie gegeven worden, dan van het voor dezelve meest aangelegene, de haver. Dezelve is, met uitzondering van die op de hooge, wel gekultiveerde zachtere *klei-* en *kolonie-landen*, en der zwarte haver in *Hunsingo*-kwartier, welke alle dan ook nog maar een zeer middelmatig en zeer ligt voortbrengsel hebben voortgebragt, van zeer geringe of geene betëekenis geweest.

Overal, waar zij nog eerst in den voorzomer wel scheen voor te komen, zelfs tot eene aanmerkelijke lengte opschoot, is zij zeer ligt: de meeste halmen bragten doppen zonder meel voort, zijnde dezelve vóór het rijp worden reeds gebroken onder de aren en verwelkt; terwijl de haver op de lage landen meest geheel door het water overstroomd zijnde, van dezelve niets geworden is: zelfs was het afgemaaide stroo verwelkt, verrot en onbruikbaar.

Schoon dit graan nergens zoo ongelukkig geslaagd was, als in de provincie *Groningen*, was het echter door de zware regens tegen den grond geslagen en geknakt in *Vriesland* en *Utrecht* en had zeer ligt zaad gegeven. Het viel althans in *Vriesland* niet zwaarder, dan 42 en veel

30 — 35 nederlandsche ponden het mudde. In *Drenthe*, de lage gronden van *Overijssel*, *Noord-* en *Zuidholland*, en *Henegouwen*, had het door de zomerregens zeer middelmatig en op vele plaatsen nog minder opgebragt: door deze oorzaak had men ook in *Zuidbraband* maar $\frac{3}{4}$ en onder *Aarschot* en *Diest* maar de helft van een gewoon gewas, schoon anders de kwaliteit goed was.

Bij dit graan had men ook in *Vriesland* en in *Zuidholland*, op *Overflakkée* en *Goedereede*, meer brandaren dan gewoonlijk. Dit ongemak had men ook veel in *Westvlaanderen*, hetgeen daar genoemd wordt het rijmen in de haver. In *Limburg* had men mede geen gelukkige uitkomst, maar dit werd, zoo als men ook hier over het koolzaad geklaagd had, daar toegeschreven aan droogte, welke de korrel te snel had doen rijpen. Hier schijnen dus minder langdurige zomer-regens dan elders gevallen te zijn, het had maar $\frac{3}{4}$ van een gewoon gewas opgeleverd, te weten: 25 mudden van het bunder.

Het was voorts op enkele plaatsen door bijzondere rampen omgekomen, als in *Noordbraband*, bij den Maasdijk tusschen *Engelen* en *Grave*, alwaar bij de regen nog een hooge waterstand gekomen was, hetgeen veel had doen

verdrinken, en in *Westvlaanderen* was aan den zeekant veel verhageld. Gelukkig was de opbrengst geweest op de hooge gronden van *Overijssel*, *Antwerpen* en *Namen*, voorts in de volgende provincien, blijkens de middentallen per bunder, als in *Zeeland* 50 mudden; *Noordbraband* 40 — 44 mudden en ter zwaarte van 43 N. p. Men oordeelde in die provincie, dat de regens in den zomer voor de haver zeer gunstig waren geweest, nu er een droogen oogsttijd op volgde. In *Oostvlaanderen* 40 — 45 mudden; in het noorden van *Westvlaanderen* 38 — 44, in de andere gedeelten maar 25 — 32 mudden; in *Luik* had men slechts de matige opbrengst van 20 mudden, maar in *Luxemburg* was men weder zeer voldaan. Men zou daar echter op zware gronden meer van dit graan trekken, indien men den grond vóór den winter eens ombouwde, hetgeen thans alleen na den winter geschiedt, zoodat de grond voor dit gewas slechts eenmaal geploegd is.

De prijs was in *Zeeland* algemeen *f* 3.65 — *f* 3.80 het mud, in *Zuidholland* wordt die onderscheiden opgegeven: als voor voerhaver *f* 1.65 — *f* 2.35 en voor korte haver *f* 2.80 — *f* 3.50; *Noordbraband* *f* 2.29 — *f* 2.51; *Luik* *f* 2.95; *Luxemburg* *f* 2 — *f* 2.25.

In *Noordbraband* bouwt men eene bijzondere

soort, *even* of zoogenoemde zandhaver, welke zoo veel minder en ligter is, dat zij gewoonlijk niet meer weegt dan de helft van gewone haver. Zij wordt gezaaid in die hooge zandstreken, waar men de gewone haver niet bouwen kan. Zij is zeer fijn van bast en zeer gezond voor alle soorten van vee. De havergort, welke hiervan gemaakt wordt, is ver te verkiezen boven die van gewone haver, om derzelver aangenamen smaak. Deze haver was thans bijzonder wel uitgevallen, om dat er telkens gedurende den wasdom veel regen gevallen was.

§ 6. *Paardenboonen.* Wij hebben in den staat van 1827 gemeld, dat men toen aan vele plaatsen zeer vele wurmstekige had ingezameld. Deze slechte zaai- of legboonen hebben dan ook in *Zuidholland*, *Zeeland* en *Noordbraband* geen gunstig gewas gegeven; in *Zeeland* waren zij daar en boven door de regens in April veel in den grond verrot en stonden hierdoor te dun. In *Overijssel* waren zij mede door de zomerregens vol wurmsteken, en in het noorden van *Westvlaanderen* oordeelde men, dat de regens het meelachtige der boonen hadden weggenomen. In *Utrecht* rekende men maar op een half gewas, en in *Henegouwen* en *Luxemburg* had men ook een slecht verbouw gehad, zoo

als mede in *Limburg*, waar weder de hitte den groei verhinderd had.

Dit gewas later dan de granen ingezameld wordende, had toen gunstig droog weder getroffen, en dit kwam bijzonder te stade in die provincien, waar de boonen, gedurende den zomer wel gegroeid hadden. Zulks was vooral het geval in *Groningen*, waar men uitnemend voldaan was en bevonden had, dat deze boonen goed tegen de regens bestand waren; nogtans waren zij daar wat klein uitgevallen. In *Zuidholland* had men op *Overflakkée* nog 30 mudden van het bunder bekomen, maar in de *Beijerlanden*, om de reeds gemelde reden, maar 22—26 mudden. Voorts had men in de polders van *Antwerpen* en *Oostvlaanderen* en in *Namen* eene goede opbrengst verkregen. De verdere medegedeelde opbrengsten van het bunder waren: in *Zeeland* en *Westvlaanderen* 22 — 24 mudden; *Noordbraband* 12 — 17 mudden; *Oostvlaanderen* en *Luik* 14 à 15 mudden. De prijzen waren, zoo van paarden- als duivenboonen: in de noordelijke provincien van *f* 4 tot 5; in *Luik* de paardenboonen *f* 7 — *f* 8, en de duivenboonen, die maar 8 mudden van het bunder hadden opgebragt, *f* 7.

Witte boonen waren in *Noordbraband* voortreffelijk uitgevallen, en de snijboonen waren daar nooit goedkooper geweest, maar in *Zeeland*

hadden de witte boonen door de regens veel geleden, en waren veel zwart door den honigdauw, en ook vele gestorven. De nazomer en inzameling waren gunstig, maar men had vele kwade boonen, en verkreeg niet meer dan 14½ mudden. De prijs *f* 6 — *f* 6.35, in *Zuidholland* *f* 5 — *f* 5.50.

§ 7. *Erwten* zouden in verre de meeste provincien een goed gewas hebben opgeleverd, indien de regens, vooral bij de inzameling, dezelve niet zeer benadeeld hadden. Hierdoor werd in sommige provincien de inoogsting zeer vertraagd: in andere sproten zij, gesneden zijnde, uit, en het stroo verrotte veel. Door het veelvuldig keeren bij den oogst, om de erwten droog te krijgen, waren er vele uitgevallen, hetwelk alles toebragt tot slechte kwantiteit en kwaliteit. In *Noordbeveland* [in *Zeeland*] hadden sommigen alles ongedorscht op den mesthoop geworpen. Elders hadden zij bevorens reeds onheilen ondervonden. In *Limburg* waren zij onder *St. Truijen* naauwelijks opgekomen, of zij werden deerlijk door spinnen geteisterd. In *Utrecht* had de koude haar bij het eerste uitspruiten getroffen. In Junij werden zij door hitte verschroeid en in Julij en Augustus waren zij door de regens meest in blad geschoten, en verder was haar de zwarte luis bijgekomen, zoodat men dit bijna voor een misgewas rekende. In *Luxemburg*

werden de erwten, na den oogst, veel door den worm uitgegeten, en in *Vriesland* bevond men dezelve bij het gebruik zoo breekbaar niet als anders.

Gunstige uitzonderingen hebben opgeleverd: *Groningen*, waar zij even goed geslaagd zijn, als de boonen, schoon in *Hunsingo*-kwartier de gele zoo goed niet waren als de andere, vooral niet de laat gezaaide; voorts *Noordholland*, om *Haarlem* en tusschen *Hoorn en het IJ*; *Zuidholland*, onder *Overflakkée* en *Goedereede*, waar men 30 mudden van het bunder bekwam, in de overige deelen dier provincie maar 22 — 24 mudden; *Noordbraband*, onder *Steenbergen*, waar men mede 28 — 30 mudden had; *Antwerpen*, het noorden van *Westvlaanderen*, *Zuidbraband*, onder *St. Martens-Lennik* en *Namen*.

De prijzen waren dooreen *f* 6 — *f* 7; in *Noordholland*: peulen voor zaad gedroogd 100 N. p. *f* 25.

§ 8. *Boekweit.* Er zijn maar zeer weinige streken geweest, die wij straks zullen opgeven, waar dit verbouw niet voortreffelijk geweest is. Er is misschien geene provincie, waar dit gewas van zoo veel belang is als in *Noordbraband*, waarom wij het geheele verslag uit die provincie hier laten volgen, te meer daar hetzelfde in vele provincien heeft plaats gehad; terwijl ook eenige belangrijke bijzonderheden hierbij vermeld zijn.

De boekweit heeft dit jaar boven alle gewassen uitgemunt en het *non plus ultra* van eenen rijken, voortreffelijken oogst opgebragt, zoodanig als bij gehcugen van de oudste landlieden sedert het jaar 1774 niet heeft plaats gehad. Dit gewas kwam goed te voorschijn, leed door geene vorst, en stond op het oogenblik van den roggeoogst veel belovend, doch niet buitengewoon te veld: het bloeide zeer regelmatig en gelijktijdig, doch niemand kon er zich destijds de hooge verwachting van vormen, die naderhand verwezenlijkt en zelfs overtroffen is. Toen de korrel zich begon te zetten, was het gedurende eenige dagen tamelijk winderig, zonder dat deze wind hevig was; dit wierd voor een zeer goed teeken gehouden, en bevestigde het oude bij de landlieden algemeen bekende spreekwoord: *dat de boekweit er aan waaijen moet.* Hoe dit zij, de planten waren, zoo wel in de toppen als in de zijspranken, met veel graan van de beste kwaliteit bezet, en hetgeen bijzonder veel tot den voortreffelijken oogst bijdroeg, was dat de boekweit *gelijktijdig* rijp werd.

In gewone jaren vindt men aan de planten, op het oogenblik van den invallenden oogst, bij het rijpe graan, witte nog onrijpe korrels en somwijlen nog bloem: dikwijls weet men niet, wanneer men moet gaan maaijen. Wil men naar het

aanrijpen wachten, dan gaat het rijpe graan door rijzing verloren, en door de boekweit vroeg te maaijen, heeft men dan van het aanrijpende niets te wachten. In dit jaar was alles te gelijk rijp. Uit alle oorden der provincie, zoo wel van de klei- als van de zandgronden, zijn de berigten even gunstig, en ofschoon er, zoo als van zelf spreekt, niet overal even veel graan gedorscht is, kan men toch aannemen, dat de oogst van 1828 ruim één derde meerder dan een volkomen goed gewas heeft opgeleverd: zelfs vindt men landlieden, die 40 tot 42 Nederlandsche mudden van het bunder gedorscht hebben.

Daar men nu berekent, dat de boekweit in de huishouding der landlieden ruim zoo veel waardig is als de rogge, als wordende tot het koken van pap, het bakken van struif en tot varkensmesting algemeen gebezigd, zoo heeft dit ten gevolge, dat het verbruik der landlieden zich bijzonder tot de boekweit bepaalt, en de rogge, die een derde gedeelte hooger in prijs is, ter markt wordt gebragt. Hierdoor is dan ook, in de maanden November en December, eene veel grootere hoeveelheid rogge verkocht en uit de provincie vervoerd, dan anders het geval zou geweest zijn.

In de gemeenten langs de Zuid-Willemsvaart zijn verscheidene ladingen rogge ingescheept en

opwaarts naar *Maastricht* en *Luik* en waarschijnlijk hooger op naar de fransche grenzen vervoerd. De rogge te *Luik*, duurder zijnde dan in de noordelijke provincien, was dit in deze streken geheel nieuw vertier, voor den landman zeer voordeelig, als wordende de rogge eenigzins duurder betaald dan op de 's Hertogenbossche en verdere hollandsche markten. Daar de boekweit meerendeels voor eigen behoefte gebruikt wordt, zoo is, onaangezien den aanzienlijken voorraad, de uitvoer tot nog toe zeer gering geweest, uitgenomen uit het arrondissement van *Breda*, alwaar, dezelve meer in het groot geteeld wordende, veel uitvoer naar de hollandsche markten heeft plaats gehad.

In vele hooge zand- of zoogenaamde heidorpen in het oostelijk gedeelte dezer provincie, heeft men veel boekweit geteeld, die meerder waardig was dan het land waarop zij gegroeid is. Zoo als meestal bij overvloedige gewassen, is het graan van bijzondere goede kwaliteit. In het arrondissement van *Breda* vindt men boekweit, die zwaarder dan de rogge is en tot 70 Nederlandsche ponden per mudde halen kan. Daar de gewassen van 1826 en 1827 mede niet ongunstig waren, zoo zal dit veel bijdragen, dat er in het vervolg weder meerder zal gezaaid worden. Door het veelal mislukken van

dit wisselvallige gewas in vroeger jaren, waren de landlieden zoo zeer verontmoedigd, dat de boekweitteelt meer dan de helft aan sommige oorden verminderd was.

In *Overijssel* had de boekweit, bij het opkomen, door nattigheid veel geleden; stond ook in *Utrecht* tot in het laatst van Julij schraal, en leverde de bloem, door de regens, geen honig voor de bijen op; maar in die beide provincien herstelde zich alles zeer gunstig. In *Gelderland* was deze oogst zoo voortreffelijk, dat men 40- tot 50- ja in enkele gemeenten 60-voudig het gezaaide terug bekwam. In *Antwerpen* had men het dubbel van het vorig jaar; doch was in eenige gemeenten op den 5 Julij alles verhageld.

In *Oostvlaanderen* en *Limburg* won men van het bunder 35 tot 38 mudden. In de laatstgenoemde provincie is dit gewas in de gemeenten *Maseijk*, *Roermond*, *Horst*, *Achel*, *Peer* en *Beringen*, met de rogge het voornaamste produkt. In *Zeeland* en de meeste gemeenten van *Westvlaanderen* won men 23 — 27 mudden.

In de noordelijkste provincien was de boekweit der hooge veenen veel minder geslaagd en ligter dan de zandboekweit; doch in *Overrijssel* stonden die beide gelijk. Men had, wegens de regens, deze veenen tot de zaaijing later dan anders moeten afbranden, terwijl de verdere regens het ge-

zaaide in deze losse gronden nadeelig waren, zoodat men in *Vriesland* rekende, hiervan maar een half gewas te hebben bekomen, en de zand-boekweit had daar ook $\frac{1}{3}$ minder dan gewoonlijk opgebragt en door de regens was de korrel gering; doch de zand-boekweit was weder in *Groningen* even voortreffelijk uitgevallen als in de meeste provincien, hetgeen misschien aan een hooger grond is toeteschrijven. In *Westvlaanderen* had men ook in sommige gemeenten maar een half, en onder *Aarschot* en *Diest* (provincie *Zuidbraband*) $\frac{3}{4}$ van een goed gewas. In *Luxemburg* had de regen in den bloeitijd het gewas zeer benadeeld. De prijzen waren doorgaans *f* 4 — *f* 4.50; in *Vriesland* *f* 3 — *f* 3.50.

§ 9. *Aardappelen.* De vroege en late soorten geheel verschillende tijdperken van groeijing doorloopende, waarin thans de weêrsgesteldheid zoo aanmerkelijk verschilde, zoo was de uitkomst van beide zeer onderscheiden, en dit gewas op allerlei soorten van gronden geteeld wordende, zoo gaf dit weder zeer verschillende uitkomsten.

De regens bijzonder ingevallen zijnde gedurende den zomer, zoo hadden de vroege soorten hiervan niet geleden, en overal zeer goed opgebragt, behalve in *Vriesland*; altans heeft men, bij het berigt wegens de slechte opbrengst in die provincie, de vroege soorten niet uitgezonderd, en in

Zuidholland bragten deze soorten onder *Overflakkée* en *Goedereede* ¼ minder op dan gewoonlijk.

Veel ongunstiger was het gesteld met de late of winter-aardappelen in de noordelijke en in eenige zuidelijke provincien. Op lage gronden hadden de wortels door de regens zich niet kunnen uitzetten, en waren klein en smakeloos. In *Groningen* en *Oostvlaanderen* was op zulke gronden veel verdronken of verrot. Op de hooge gronden was men echter meestal wel voldaan, en voor vele hooge zandgronden waren de langdurige zomerregens voordeelig geweest; terwijl tot deze goede opbrengst der hooge akkers vooral medewerkte het drooge najaar, dat gedurende de inzameling droog bleef; nogtans was in het noorden de klagte algemeen over de kleinte der aardappelen, waardoor men ook, volgens de juiste aanmerking van die van *Noordholland*, veel tijd noodig had voor de inzameling, en men in sommige distrikten dier provincie geen vierde van de gewone opbrengst verkreeg, schoon men weder ten noorden van *Alkmaar* en tusschen *Hoorn* en het *IJ* wel te vreden was.

Dit weder had ook een nadeeligen invloed op den smaak der aardappelen, waarover men echter in *Zuidholland* en *Zeeland* wel voldaan was. In *Noordbraband* merkte men op, dat het loof zeer laat nog groen bleef, zijnde een bewijs, dat de

wortels nog niet volkomen rijp waren, waarom men laat moest delven, toen men door vorst overvallen werd; deze ondervond men reeds in *Utrecht* in October, waardoor veel in den grond bevroor, gelijk ook in *Noordholland*; en in *Vriesland* werden geheele hoopen, die op het veld stonden, door de vorst in November aangetast: men had daar in het algemeen maar een half gewas.

In de zuidelijke provincien had men algemeen eene gunstige opbrengst: de regens schijnen daar meer door droogte en warmte te zijn afgewisseld; misschien heeft de meer opene en dieper gebouwde grond de regens daar minder nadeelig doen zijn. Dit gewas had echter op de lage gronden in *Antwerpen* en de beide *Vlaanderen* geleden, en was daar ook algemeen niet meelrijk noch smakelijk geweest. In *Limburg* had men ook onder *Weert* door de late inzameling hinder van de vorst gehad.

De opbrengst van het bunder in mudden, was: in *Zuidholland*, op *Overflakkée* en *Goedereede*, van de vroege 130 — 140, van de late over het geheel 120 — 150; in *Oostvlaanderen* 175; *Westvlaanderen* in lage gronden 180 — 200, in drooge 220 en daarboven, zóo ook in *Luik*; in *Noordbraband* bragten de late maar $\frac{2}{3}$ van een gewoon gewas op.

De prijzen waren: in *Utrecht*, de mud *f* 1.50;

Noordholland groote *f* 2 — 4, middelsoort *f* 1 — 3, varkens-aardappelen 60 c. — *f* 1.80, kriel 20 — 60 c.; *Zuidholland* de ton *f* 1.80 — *f* 2; *Noordbraband* de mudde vroege *f* 1.32 — *f* 1.68, late *f* 1.40; *Oostvlaanderen f* 2; *Westvlaanderen* na den oogst *f* 1.20 — *f* 1.85, zoo zeer waren zij daar gestegen in den winter; omdat zij in de putten waren vastgevroren, of door het liggen verkleinden en inkrompen; in *Luik f* 1.45; *Luxemburg f* 1.

Deze vrucht wordt in *Luxemburg* al meer en meer het voorname voedsel der landlieden, en van sommigen het eenige, waardoor deze teelt al meer wordt voortgezet. In *Luik* wordt dezelve ook langs hoe meer in het groot als veevoeder gebouwd, waartoe men de voorkeur gaf aan de soort, genaamd *boulet blanc*, als het meest opbrengende: in *Groningen* gebruikt men hiertoe meest *Elfringer* en *Engelsche*, welke nu hadden uitgemunt. In *Limburg* had men bij de vele soorten, welke men daar teelt, ook nieuwe en vreemde soorten beproefd; maar deze voldeden niet zoo goed als de oude.

§ 10. *Vlas.* Zeer algemeen was dit ongunstig geslaagd; in verre de meeste provincien was het even zoo gesteld, als wij hier uit *Westvlaanderen* zullen opgeven.

Mist, groote nattigheid, koude nachten, heete

dagen, mollen en aardvlooijen, de brand, deszelfs gewone vijanden, zijn thans ook niet te kort geschoten. Bij het uitkomen had het vlas een goed uitzigt; weldra deed een mistige nacht hetzelve kwade terug kronkelende koppen krijgen, en de aardvloo kwam hetzelve aanranden; doch een daaropvolgend zacht weder deed het alras uitgroeijen. Later brandden vele vlasvelden geheel uit, en men moest ze omploegen, om er aardappelen in te planten, zoo men den grond niet ontbloot wilde laten. Hetgeen van den brand niet geleden had, wies welig op en had eene buitengewone lengte. Het voorspelde eenen voortreffelijken oogst, maar in Julij werd het door regen, hagel en wind plat gelegd; vele stengen bedierven, en dit, gevoegd bij de moeite, welke men heeft gehad, om het vlas droog te krijgen, is oorzaak geweest, dat de vlasstof veelal bewonden was, en moeijelijk viel te zwingelen. De oogst van 1828 kan met dien van 1825 vergeleken worden. De opbrengst, was om de voorschrevene redenen, zeer gering; maar evenwel was het in drooge landen iets beter, ofschoon de kwaliteit veel te wenschen over liet. Men kan de opbrengst doorgaans op 400 à 450 pond gezwingeld vlas per bunder rekenen: het bunder kan men anders gewoonlijk schatten tot 550 pond. Aan zaad bragt het thans 8 tot 10 mudden op.

In *Oostvlaanderen*, waar deze teelt niet minder belangrijk is, schijnt het gewas niet zoo algemeen ongunstig, maar wel zeer verschillend te zijn geweest. Onder *Eeclo* en *Oudenaarde* rekende men eene gewone opbrengst te hebben verkregen, 4000 ponden droog ongezwingeld vlas, bedragende *f* 260. Onder *Dendermonde* en *St. Nikolaas* was de opbrengst gering, het vlas kort en onsterk, behalve op eenige hooge landen, en in de polders van die distrikten was het ten eenemaal mislukt. Men merkt het in deze provincie als iets zeldzaams op, dat aldaar de zwaarste polderlanden sedert 5 jaren geen goed vlas meer opleveren, waarom er deze teelt al minder wordt. Het zaad was door de regens bovenal slecht, en had geen derde der waarde van het vorige jaar.

In *Vriesland* had men het zaad bijna onverkoopbaar gerekend, en hierom aan de beesten gevoederd. Diegenen welke in deze provincie het vlas in bossen op het land hebben laten staan, tot dat de regentijd over was, hebben hiervan voordeel gehad: echter gaat hierdoor veel van de eigenlijke kleur van het vlas verloren.

In *Antwerpen* bevond men na de roting, dat van het vlas bij het uitspreiden op het land na de roting het lint gedeeltelijk was afgeregend.

In *Zuidholland* was bijna overal misgewas;

het bunder bragt niet hooger op, dan 210 — 240 pond, enkele stukken 300. Alleen had men in de nieuwe polders bij *Middelharnis* eenige akkers goed vlas verkocht tot *ƒ* 430 het bunder: ook in deze polders, even als wij vermeld hebben uit *Oostvlaanderen*, neemt de teelt door gedurige mislukking zoodanig af, dat dezelve, in vergelijking met vorige jaren, aldaar van geen belang meer is. In *Vegchel*, provincie *Noordbraband*, wordt daarentegen deze kultuur steeds meer van belang, om dat er al meer en meer opkoopers uit *Zuidholland* komen om het te veld staande gewas op te koopen, waarvoor zij, zoo in dit als het vorig jaar, *ƒ* 150 — *ƒ* 200 per bunder besteed hebben; maar zij bepalen zich alleen tot vlas, op gescheurd grasland gewonnen, over welks opbrengst men in dit jaar voldaan was. Onder *Bergen op Zoom*, waar veel land ter keuze van den pachter tot vlas gehuurd wordt op bijzondere voorwaarden, was het gewas zoo slecht, dat het meest aan de verhuurders werd overgelaten.

De verdere gunstige uitzonderingen van dit algemeen zoo ongelukkig geslaagd gewas, waren in *Groningen*, het *Goregt* en de Veenkolonien; enkele stukken in *Overijssel*; in *Noordholland*, de *Zijpe* en *Wieringerwaard* en in *Zuidbraband*, onder *Genappe*, *Nijvel* en *Wavre*.

De opgegevene prijzen zijn van het vlas, het

pond: in *Noordholland* 50 c. — *f* 1; *Zuidholland* 60 c. — 83 c. Het zaad, de mudde *f* 4.25, mindere soort *f* 2.40 — *f* 2.50, doch in *Noord-braband*, waar het op het laatst van het jaar sterk gezocht werd, *f* 12 de Nederlandsche mudde. In *Luxemburg*, waar deze teelt nog gebrekkig is, had men zich thans het best bevonden bij Rigaasch of Vlaamsch zaad, dat, gelijk bekend is, elders nog meestal gebruikt wordt.

§ 11. *Hennep*. In *Utrecht*, waar sommige landen, nog nat zijnde, waren omgespit, was door de daarop gevolgde felle droogte, het zaad niet genoegzaam opgekomen, waardoor wel tot drie herhaalde reizen door velen is moeten gezaaid worden. Het gewas was slechts matig en het zaad is ook niet best gewonnen, en zal, wat de hoeveelheid betreft, met 18 mudden per bunder ophouden. De prijs van den hennep was, door elkander, zoo hier als in *Zuidholland*, van 32 tot 38 de 100 nederlandsche ponden; en het zaad *f* 4 tot *f* 4.60 de mudde.

In *Zuidholland* was men meer voldaan, ofschoon de hennep, in den beginne, hier en daar door de slakken had geleden. In den *Alblasserwaard*, *de vijf Heerenlanden* en omtrek, heeft dezelve over het algemeen goed gewas opgeleverd; en omtrent een zesde meerder dan in 1827. In de *Krimpenerwaard* en *IJsselmonde*

is hij mede goed gelukt, en werd aldaar tot *f* 40 — *f* 42 de 100 nederlandsche ponden verkocht. In de andere distrikten is hij bijna niet geteeld.

In *Noordbraband* was deze teelt onder *Altena* en *Heusden* ook wel gelukt, gelijk mede in *Oostvlaanderen*, althans de vrouwelijke hennep, welke, op het laatst van September geplukt wordende, nog een droogen tijd getroffen had, terwijl de mannelijke (of de gelling) in het begin van Augustus uitgetrokken wordende, veel door den regen geleden had. De eerste had opgebragt van het bunder 65 bossen, elke bos van 11 Nederlandsche ponden, en dus te zamen 715 pond, en aan zaad 18 — 20 mudden, waarvan men goede olie verwachtte. Elke bos gold *f* 4.50 en het zaad *f* 5.50 — *f* 6, dus hooger dan in de bovengemelde provincie. Men blijft nog in *Vlaanderen* de niet zaaddragende: *de vrouwelijke hennep*, en de zaaddragende: *de mannelijke kemp* of *kemphaan* noemen.

In andere zuidelijke provincien was het gewas door den regen minder gunstig uitgevallen. In *Zuidbraband* had men onder *Jodoigne* en *Perwez* $\frac{3}{4}$; in *Henegouwen* maar de helft van een gewoon gewas, en in *Limburg* waren geheele bunders [onder *Hasselt*] door wind en hagel neêrgeslagen: het was iets beter geslaagd in *Luxemburg*, waar het echter weinig gezaaid wordt.

Wij meenen onzen landbouwers te moeten aanprijzen eene te *Groningen* in 1828 uitgekomen verhandeling, zijnde eene beschrijving van de hennepteelt in Nederland, door den Hoogleeraar VAN HALL te Groningen, waarin alle onderrigting omtrent deze teelt wordt medegedeeld.

§ 12. *Tabak* is in *Utrecht* vrij goed geslaagd, en hoewel de langdurige regen denzelven niet voordeelig was, was het weder ten tijde van de plukking en drooging in September zeer gunstig. De aftrek van dit gewas blijft nog steeds gering, zoo dat de planters sedert jaren met het produkt grootendeels blijven zitten. In *Gelderland* was de opbrengst, zoo in kwantiteit als kwaliteit, ongunstig.

In de omstreken van *Amersfoort* is het aard- en grondgoed tot lage prijzen weggegaan; maar voor de beste bladen was nog geen prijs te maken. De planters vleidden zich echter, dat er eenige handel in dit artikel zoude komen.

In *Oostvlaanderen* is dit gewas maar middelmatig geweest, en minder dan in het vorig jaar: de 100 Nederlandsche ponden golden *f* 24 — *f* 27. In *Westvlaanderen* was het zeer slecht uitgevallen en in *Zuidbraband* door de regens nergens gelukt. In de laatstgenoemde provincie is de tabak alleen van eenig belang in de kantons *Assche*, *Anderlecht*, *Hall*, *Nijvel*, *Lahulpe*, *Uccle*, *Grez*, *Aer*-

schot en *Diest*. Men vindt nog tabak van over drie jaren bij sommige eigenaars te *Genappe*, *Nyvel* en *Wavre*; onder *Wolverthem* wordt dit weinig, en in al de verdere kantons geheel niet gevonden. Men zaait in die provincie alleen den tabak met lange bladen, NICOTIANA TABACUM. Men plantte eertijds veel in het kanton van *Grez*, maar men is hiermede reeds sedert eenigen tijd opgehouden.

§ 13. *Meekrap*. Deze teelt is in *Zuidholland*, onder *Voorne* en *Putten* en op het eiland *Rozenburg* tegenwoordig van weinig aanbelang meer: alle meestoven op het platte land zijn reeds gesloopt, en er bestaan nog maar twee in de stad *Brielle*, welke naauwelijks kunnen gaande gehouden worden. De gedolven meekrap was zuiver en gezond en leverde een goed gewigt op. In de *Beijerlanden* en het land van *Strijen*, hoezeer daar nog eene meestoof is, was dit jaar geene mee gedolven. Op *Flakkée* en *Goedereede* heeft dezelve een middelmatig gewas opgeleverd. De vele regens, gevallen in den tijd dat dit gewas het meeste groeit, hebben hetzelve veel benadeeld; de kwaliteit was echter vrij goed, doch de prijzen bleven op den duur te gering, om dit gewas, hetwelk voor dat distrikt van het grootste aanbelang is, met voordeel te kunnen teelen.

De opbrengst van de driejarige meede in de genoemde provincie kan op 2000 à 2500 ponden

en van de tweejarige op 1500 ponden per bunder worden gesteld. Men rekent, dat in de 21 meestoven, die in dat distrikt gevonden worden, ruim 2100 vaten, van 500 ponden, hard goed zijn gereed, behalve de mullen, en alzoo ruim één millioen en vijftig duizend Nederlandsche ponden. Het verdient opmerking, dat sedert de laatste jaren, de zoogenaamde mullen, zijnde de afval van het harde goed, of der onberoofde meekrap en fijne krappen, steeds in prijs stijgen, niettegenstaande de prijzen van het harde goed zeer laag blijven, en dat wel in zoodanige onevenredigheid, dat men thans voor de gemelde mullen van *f* 12 tot *f* 20 voor de 100 ponden bedingt, daar voorheen voor dezelve, wanneer de onberoofde meekrap, zoo als thans, *f* 40 à *f* 48 per 100 Nederlandsche ponden golden, niet meer dan *f* 4 à *f* 6 per 100 Nederlandsche ponden te bedingen was.

In den jare 1817, wanneer de onberoofde door den Heer van Weel, lid der Kommissie van Landbouw, is verkocht tot *f* 117½ de 100 ponden, golden de beste mullen niet meer dan *f* 19 à *f* 20 de 100 ponden, hetwelk toen reeds voor zeer duur werd gehouden.

In *Zeeland* kwam de meekrap, als niet door de vorst geleden hebbende, vrij wel te voorschijn in het voorjaar, en de groei van de twee- en drie-

jarige was voorspoedig, tot dat de lang aanhoudende regens in den zomer, in welk tijdvak de meede het meeste toeneemt en de wortel meerder vastheid moet verkrijgen, den groei deed vertragen, vooral op de lage en koude landen, zoo als in eenige streken op *Schouwen* en *Duiveland*. Bij de uitdelving bleek het, dat de wortel zeer waterachtig was; doch over het algemeen was men vrij wel voldaan, en men had buitengewoon schoon weder in den delftijd, en verkreeg een meer dan gewoon beschot en van eene schoone kwaliteit.

De jong geplantte in het voorjaar 1828 stond in dezelve provincie niet gunstig; ofschoon de planten zeer gezond en goed waren, zijn zij gedurende den zomer zeer middelmatig gegroeid en kwijnend gebleven, ook al wegens het veelvuldig nat; zijnde zelfs onder *Hulst* eene groote kwantiteit omgeploegd.

In *Noordbraband* had de jong geplantte meede zeer goed gevat en gegroeid. De tweejarige was bij de delving uitmuntend van kwaliteit, doch verschillend van wigt uitgevallen; men berekent de opbrengst op 1500 à 2200 ponden per bunder.

De driejarige is naar evenredigheid minder goed geweest, doch heeft eene buitengewone opbrengst gehad, hebbende men van 43 Nederlandsche

zoeden driejarige meede 2600 Nederlandsche ponden racijn gewonnen. — Men kan algemeen aannemen, dat de twee- en driejarige een goed gewas heeft opgebragt en dat de jonge meede veel belooft. De door den Heer MARTINI bij voortduring op zandgrond geplantte meede heeft ook aan de verwachting voldaan. De prijs der onberoofde was laag; *f* 40 à *f* 45, de 100 Nederlandsche ponden: racijn *f* 28 à *f* 30.

Het meekrapzaad, hetwelk door den Heer EESTERMANS bij *Steenbergen* op den 4 Junij 1828 van wege het Gouvernement ontvangen is, heeft hij op vier bijzondere plaatsen doen zaaijen, echter vreezende, dat, daar het saizoen te ver verloopen was, er niets van zoude te regt komen. Het zaad kwam, wel is waar, goed op, doch de planten bleven teeder en zwak: de kort daarop invallende langdurige regen heeft veroorzaakt, dat zij op *een* of *twee* na, geheel zijn te niet gegaan, welke met het aankomend saizoen met de meeste zorg zullen behandeld worden.

In de provincie *Antwerpen* was de hoedanigheid der meekrap als van een gewoon jaar, maar de hoeveelheid een vierde minder geweest. De Heer KANNEKENS DE VELDWIJK, lid der Kommissie van Landbouw, heeft aan dezelve vertoond eenige bundels driejarige mee, uit turksch alizarizaad op zijn buitengoed te *Eeckeren* gewonnen. Men

verwonderde zich zoo wegens derzelver lengte, zijnde van 1 el à 1.50 duim en dikte van bijna twee en een halven duim in den omtrek, als wegens hare voortreffelijke hoedanigheid. Deze en vroegere gelukkige proeven hadden gemelden Heer aangemoedigd, om de teelt van deze soort van meê zoo veel mogelijk uittebreiden; doch de ondervinding heeft bewezen, dat dezelve hare keën of kiemen zes weken later dan de gewone geeft en dat de hitte ze doet uitsterven, en wel zoodanig, dat het derde van een Nederlandschen bunder slechts 200 ponden oud gewigt heeft opgeleverd: ook schijnt deze soort moeijelijk de vorst te kunnen wederstaan. Gemelden Heer is het insgelijks niet mogen gelukken, zaad in genoegzame hoeveelheid daarvan te winnen.

De kommerlijke toestand, waarin sedert eenige jaren de bouwers van dezen kostbaren wortel zich bevinden, verdient de aandacht van het Gouvernement tot zich te trekken. Immers zou, naar het gevoelen der bovengemelde Kommissie, de uitvoer der meekrap in ongestampte wortels, *racine* of *racijn* genaamd, dienen aangemoedigd te worden.

In *Oostvlaanderen* neemt de teelt dagelijks toe en de opbrengst overtreft de verwachting. Even als in het vorige jaar, heeft een gemet ruim duizend Nederlandsche ponden beste onbe-

roofde uitgeleverd, welke met gemak tegen *f* 24 de 50 Nederlandsche ponden is afgezet. In 1828, is vijfmaal zoo veel meekrap gewonnen als in 1826, en het dubbeld van 1827, terwijl men omtrent driemaal zoo veel heeft geplant als gedolven, waaruit kan worden opgemaakt, gelijk reeds gezegd is, dat deze tak van landbouw in *Oostvlaanderen*, alwaar dezelve vier jaren geleden door den Heer VERPLANCKE weder is ingevoerd, eene groote ontwikkeling te verwachten heeft, te meer, daar de landbouwers reeds de ondervinding hebben, dat de landen, welke met meekrap beteeld geweest zijn, daarna de beste veldgewassen hebben opgebragt. Zelfs heeft het voorbeeld, door eenige voorname landeigenaars in deze provincie reeds navolgers gevonden in het naburig *Westvlaanderen*, alwaar men insgelijks een aanvang met de meekrapteelt gemaakt heeft.

§ 14. *Cichorei.* Deze is algemeen wel gelukt in *Groningen*, *Vriesland*, *Antwerpen* en *Zuidbraband*. In *Vriesland* was echter de wortel door den regen dun, en in *Antwerpen* op lage en vaste gronden gering. In *Henegouwen* had men algemeen maar een half gewas: de wortels waren kort en gaffelvormig. Zoo hier als in *Luik* en *Namen* neemt deze teelt meer en meer af. In *Antwerpen* waren de droogerijen van dezen wor-

tel in goeden staat. De prijzen waren in *Groningen* en *Vriesland* hooger, dan men in eenige jaren gehad had.

In *Luxemburg* wilde men deze plant al meer en meer geteeld hebben om de bladen, die voor de varkens in den zomer zeer heilzaam en verkoelend zijn.

§ 15. *Hoppe* was in *Oostvlaanderen* zeer ongelijk uitgevallen, en zijn de aanhoudende regens en winden daaraan zeer ongunstig geweest. De bellen waren te bruin en te klein. In het algemeen rekende men dat ¾ van de hoppe-landen eene gewone hoeveelheid had opgeleverd: dat de helft daarvan gelijke kwaliteit heeft als het gewas van 1827 en de andere helft een weinig beter is, maar dat het overige ¼ allerslechtst is. De prijzen van het laatstgenoemde één vierde, zijn van *f* 12 tot *f* 14 de 100 ponden, en de eerstgenoemde drie vierde van *f* 22 tot *f* 26. Deze prijzen zijn geheel onvoldoende, om den landbouwer daarbij zijne rekening te doen vinden.

In *Zuidbraband* was dezelve in de kantons *Wolverthem*, *Assche*, *St. Martens-Lennik* en *Hall*, niet goed gelukt door de zware regens. In de kantons *Genappe*, *Nyvel*, *Wavre*, *Jodoigne*, *Perwez*, *Grez*, *St. Stevens Woluwe Haecht*, en *Leuven*, waar echter niet veel hoppe gevonden wordt, was zij beter gelukt.

Schoon de hoppe hier niet overvloedig was, was zij echter laag in prijs, door den beletten invoer in Frankrijk.

De Kommissie van Landbouw in deze provincie, gevoelende het bezwaar, dat deze teelt drukt, en het kostbare derzelve door de menigte staken of stengen, welke hiertoe noodig zijn, heeft het Gouvernement voorgedragen, deze teelt aantemoedigen, en de bezwaren te doen verminderen.

In *Henegouwen* had men een vrij overvloedig gewas, maar in sommige kantons van geene beste kwaliteit, de prijs was daar *f* 18 — *f* 22 de 100 Nederlandsche ponden. In *Namen* was men over de opbrengst voldaan, maar de teelt vermindert steeds, om redenen, te voren reeds meermalen opgegeven.

In *Noordbraband* had de hoppe te *Schijndel* een zeer goed en overvloedig gewas opgeleverd; men berekende de opbrengst op een pond per staak of kuil, Dit gewas aan andere oorden wel gelukt zijnde, was thans de prijs zoo laag dat de hoptelers er door ontmoedigd worden, en vele voornemens zijn van deze teelt, die met veel werk en moeite vergezeld gaat, geheel aftezien. In het begin van December was de prijs daar niet hooger dan *f* 9 a *f* 10 de 100. De halve gewassen zijd voor de hoptelers het voordeeligste. In *Drenthe* had men mede een goe-

den pluk gehad, en de prijs was van *f* 17.50 — *f* 20 de 100 Nederlandsche ponden, hetgeen niet zeer veel minder was dan in *Vlaanderen*, terwijl men dezen nog laag rekende.

§ 16. *Moeslanden*. Hebben algemeen in lage, vochtige gronden, door de zomer-regens geleden. Dit was alzoo het geval op de vele moeslanden, die rondom het Haarlemmer meer liggen.

In *Utrecht* deden de zomer-regens veel nadeel aan doperwten en snijboonen, die later weinig meer gaven, en in *Westvlaanderen* waren struik- of slaboonen en andijvie veel gerot, maar de peen en selderij konden de regens goed verdragen; in *Luik* had de hitte weder nadeel gedaan. Op alle hoogere gronden had men overvloed, waardoor de moesgewassen in *Noordbraband* zoo goed koop waren, dat de moeite hiertoe noodig daarvoor niet betaald werd.

§ 17. *Koolsoorten*. In *Groningen* had de boeren kool, die daar veel als veevoerder gebruikt wordt, eerst door aardvlooi geleden. In *Vriesland* op sommige plaatsen door de rupsen. In *Utrecht* waren zij langzaam gegroeid en vele hadden dubbele harten, en in *Luxemburg* was de bloemkool mislukt, die weder, gelijk ook de witte herfstkool in *Utrecht*, bijzonder gelukkig

geslaagd was. Met uitzondering van de opgenoemde gevallen, waren de koolsoorten overal overvloedig gewassen. De witte of zoogenaamde huiskool gold in *Noordbraband* één of twee centen het stuk.

§ 18. *Fijne Zaden.* Het slazaad is algemeen door de regens mislukt. Het wortel en radijszaad was in *Utrecht* goed gewonnen: ook de witte ajuin, maar had daar geen zaad gegeven; dit was weder goed geslaagd in *Zuidbraband* en in *Luxemburg*, maar in *Zuidholland*, op *Goereede* en *Overflakkée*, zoo zeer door den honigdaauw aangedaan, dat het naauwelijks $\frac{1}{4}$ van een goed gewas opleverde. De prijs was aldaar *f* 1.20 tot *f* 2 het Nederlandsch pond. Het kanariezaad was wel gelukt, en had in *Zeeland* 24 tot 25 mudden van het bunder gegeven en gold *f* 9 in *Noordholland*, en het mostertzaad, dat aldaar ook goed was uitgevallen, *f* 11 de mudde.

§ 19. *Vruchtboomen.* De groote ramp, namelijk de vernieling door rupsen aangerigt, die reeds eenige jaren sommige provincien getroffen heeft, deed zich aan deze boomen weder in een groot gedeelte van het Koningrijk gevoelen; terwijl andere deelen hier van bevrijd zijn gebleven. Ten oosten van de Zuiderzee had men hier van bijna niets ondervonden, maar wel de zwarte vlieg; doch te verschrikkelijker was deze

ramp, ten westen en zuiden van de Zuiderzee, en verder zuidwaarts langs de Noordzee, en zich uitstrekkende in de breedte tot in het kwartier van *Nijmegen*, en ook door geheel *Noordbraband*, en hier stuitte de ramp; doch in de westelijke provinciën werd men ze nog bij eenige streken gewaar, als in *Zeeland* en *Westvlaanderen* en ook in *Henegouwen*.

Onder de meest geteisterde provinciën behoorde *Utrecht*, waar vooral de rups van de stammot, of de zoogenaamde plakrups (*Phalæna Bombyx dispar*) hare verwoestingen aanrigtte, en bloesem en bladen zoodanig vernielde, dat de boomen op het einde van Junij even kaal stonden als in den winter: er waren maar enkele streken, die hiervan verschoond bleven. Met Augustus schoten zij wel weder in blad, maar zij konden geen goed vruchthout maken, daar het bekend is, hoe noodzakelijk de bladen zijn tot welstand en groei der boomen, gelijk dan ook in *Noordbraband* vele appelboomen, die in vorige jaren door de rupsen geteisterd waren, thans gestorven zijn; terwijl ook in *Oostvlaanderen* vele appelboomen geoordeeld werden thans geene vruchten te hebben gegeven, om dat de rupsen in het vorige jaar de bloembotten hadden afgeknaagd.

De boomen hebben algemeen goed gebloeid,

maar in de meeste provincien hebben velen, vooral den appelen, bij en na de bloeijing, zeer koud weder en nachten getroffen.

De appelen zijn in de noordelijke provincien, inzonderheid door de rups, bijna overal mislukt. Het is alleen uit *Noordholland*, tusschen *Hoorn* en het *IJ*, en onder *Hulst* in *Zeeland*, dat hiervan eenig gunstig berigt is ingekomen.

In de zuidelijke provincien, *Zuidbraband*, *Namen*, *Luik* en *Limburg*, waar men geene rupsenplaag gehad heeft, had men een zeer gelukkigen oogst van appelen en pruimen, en van dezen overvloed heeft men vooral in de twee laatstgenoemde provincien veel voordeel weten te trekken, door groote verzendingen langs het *Zuid-Willems*-kanaal naar de noordelijke provincien, welke hieraan thans de grootste behoeften hadden. Die van *Noordbraband* berigten; dat er meer dan vijftig groote scheepsladingen van deze vruchten door het gemelde kanaal zijn afgevoerd, maar dat men algemeen klaagde, dat de meeste dier aangevoerde appelen gekneusd waren, en niet konden bewaard worden: zijnde een bewijs, dat zij van de boomen geschud en niet geplukt waren. Men klaagde mede in *Henegouwen* en *Namen*, dat deze vruchten niet konden bewaard worden.

Met de peren was het beter gesteld, schoon

zij in de noordelijke provincien niet overvloedig waren, en zelfs zeer schaars in *Vriesland*, *Drenthe*, *Utrecht* en *Noordbraband*. In *Luik* waren zij mede niet veelvuldig en in *Luxemburg* bijna geheel niet.

De pruimen zijn er, behalve in *Luik* en *Limburg* algemeen weinig geweest, en in *Luxemburg* maar een half gewas.

De kers en ook de kriek hadden algemeen goed gedragen met uitzondering van *Utrecht*, veroorzaakt door de rupsen, en ook van *Luik*.

Okkernoten waren algemeen overvloedig, maar bragten in *Luxemburg* slechts de helft van het gewone op, gelijk ook in *Zuidbraband* in het kanton *Vilvoorde*. Zij golden onder *Lennick* *f* 2.57 — *f* 3.43 de zak; zij waren echter op vele plaatsen wormstekig. De hazelnoten hadden door het koude voorjaar meestal geene vrucht gezet.

Zoo ook hadden perziken en abrikozen algemeen weinig of geene vruchten gegeven. Zij waren nog het meest gelukt in *Luxemburg*.

De wilde peren, die in het Groothertogdom van zeer veel belang zijn voor het disteleren van brandewijn, zoo als wij in vorige staten opgaven, waren geheel mislukt; doch de landlieden worden meer en meer onverschillig omtrent dit produkt, wegens het zware regt op het disteleren; en de

wilde perenboomen zullen daarom van tijd tot tijd worden uitgeroeid.

De wijnstok gaf algemeen vele en aangename vruchten. Door het fraaije en warme weder in September en October waren de druiven doorgaande, zelfs de blaauwe, goed rijp geworden en aangenaam van smaak. In *Henegouwen* alleen was men hierover middelmatig voldaan. Zij bragten in *Zuidholland* onder *Delfland* en *Westland* veel voordeel aan, uit hoofde der aanmerkelijke verzendingen, welke hiervan geschiedden naar *Engeland*, waar zij duur betaald werden.

Wij gaven in den staat van het vorig jaar te kennen, welke eene vrees men in *Luxemburg* voedde, dat de groote ramp, die toen de wijnstokken aldaar door bevriezen derzelve getroffen had, zich in de gevolgen zou doen gevoelen, en dat het nieuwe hout, dat met den wortel zou uitschieten, geen kracht zou hebben, om in het volgend jaar vrucht voort te brengen. Deze vrees is ongegrond gevonden. De jonge scheuten zijn rijk met trossen beladen geweest, vooral tegen de hooge kanten, waar de regens het minste nadeel deden. Tot op den 10den Julij waren de stokken in een even goeden staat, als gewoonlijk op dat tijdperk; maar door de daar op volgende regens hebben de druiven hare be-

hoorlijke rijpte niet kunnen bekomen. Zij bragten algemeen zeer overvloedig op, en onder *Vianden* kende men zelfs geen voorbeeld van zulk eenen rijken wijnoogst, als daar thans plaats had, hetgeen men toeschreef aan den leisteenachtigen grond, waar langs het veelvuldige regenwater kon afvloeijen; maar algemeen was de kwaliteit van den wijn van dit jaar slecht, gelijk ook de prijzen, zijnde van *f* 4 tot *f* 7 het vat, waardoor thans de impost op dezen wijn zoo zeer drukt, dat dezelve van 25 tot 60 ten honderd van de waarde beloopt.

Om dit drukkende weg te nemen, wenschte de Kommissie van Landbouw in het Groot-Hertogdom, dat de impost die op dezen wijn geheven werd, percents-gewijze, naar de waarde, welke dezelve heeft, en die door keurmeesters op eene billijke wijze ieder jaar zou kunnen bepaald worden. Voorts herhaalt zij haren wensch, die breeder is opgegeven in den staat van 1826, dat aan de wijngaardeniers crediet werd verleend in het betalen van den impost, tot zoo lang zij hun wijn verkocht hadden.

§ 20. *Woudboomen.* Ook deze boomen werden in vele provincien door de rupsen geducht aangetast, namelijk in *Overijssel*, *Utrecht*, en *Henegouwen*; in *Westvlaanderen* bij streken, waar alles verwoest was, terwijl daarbij liggen,

de streken bevrijd waren: in *Noordbraband*, dat te voren zoo zeer geleden had, blootelijk het distrikt van *Breda*, en trof daar alleen de eiken. In *Limburg* waren zij in het eerst veelvuldig, maar verdwenen zoo snel, dat zij geen tijd hebben gehad, om veel kwaad te doen. In *Antwerpen* zag men er bijna geene, en in *Oostvlaanderen* ondervond men alleen de nadeelige gevolgen, die de rupsen van het vorig jaar veroorzaakt hadden, dat deze boomen, namelijk, minder goede loten maakten.

Weder schijnt *Utrecht*, even als bij de vruchtboomen gebleken is, ook ten aanzien der woudboomen, boven alle andere provincien geleden te hebben, voornamelijk door dezelfde slakrups. Eiken, ijpen, beuken, en vooral linden, werden hier door geteisterd: ook vielen zij op de mastpijnen aan, waardoor vele zijn gestorven. Zelfs de okkernoten werden niet verschoond, en de sterke lucht dier bladen hield haar niet terug. Vele der genoemde boomsoorten stonden, in Junij en Julij, als in den winter, zoo ook de buitenlanen van de maliebaan bij de stad *Utrecht*. Deze algemeene ramp was daar schier zonder voorbeeld, en in het najaar gaf eene ontzettende menigte van rupsen-eijeren weder een zeer ongunstig vooruitzigt.

Verder hadden de woudboomen door geene

toevallen geleden, behalve in *Groningen* iets door het water; in *Gelderland* door vroege vorst, en in *Zuidbraband* en *Limburg* door zwaren storm en onweder in den zomer, waardoor eenige verwoest en ook van vele mastpijnen de toppen afgeslagen waren; terwijl in *Antwerpen* op sommige plaatsen vele beuken stierven, zonder dat men hiervan de oorzaak wist. De eikels en beukennoten waren in *Luik* en *Luxemburg* geheel mislukt; de eikels mede in *Noordbraband*; in *Limburg* had men de helft niet van de hoeveelheid van het vorig jaar, en zij golden *f* 1.50 de mudde, zijnde wel ⅓ duurder dan in 1827.

In *Noordbraband*, *Gelderland* en *Henegouwen* was de houtteelt zeer voortgezet door de beplanting der wegen, waarmede men voortgaat, iets hetwelk ook in andere provincien navolging verdient, even als de ijver van vele Gemeentebesturen in de eerstgenoemde provincie, om kleine kweekerijen aan te leggen, om daaruit de wegen van hunne gemeenten te beplanten. In *Luxemburg* vermindert het hooge hout al meer en meer, door het overgaan der domein-bosschen in eigendom van partikulieren. Dit verwekt aldaar vrees, dat er eerlang groote behoefte zal komen aan zwaar hout, waartoe de gemeentebosschen, als eene goede toevlugt, behooren gespaard te worden.

De zware boomen nemen af in *Oostvlaanderen*; velen meenen, dat dezelve rondom hunne bouwakkers nadeelig zijn; terwijl ook vele houtplanters worden ontmoedigd door het boomschenden, hetgeen daar meer dan voortijds plaats heeft; maar vooral wordt men hiervan in die provincie afgeschrikt, omdat de boschgronden geoordeeld worden, naar evenredigheid der bouwlanden, te hoog in lasten te worden aangeslagen. De Kommissie van Landbouw brengt hare bezwaren in, dat vele gronden, ten aanzien der grondlasten, in de eerste klasse worden gerangschikt, schoon zij slechts onder de derde of vierde klasse zouden behooren gebragt te worden. De Kommissie vermeent, dat alleen de goede of slechte hoedanigheid van den grond, maar niet de gewassen op denzelven gewonnen, in aanmerking behoort genomen te worden, om daarnaar de klasse voor den grondlast te bepalen.

De gemelde Kommissie wenscht, bij voortduring, boomzaden van het Gouvernement te mogen bekomen, inzonderheid van kanadasche popels. Velen meenen, dat deze boom, die eerst sedert ongeveer 60 of 70 jaren in die provincie is ingevoerd, toen veel sneller in zijn groei was dan thans, en dat hij aldaar bevonden wordt, meer en meer te verbasteren. In *Zuidbraband* wordt echter deze boom, om zijn snel-

len groei, al meer geplant, en zelfs in plaats van den eik.

§ 21. *Hakbosschen.* Deze hebben geen ander leed ondervonden, dan van de rups, die in dezelfde provincien of streken, waar zij op de woudboomen was aangevallen, deze bosschen en vooral de eiken, grootelijks heeft benadeeld. Zij hebben, vrij algemeen, zeer goede loten gemaakt, en waren in *Antwerpen* zelfs zoo hoog gegroeid, als men daar zelden gezien had. In *Noorbraband* hield men inzonderheid het natte voorjaar en de met regen afwisselende zomerwarmte, voor de oorzaken van dezen voordeeligen groei, doch in *Utrecht* maakte het pas gehakte hout een karig loof. In *Westvlaanderen* was het nieuw geplante vooral wel gegroeid.

De prijzen waren in de noordelijke provincien slechts matig: het vervoer was in *Gelderland* gunstig geweest, door een genoegzaam hoogen stand van rivieren en vaarten, welker laagte in den zomer dikwijls het vervoeren verhindert.

In *Noordbraband* was het akkermaals-hout hoog in prijs, als ook de takkebossen, door den weinigen droogen turf, die daar voorhanden was. In *Luik* gold de vaam eiken *f* 11.12, without *f* 5.60: de honderd groote takkebossen, *f* 7.25; de kleine *f* 5.85; in *Luxemburg* de vaam brandhout *f* 1.25 — *f* 2.50. In

de meeste zuidelijke provincien was het laag in prijs: men schreef dit in *Oostvlaanderen* toe aan het goedkoope van de steenkolen.

In *Antwerpen* had een lid der Kommissie, eiken en berken, om den anderen, tot hakhout geplant, en bevonden, dat dit meer opbragt, dan een bosch van eiken alleen.

Het vroeger uitkomend blad van den berk beschut den eik veel tegen nachtvorst, en doet dien ook meestal vrij blijven van rupsen, welke den berk niet of zeer zelden aandoen. Zulke planting heeft men reeds lang in het aangrenzende land van *Breda* nuttig bevonden. In dezelfde provincie waren de maatregelen, door de Staten verordend, tot verdelging der rupsen, algemeen en met den besten uitslag uitgevoerd. Daar de hoepels om de wijnvaten, die uit *Frankrijk* komen, meest van het hout van tamme kastanjes zijn gemaakt, zoo heeft dit in *Noordbraband* aanleiding gegeven tot het nemen eener proef, om een hakbosch van dit hout aan te leggen, waarvan de uitslag in het vervolg zal opgegeven worden.

In *Zuidholland* was er, onder *Voorne* en *Putten*, veel aangeplant. In *Luxemburg* werden de klagten over de verwaarloozing der gemeentebosschen, als in vorige jaren, vernieuwd, maar men meent zeker te zijn, dat het Bestuur hierin

zal voorzien. Inzonderheid dringt men daar aan, om het weiden in de bosschen volstrekt en in alle gevallen te verbieden, als zijnde een verlies van mest; een bederf voor het vee, vooral voor melkkoeijen; een waar tijdverlies voor de hoeders van dit vee, en hoogstverderfelijk voor de bosschen, welke hierdoor al meer geschonden worden.

§ 22. *Run* had vrij algemeen een goeden tijd van winning en inzameling getroffen, en was van zeer goede kwaliteit; het zijn alleen de provincien van *Overijssel* en *Drenthe*, waar het tegendeel plaats had, als hebbende men aldaar nat weder getroffen. In *Noordbraband* roemde men zelfs de schors als blank en van de beste hoedanigheid.

Men was over het vertier zeer voldaan in *Noordbraband*, waar de *Zuid-Willemsvaart* eene gemakkelijke verzending daarstelt, hetgeen ook vele akkermaals-bosschen in de nabijheid van deze vaart doet aanleggen. In *Oostvlaanderen* en *Namen* was eene belangrijke verzending naar *Engeland* geweest. Ook in de meeste overige zuidelijke provincien had men goede prijzen gehad en hooger dan in het vorig jaar, doch in *Antwerpen* nam de handel in dit artikel af, en de winning was voornamelijk voor de eigen looijerijen. Ook in *Luik* werd dit weinig ge-

zocht, en werd er hierom weinig gerund, en in *Luxemburg* konden maar weinig looijers hunne kuipen vullen, door de duurte der huiden van *Brazilië*, en door de lage prijzen van het gelooide leder op de laatste *Frankforter* mis. De prijs was daar *f* 1 de 25 Ned. ponden; in *Noordbraband* de 100 Ned. ponden boomschors *f* 3.20 — *f* 3.50. Akkermaalschors in het land van *Breda* *f* 5 — *f* 5.20. In de overige noordelijke provincien waren de prijzen niet hoog; in *Overijssel* gold de mudde *f* 2.40 — *f* 2.50.

Die van *Oostvlaanderen* merken te regt op, dat het nadeelig is voor boomen, die tot werkhout moeten dienen, om deze in de maand Mei, wanneer zij tot ruw moeten gehakt en geschild worden, en niet in den winter te hakken: dat deze boomen geen derde van de sterkte en duurzaamheid bezitten bij zulken, die in den winter gehakt worden, eer de sappen in werking zijn, dat zij ligt krom trekken en spoedig rotten. De Kommissie oordeelt, dat dus, tot provinciale of stedelijke werken, alleen in den winter gevelde boomen behooren gebruikt te worden. Onder de Oostenrijksche regering werd altoos gezorgd, dat men hiertoe ongeschorste eiken in voorraad had. Zulk eene voorzorg had men reeds in *Frankrijk* onder Koning Lodewijk den veertienden.

De Kommissie in *Luxemburg* beklaagt zich

weder over de bepaling van den uitvoer van de run, alleen langs eenige kantoren. Inzonderheid is dit artikel laag in prijs in de distrikten van *Luxemburg* en *Grevemachern*, om dat er, vooral in het laatste distrikt, niet één kantoor is langs den *Moezel*, over hetwelk men zeer voordeelig naar *Frankrijk* en *Pruissen* zou kunnen uitvoeren; Die van *Marche* moeten een geheelen en kostbaren omweg nemen, om te kunnen uitvoeren, hetgeen kon voorgekomen worden, wanneer het bijgelegen kantoor van *Stavelot* daartoe openstond; te *Weiswampach* is de voornaamste uitvoer, en juist daar zijn de grootste looijerijen van het Groot-Hertogdom, die van *Clervaux* en *Wiltz* gelegen. De Kommissie wenscht alzoo, dat deze uitvoer langs alle kantoren moge geschieden.

§. 23. *Boomkweekerijen.* In *Utrecht* waren weinig goede kweek-boomen geweest, en vele gestorven; in *Luik* had het geënte door het koude voorjaar niet gevat, en in *Delfland*, provincie *Zuidholland*, had men ook weder door de rups geleden, maar anders waren de kweekerijen in de overige provincien wel gelukt, hetgeen men in *Noordbraband* toeschreef aan eene gelukkige afwisseling van regen en droogte. De vele eikels, die aldaar in 1827 waren gewonnen, waren best gegroeid, en zullen het gebrek aan eiken plantsoen spoedig herstellen. Er was in

Utrecht een goede aftrek door den aanleg van onderscheiden boomgaarden van appelen en kersen, en van nieuwe lusthoven.

In *Noordholland* had men nog al verzending buiten 's lands, maar het voordeel der kweekerijen verminderde aldaar, door het sloopen van lusthoven.

In *Henegouwen* had men een goed vertier door het beplanten der wegen.

In *Zuidbraband* was de vermaarde kweekerij van den Heer PERK, te *Vilvoorden*, zeer wel gesteld en ging goed voort, en die van *Schrassig*, *Hellange* en *Hiesdorff* in *Luxemburg* breidden zich al meer uit.

Betrekkelijk de Noordamerikaansche boomzaden, van wege het Departement van Binnenlandsche Zaken aan de Kommissien van Landbouw uitgedeeld, heeft die van *Zuidholland* berigt, dat bij Jonkheer van der STAEL VAN PIERSHIL, de noten vrij wel zijn opgekomen, ook eenige van *Fagus Latifolia*, maar het berkenzaad en de *Pinus Canadensis* waren niet opgekomen. Bij den Heer VAN DER GEER waren de noten en eikels vrij wel uitgeloopen, maar het fijne zaad achter gebleven: bij den Heer BROOSHOOFT waren de wolbladige walnoten, de grootste, middelbare en kleine eikels alle wel opgekomen, doch van de platte eikels waren

slechts twee; en van de beide soorten van populierzaden niet ééne opgekomen.

Bij den Heer VAN DER GOES, waren al de noten en eikels zeer goed opgekomen, en hadden de meesten bijzonder groote loten gemaakt.

Voorts heeft de Heer C. P. VAN BERESTEIN, wegens het opkomen dezer zaden op zijn landgoed *Backershage*, onder *Wassenaar*, het volgende berigt:

De *Roode Eik* [*Quercus Rubra*] heeft, zoo wel op de hooge als lagere zandgronden, tot dus ver, ten volle aan de verwachting beantwoord, zoo door deszelfs bijzondere groeikracht, als door de gemakkelijkheid, waarmede hij, verplant zijnde, zoo op vruchtbare als op schrale gronden, wortelvast is geworden.

De *Zwarte Eik*, [*Quercus Ferruginea*] heeft eene gelijke groeikracht ontwikkeld, doch bij het opnemen om te verplanten, waren de wortels, waarvan in het eerste jaar mede de pen was afgestoken, weder met verscheiden nieuwe pennen zeer diep den grond ingegaan: deze waren nu zeer schaars van haarworteltjes voorzien, doch, in weerwil van dien, zijn dezelve op onderscheiden gronden zeer goed aan het vatten, hoezeer zij minder groote scheuten dan de vorige maken.

De *Kastanje-Eik* [*Quercus Prinus Palus-*

trie] schijnt voor de zandgronden niet zeer geschikt; de eikels zijn goed opgekomen, en, na het verplanten, aan den groei gebleven, doch schieten niet op en blijven dwergachtig; terwijl de meeste uiteinden iederen zomer verdorren; onverschillig of die op hooge, middelmatige, of lage en zelfs nattige gronden geplant zijn.

De *Verf-Eik* [*Quercus Tinctoria*] groeit even als de roode eik, zeer weelderig, doch heeft minder geneigdheid om een goeden stam te maken.

De *Witte Noot* [*Noyer Hickery*] wil in deze gronden slecht voort, en is, hoewel reeds vier jaren oud, nog slechts twee spannen hoog.

De *Noyer Paeanier*, deze zoo fraai beschreven boom wilde in den aanvang mede slecht voort, dan, na drie jaren kwijnens, schijnt die zich te herstellen, zoo dat eenige reeds eene el hoog zijn, evenwel blijft hij zeer kiesch in het verplanten.

De *Zwarte en Grijze Noten* [*Juglans Nigra et Alba*] groeijen allervoordeeligst, zoo in hoogte als dikte, laten zich zeer goed verplanten, en schijnen bij uitstek geschikt te zijn voor deze zandgronden; eene proeve, om die met inlandsche te vermengen, is door zoogen niet gelukt, mogelijk wordt dit door het geile groeijen verhinderd.

Het zaad der *Suiker* [*Ahorn Acer Saccharinum*] is schier niet opgekomen: drie, welke een jaar

oud geworden waren, zijn sedert kwijnende gestorven.

De *Fagus Castanea* en *Tilia Tomentosa*, zijn in het geheel niet opgekomen.

Van eene tweede bezending boomzaden zijn:

De zwarte noot [*Juglans Nigra*] sober opgekomen;

Juglans Alba, in 't geheel niet;

Juglans Cinerea, ook niet;

Juglans Tomentosa, mede niet opgekomen.

Van *Fagus Latifolia*, zijn slechts drie stuks voortgekomen, doch deze zijn nog te klein om iets van te melden.

Acer saccharinum.
Acer rubrum. } niet opgekomen;
Pinus canadensis.

denkelijk waren deze zaden te oud of slecht bewaard, want verscheiden waren schimmelig.

Eene derde bezending, dit voorjaar ontvangen, bestaande uit twee soorten van *Berken*, [*Betula papyracea* en *Betula populifolia*] zijn vrij goed opgekomen, terwijl inlandsche berken, die te gelijk gezaaid zijn, in 't geheel niet voortgekomen zijn.

De *Roode* en de *Scharlaken Eiken* zijn mede vrij wel opgekomen.

Doch de *Quercus coccinea* en *Quercus Banisteri* zijn tot heden zeer gering voortgekomen.

De *Cupressus disticha*, [*dubbelbladige Cypres*] is zeer goed opgekomen, doch heeft verder, door de sterke droogte, veel geleden, zoo dat verscheiden, die reeds eene hand breed hoog waren, in weerwil van de genomene voorzorgen, verdroogd zijn.

Deze Amerikaansche boomzaden zijn in *Gelderland* zeer verschillend opgegaan, doch, even zoo als dit vroeger met Amerikaansche noten het geval was, kunnen sommige zaden nog nakomen; want als men zaden, uit verre landen afkomstig, tijd laat, gebeurt het dikwijls, dat zij in een volgend saizoen eerst opgroeijen.

Men blijft steeds het ontvangen van grootere hoeveelheden als wenschelijk beschouwen, al wierd dan ook de bezending tot minder soorten bepaald. Men wenscht dan vooral *Eikels*, *Beukennoten*, *zaden van Esdoorns* uit Amerika; ook *Dennen-* en *Larix-zaden*, van daar, uit *Zwitserland*, *Schotland*, *Riga* of *Dramme*, welke in zakken van hol linnen of kanefas, beter dan in kistjes worden overgevoerd, waarin zij dikwijls verstikken; zoo als met onderscheiden der, in de laatste jaren uit Amerika ontvangene, zaden het geval schijnt geweest te zijn.

Het best slaagt meest algemeen de Roode Eik (*Quercus rubra*). De Moeras-Eik (*Quercus palustris*) is goed opgekomen. Dit was ook

het geval met de onderscheidene noten, vooral de groote zwarte Amerikaansche (*Juglans nigra*).

In *Luxemburg* waren de meeste zaden goed opgekomen.

§ 24. *Rijshout* was algemeen best gegroeid en had goed lot gemaakt, en in *Utrecht* had het ook door geen haantjes geleden. De prijs van het drie- en vierjarig waarden- of hoephout was daar hoog, maar het zware hout schier onverkoopbaar. In dezelfde provincie waren de teenen fijner en fraaijer dan in het vorige jaar, en op de meeste plaatsen konden zij niet beter wezen; doch dewijl men zoo met witte als graauwe nog overkropt was, was de prijs de helft lager dan in 1826, en ruim ¼ minder dan in 1827. De beste, voor het mes af, golden *f* 9 — *f* 18, en de stik-teen *f* 6 — *f* 14.50 de vim. In *Noordbraband* de 100 bos *f* 2.80, en bragt het bunder op stam op *f* 160 — *f* 170. Al de voorraad was daar opgeruimd. In *Zuidholland* was men over den prijs wel voldaan.

In *Luik* wint men bij voortduring, in eenige distrikten langs de Maas, goed rijshout.

In *Luxemburg* worden, om lage landen, vele twee- of driejarige wilgen gepoot, die om de 6 of 8 jaren goede takkebossen geven. Aldaar en in *Zuidbraband* gebruiken de bezemmakers, voor hun bedrijf, veel berken takken, die in de

laatste provincie veel van de boomen schijnen gestolen te worden.

§ 25. *Veenlanden*, *Riet* en *Biezen*. De hooge veenen, in het noordelijkst gedeelte van het Koningrijk, 'leden minder van de regens in den zomer, dan de lage veenen: althans in *Groningen* ging dit tamelijk wel en was er goede aftrek, en de prijs ¼ hooger dan in vorige jaren; maar in *Vriesland* en *Drenthe* kon men ook den turf van deze gronden niet goed droog krijgen; hierom werd, in de laatste provincie, ook de voorraad, die van vorige jaren in eene aanmerkelijke hoeveelheid voorhanden was, weggekocht.

In de lage veengronden is bijna overal de turf onder zeer ongunstige omstandigheden gewonnen. Hetgeen die van *Noordbraband* aanmerken, had meest algemeen plaats. In Julij en Augustus, wanneer de turf droog moet worden, viel er meest regen, en later heeft de zon, die toen meermalen scheen, geen kracht genoeg gehad, om den turf te droogen. Er was dus weinig drooge turf, en in *Utrecht* zelfs veel onverkoopbaar. In *Groningen* en *Drenthe* was veel turf door het water weggestroomd, en in Augustus lagen sommige veenderijen onder het water. Zelfs de turf die uit de heigronden in *Antwerpen* en *Zuidbraband* veelal tot eigen gebruik gestoken wordt, had ook veel door den regen geleden. In *Noord-*

holland was men echter, onder *Aalsmeer*, over de veenderij wel voldaan, en die van *Assendelft* had ook veel en goeden turf opgeleverd, welks kwaliteit al meer scheen te verbeteren.

In *Zuidholland* verminderen de veenderijen, in *Delfland* en het *Westland*, sterk.

In *Overijssel* vreest men, dat, in de distrikten van *Vollenhoven*, *Steenwijk*, *Giethoorn* en naburige dorpen, het Koninklijk besluit omtrent de veenderijen (welk besluit wordt niet genoemd), zonder wijziging, veel armoede en verlegenheid bij de geringere lieden ten gevolge zal hebben. In *Luxemburg* zijn de gemeente-veengronden om *Houffalize* en *Salm* belangrijk genoeg, om er goede reglementen voor te maken, tot het steken van turf. In *Noordbraband* wordt al minder turf gebruikt, door den gemakkelijken en goedkoopen aanvoer van steenkolen, welke thans langs de *Zuid-Willemsvaart* plaats heeft.

Riet en *Biezen* waren wel gewassen in *Zuidholland*, en van matigen prijs; zoo ook in *Noordholland:* vooral was het riet sterk gegroeid tusschen *Hoorn* en het *IJ*, en in den *Diemer* buitendijkschen polder; maar rondom het *Haarlemmer Meer* had het veel door den regen geleden. Het gold daar *f* 2.25 de 100 bos. In *Vriesland* was het veel weggeschoven; in

Utrecht was het kort, of door overstrooming geknakt; en in *Antwerpen* had het ruim ⅛ minder opgebragt dan in het vorige jaar.

§ 26. *Droogmakerijen.* Hiervan is zeer weinig gemeld. Op de drooggemaakte en reeds lang ingepolderde gronden van *Zuidholland*, die bestendig den naam van droogmakerijen behouden, had in *Rijnland* het graan weinig scheut gegeven. De *Uithuizer* polder in de provincie *Groningen*, in 1827 ingedijkt, was reeds in dat zelfde jaar met koolzaad bezaaid geworden, doch deelde in de algemeen ongunstige opbrengst van koolzaad in dat jaar; maar het zomer-koolzaad en de zomergarst, in 1828 te veld gebragt, hebben wel voldaan. Zonderling was het, dat deze zoo korteling uit zee aangewonnen polders, over het geheel, voortreffelijke oogsten opleverden van diezelfde gewassen, welke, na eene overstrooming met zeewater, op andere gronden, dikwijls eenige jaren achter elkander mislukken.

Er zou in *Zuidbraband*, in de *Kempen* en ook in *Luxemburg*, nog onderscheiden land zijn droog te maken, indien men de benoodigde gelden hiertoe kon vinden.

§ 27. *Graslanden. Staat van het Hooi.* De berigten zijn uit al de provincien vrij eenparig, dat deze landen veel en goed gras hebben opgeleverd, hetgeen van regenachtige zomers, waarin

geene groote hitte plaats heeft, doorgaans te wachten is.

Het schrale voorjaar gaf wel eerst, in *Groningen* en *Vriesland*, eene schrale weide, maar met de regens kwam ook daar overvloed. Zoo ook was in *Westvlaanderen* het gras, in den zomer, veel door hitte verzengd, maar de opvolgende regens namen ook dit gebrek volkomen weg.

Intusschen hebben de zware regens in den zomer vele graslanden onder water gebragt, welke alzoo gedurende dien tijd onbruikbaar waren, hetgeen hier nader verdient gemeld te worden. Dit was het geval in *Gelderland*, kwartier van *Zutphen*, waar de algemeene waterlozing zeer gebrekkig is: ook op de *Veluwe* vloeiden vele beken over; en op den 15 Augustus zwol de rivier de *Linge*, in den tijd van drie uren, door plasregens, zoo hoog, dat hiervan geen voorbeeld bekend was. In *Utrecht* geraakte ook veel laag land onder water, zoo dat men daar het vee in den zomer moest opstallen.

In *Zeeland* waren, op *Schouwen* en *Duiveland*, de lage weilanden, gedeeltelijk door het laten invloeijen van water door eene sluis, den geheelen winter en tot in Mei, diep onder het water. Boven al heeft *Noordbraband* hierdoor geleden.

De polders aan den *Maasdijk* en de omgevingen van *'s Hertogenbosch*, eenige duizende

morgens bedragende, stonden het geheele voorjaar en het grootste gedeelte van den zomer onder water.

De inrigting van de bermsloot aan de *Zuid-Willemsvaart*, onder de gemeente *Aarle-Rixtel*, gebrekkig zijnde, zijn honderde bunders hooiland in die gemeente, als ook onder *Stiphout* en *Helmond*, van half Julij tot half September, overstroomd geworden, en in het land van *Breda* viel in Augustus in eenen nacht zoo veel water, dat al het lage land onderliep en de gemeenschap tusschen de verschillende dorpen in het kanton *Ginneken* eenigen tijd werd afgebroken. Het water kon, door de digting van de rivier de *Dintel*, geen volkomen afloop krijgen, vóór het laatst van October, waardoor meer dan 4500 bunders, zoo bouw- als weilanden, onder de gemeenten *Ginneken*, *Prinsenhage*, *Teteringen* en *Etten*, drie maanden lang overstroomd zijn geweest.

In *Oostvlaanderen* hadden de drie rivieren, de *Leye*, de *Opper-* en *Nederschelde*, overstroomingen veroorzaakt, ten tijde van den hooibouw, en te regt wenschte de Kommissie van Landbouw dier provincie, dat zulks in het vervolg, door de sterke uitwatering van de nieuwe vaart van *Gent* op *ter Neuze*, mogt voorgekomen worden. In *Zuidbraband* was, onder *Lede-*

F 2

kerke, *ter Alphen* en *Assche*, ten tijde der hooiwinning, mede veel overstroomd.

Toen men, met September, een fraai droog najaar verkreeg, had dit een zeer gelukkigen invloed op de graslanden; en in de meeste provincien had men toen eene voortreffelijke weide en in vele provincien won men nog eene goede tweede snee; maar vele lage landen, althans in *Groningen* en *Utrecht*, waren door de regens zoo doorweekt geworden, dat zij veel bedorven door het intrappen van het vee, hetwelk hierom vroeg op stal moest gebragt worden.

Wat de hooiwinning betreft: daar er overal overvloed van gras was, zamelde men ook algemeen het hooi gelukkig in, waar dit vroegtijdig en voor de zware zomerregens had kunnen geschieden, en vooral op hooge landen: maar waar men hiermede niet tijdig begonnen was, of ten tweeden male wilde hooijen, was dit in ver de meeste provincien, vooral op lage landen, zeer ongelukkig uitgevallen, en op de overstroomde landen was er niets te regt gekomen. Het laat gehooide was dus van slechte kwaliteit, duf, en weinig voedzaam, zoo al niet schadelijk voor het vee.

De ongunstige hooibouw van het laat gemaaide trof al de noordelijke provincien, en, van de zuidelijke, de beide *Vlaanderen*, *Luik*, *Luxem-*

burg, en het hierboven gemelde overstroomde gedeelte van *Zuidbraband*. In de overige provincien moet het weder hiertoe gunstiger geweest zijn. Die van het Groot-Hertogdom beschuldigen te regt vele landlieden, en dit geldt ongelukkig verre de meeste provincien, zoo in het noorden als het zuiden, dat men doorgaans te laat maait en hierdoor min krachtig hooi bekomt. Men brengt, tot verdediging hiervan, bij, dat het gras, in het zaad geschoten zijnde, dit op de landen valt, en hierdoor dezelve met nieuw gras in het volgende jaar zullen beslagen worden; maar dit voordeel wordt verkregen met opoffering van al het voedzame, hetgeen in vroeger gemaaid en saprijk hooi gelegen is; terwijl men het hooizaad, dat men noodig mogt hebben, genoeg van den bodem der schuur kan bekomen, wanneer het hooi is opgeruimd.

In *Zeeland* schijnt men tevens later dan elders te maaijen, maar dit gaf dan ook nu eene droevige uitkomst.

Ondanks de gemelde nadeelige omstandigheden was er algemeen een goede voorraad van hooi. In *Noordholland* en *Noordbraband* schreef men dit ook veel toe aan eene groote hoeveelheid van oud hooi, dat daar voorhanden was. De prijs van de 1000 Ned. ponden was meestal niet hooger dan *f* 20; in *Antwerpen* alleen *f* 22; al-

daar waren eenige plaatsen, waar het oude gemet 4 of 5000 Ned. ponden opbragt, dat is, per bunder, 9- tot 11,600 pond. In *Limburg* was de prijs het laagst, niet hooger dan *f* 14, maar hier was ook alles voorspoedig geweest, het was echter iets hooger onder *Weert*, welligt door het gemakkelijk vervoer langs de *Zuid-Willemsvaart*.

In *Oostvlaanderen* ziet men den staat en de waarde der hooilanden en derzelver opbrengst bijna van jaar tot jaar verminderen, waardoor de prijs van het hooi al lager wordt. De hooilanden langs de groote rivieren zijn daar, sedert 14 jaren, ⅓ in jaarlijksche opbrengst en koopwaarde verminderd, hetgeen men eensdeels toeschrijft aan de overstroomingen dezer rivieren in den zomer, die meer dan te voren plaats hebben; doch de Kommissie van Landbouw oordeelt, dat dit anderdeels voortkomt uit het afschaffen van een groot aantal paarden, die bij eene menigte van fabrijken, welke door stoomtuigen aan den gang gehouden worden, thans niet noodig zijn; terwijl ook de landman zich, om besparing, zou gedrongen vinden, minder paarden dan te voren aan te houden.

§ 28. *Klaver* heeft vóór en in den winter nergens iets geleden: dan enkel onder *Anderlecht* en *St. Martens-Lennik*, waar dezelve

zoo zeer door slakken was gekweld geweest, dat men veel moest omploegen. Dit gewas, in zijnen groei doorgaans denzelfden gang houdende als de grassen, was algemeen voordeelig en overvloedig opgekomen. Men hield het in *Westvlaanderen* voor een allervoortreffelijkst gewas, gelijkstaande met dat van 1828, toen het bijzonder uitmuntede. In *Antwerpen*, *Namen* en *Limburg* won men in vele distrikten drie goede sneden, en in de eerstgenoemde provincie op enkele plaatsen eene vierde snede. Het onkruid *Orobanche*, was daar weder meer algemeen dan in 1827.

Algemeen was de eerste snede best uitgevallen, maar de tweede was meestal door de regens zeer benadeeld, en in *Luik* door de droogte, welke daar in Julij moet plaats gehad hebben. De drooging van de klaver was hierdoor ook ongelukkig geweest. In *Utrecht* en *Zuidholland* had men nog veel, bij tusschentijdige droogte, kunnen winnen: in *Noordbraband* had men van de eerste snede 5- tot 6000 Ned. ponden hooi van het bunder gewonnen, en in *Antwerpen* was dit ook wel gelukt, maar in al de overige provincien was dit ongelukkig uitgevallen, en nog ongunstiger was het zaad geslaagd. Dit was alleen wel gelukt in *Zuidbraband*. Het gewas had, of door de regens in den bloei geen zaad

gezet, of dit was niet rijp geworden, en verrot. Men had het in *Vriesland* alleen uit het klaverhooi moeten opzamelen, maar het was van slechte kwaliteit, zoo als meest overal: hierom raden die van *Noordbraband* met rede aan, een derde meer dan gewoonlijk hiervan tot zaaijing te gebruiken. In *Antwerpen* had het zaad nog een half gewas gegeven, en het gold in *Limburg* 28 tot 30 centen het Ned, pond.

Deze teelt neemt in *Utrecht* sterk toe, waar vele stukken tot weide blijven liggen; als ook in de *Kempen*, in *Antwerpen*, en in *Luxemburg*, is dezelve sedert twee jaren aanmerkelijk uitgebreid.

De klaver, onder de rogge gezaaid, kwam, in *Noordbraband* en *Limburg*, na de rogge, heerlijk voort, bloeide in October; gaf een best voeder en eene goede snede.

De witte klaver had in *Luik* eene beste weide opgeleverd: ook de gele wies goed, maar is daar zeldzaam, gelijk elders.

§ 29. *Peen en Knollen.* De peen, ten behoeve van het vee gezaaid, was meestal wel geslaagd: hetgeen men aan den regenachtigen zomer toeschreef. Intusschen was de groei ongunstig uitgevallen in *Drenthe* en in *Noordholland*, schoon hetgeen men daar wat later gezaaid had, bij minder regen, weder wel was

uitgevallen. Ook in *Limburg* had men in schrale zandgronden veel klagten. In het kanton *Weert* vertoonde zich het loof voordeelig, maar dit was ten koste van de wortels: deze blijven daar den geheelen winter in den grond, en worden eerst in Maart uitgetrokken en ingezameld, tot voeder voor de kalfkoeijen.

In *Noordbraband* was de peen, onder rogge gezaaid, goed gelukt; maar door de vroege vorst, die het loof deed bevriezen, waren de wortels niet zwaar. Die aldaar onder vlas gezaaid waren, waren mede wel gelukt. Op *Goedereede* en *Flakkée* in *Zuidholland*, begint men meer en meer de lange peen tot paardenvoeder te telen, om dat de ondervinding geleerd heeft, dat met een half bunder paarden-peen, de werkpaarden sterker en gezonder kunnen gevoerd worden, dan met een geheel bunder haver, en ook de grond, waarop deze peen is gewonnen, zeer geschikt is, om daarop tarwe of gerst te zaaijen. In *Westvlaanderen* worden velen afgeschrikt, dit gewas te verbouwen, omdat het veel mest vordert.

Witte wortelen of pastinaken waren in *Utrecht* wel en zwaar gewassen, maar door de nattigheid veel met vurige plekken.

De knollen zijn maar in zeer weinige streken gelukt, om de natheid van den grond, waarin zij moesten gezaaid worden. Op hoogere

gronden ging dit gelukkiger, en in *Overijssel* en *Noordbraband* waren zij juist door het natte en daarop gevolgde zachte weder, zeer sterk gegroeid en bleven zeer lang op het veld.

In *Utrecht* was op lagere gronden het zaad door de natheid veel gebarsten; en door de stijfte van den grond weinig opgekomen, en had geen half gewas gegeven. In *Antwerpen* waren de knollen op sommige akkers door slakken geteisterd, en in *Zuidbraband* op eenige plaatsen door rupsen afgegeten. In *Zuidholland*, onder *Ouddorp* bij *Goedereede*, worden zij alleen in zandgronden op braaklanden gezaaid, om, nadat het loof door koeijen is afgeweid, te worden omgebouwd.

De Zweedsche raap was in *Noordholland*, onder *Nieuwer-Amstel*, zeer wel gelukt. Sommige wortels waren 3 Ned. ponden zwaar.

§ 30. *Spurrie en andere voedergewassen.* De spurrie, die in het voorjaar wordt gezaaid, was in *Noordbraband* wel geslaagd; maar in *Antwerpen*, waar zij doorgaans tot zaadwinning dient, had dezelve door de droogte in den voorzomer bijna niets gegeven. Uit geene andere provincien is wegens de voorjaars-spurrie iets gemeld. De in het najaar op de hoppelanden gezaaide, was overal voortreffelijk gegroeid, maar is ook bijna overal door de zware vorst in November vernield. In *Noordbraband* groeide zij

zoo voorspoedig, dat men, op het laatst van September, reeds het vee daarop kon laten tuijeren. De vorst van 24 October had daar geen leed gedaan, omdat dezelve met droogte vergezeld was, maar in November was de spurrie daar, gelijk elders, voor de vorst niet bestand. In *Zuidbraband* wordt zij alleen gezaaid onder *Aarschot* en *Diest*, en in *Namen* oordeelden velen het nuttig, deze teelt in te voeren.

De teelt der wikken gaat in *Luxemburg* nog weinig voorwaarts, om derzelver onzekere uitkomst, thans waren zij daar wel gewassen, maar door het natte weder slecht gewonnen. In *Luik* worden zij met paardenboonen en erwten onder elkanderen tot voeder gezaaid: hetgeen men zegt, dat daar altoos gelukt.

De mangelwortel was in *Zuidholland*, onder *Delfland* en het *Westland*, goed geslaagd; als ook in *Luxemburg*, waar men ze veel meer teelt dan de gewone peen.

Met de *Luzerne* worden daar al meer proeven genomen op middelmatige gronden: zoo dit op den duur gelukt, zal deze kultuur zich aldaar uitbreiden. In *Luik* had dezelve eerst een begin genomen. In *Gelderland* was dit gewas op *Verwolde* tot eene proef onder vlas gezaaid, hetgeen wel voldeed: zoo ook had men daar het zaaijen

van *Mohar*, waarvan in vorige staten reeds eenig berigt is gegeven, voortgezet, welk gras echter nu om de nattigheid minder gelukkig groeide, dan in de twee vorige zomers.

De *Sainfoin* neemt in *Luxemburg* sterk toe, daar men het een voortreffelijk voeder voor paarden bevindt te zijn, en er de koeijen veel en goede melk van geven: schoon men het maar eenmaal kan snijden, stellen het velen aldaar boven de klaver, om de uitnemendheid van het voeder.

§ 31. *Paarden.* In twee provincien was er eene bedenkelijke ziekte onder dezelve geweest; als in: *Antwerpen* een buikwee [*Vertige symptomatique*], hetwelk gedurende den zomer vele paarden heeft aangetast: deze ziekte vertoonde zich met al de kenteekenen van den zoogenaamden razenden kolder, welke de maag aandoet, en de spijsvertering verhindert. Dezelve werd veroorzaakt door de vochtigheid der klaver en van ander groen voeder, aan de paarden gegeven. Deze ziekte was zeer kwaadaardig: zij deed de paarden in 10, 12 à 15 uren bezwijken: degenen echter, welke langer dan 24 uren de ziekte konden weerstaan, werden behouden, en hervatteden het werk 3 à 4 dagen daarna. De laxative en purgative middelen zijn bij de behandeling met

goed gevolg gebruikt geworden: van 54 paarden, door éénen veearts behandeld, zijn er slechts 5 aan deze kwaal gestorven.

Eene inwendige keelontsteking heeft zich mede veel in die provincie onder de paarden vertoond: dezelve was bij de jonge paarden kwaadaardiger dan bij de oude, omdat de ziekte, bij de eerstmelden, dikwerf met den droes gepaard ging: deze ziekte was niet besmettelijk, en er zijn geene paarden aan gestorven.

De hierboven genoemde ziekte [het buikwee] heeft mede in *Luxemburg*, in de distrikten van *Virton* en *Neufchateau*, veel onheil aangerigt, en daarbij vertoonden zich gelijke verschijnsels van razenden kolder. Door de verkeerde behandeling van onkundige veeartsen verergerde het kwaad. 62 Paarden zijn er in de beide gemeenten aan gestorven. De wettig aangestelde veeartsen hebben de ziekte volkomen kunnen te keer gaan, die voornamelijk was ontstaan door de paarden, van het werken zwaar vermoeid, in vochtige weiden te brengen, en eerst laat, tot digt aan middernacht, op stallen te brengen, die ongezond waren.

In *Utrecht* was de opgroeijing en welvaart der paarden niet voordeelig geweest. In den herfst bespeurde men hier en daar eene spoedige verzwakking, welke zich inzonderheid in

het kruis openbaarde, waarbij zich voegde het onvermogen om op te staan, aan welke ongesteldheid onderscheiden paarden gestorven zijn. Men schreef dit toe aan de drassige weiden, waarin men de paarden dreef, om het dure hooi te besparen. Paarden die zorgvuldig behandeld werden, zijn daarvan bevrijd gebleven.

In *Zeeland* had men, in het distrikt *Sluis*, ook, door het gebruik van doorwaterde klaver of te veel peen, eenige ziekte gehad. In *Gelderland* klaagde men over gebrek aan genoegzaam kundige veeartsen.

Uit hoofde van ongeneeslijken droes, heeft men, in onderscheiden provincien, eenige paarden, op last van de daartoe bevoegde magt, moeten dooden, als: in *Utrecht* 19, in *Antwerpen* 17, zijnde deze ziekte veel ontstaan door de zorgelooze behandeling der paarden van de ondernemers der postwagens: die zelfde oorzaak had plaats in het kanton *Doornik* in *Henegouwen*, en verspreidde zich ook onder *Charleroi* bij de voerlieden, die van daar op *Brussel* rijden: een paardenhouder had in vijf maanden 25 stuks aan den droes verloren: er waren daar eenige gedood, wier getal echter niet genoemd is, zoo als ook in *Noordbraband* eenige weinige en in *Limburg*, kanton *Maastricht*, weder vele uit dezen hoofde waren afgemaakt. In *Overijssel* was mede eenige droes

geweest, en in *Luik* op eenige stallen van *Hesbaye*, hetgeen men daar toeschreef aan het natte weder en de vochtige lucht.

Er was vrij veel handel geweest, en een belangrijke uitvoer; als: naar *Engeland*, uit *Zuidholland* en *Oostvlaanderen*; naar *Frankrijk*, mede uit *Oostvlaanderen*, en van vele vierjarige hollandsche paarden uit *Limburg*; voorts uit *Luik* en *Noordbraband*, en uit deze laatste provincie mede naar *Duitschland*; zijnde daar de 1½ en 2½ jarige paarden veel door duitsche joden opgekocht, en naar den Bovenrijn vervoerd. De opgegeven prijzen waren: in *Vriesland*, van werkpaarden *f* 60 — *f* 100, van veulens *f* 30 tot *f* 60; in *Groningen* waren de prijzen slechts matig, en in die provincie weinig trein- en trekpaarden voor de armée gekocht; in *Noordholland* golden zij *f* 100 — *f* 200; in *Zuidholland* waren de prijzen in *Overflakkée* sedert weinig jaren aanmerkelijk gestegen: deze waren daar, van het jaar 1822 tot 1825, geweest *f* 100 — *f* 150 en thans *f* 200 — *f* 300; in *Henegouwen* *f* 200. Te *Utrecht* waren op de gezamenlijke paardenmarkten gebragt 3,437 stuks. In *Noordholland* ging het met de fokkerij alleen wel ten zuiden van *Hoorn* en ten noorden van *Alkmaar*; maar in de overige distrikten verminderde dezelve; zoo ook was men in *Zuidbraband* onachtzaam in de

verbetering der rassen, behalve in de kantons van *Wolverthem*, *Jodoigne* en *Perwez*.

Het getal van paarden over het geheele Koningrijk was 453,353, zoo ouden als jongen, zijnde 2,371 meer dan in het vorige jaar.

Uit eenige provincien zijn weder opgaven gedaan van de gekeurde hengsten, en van de merrien, welke door dezelve gedekt zijn. In *Groningen* zijn 40 hengsten goed- en twee afgekeurd, en ongeveer 3000 veulens geworpen. In *Drenthe* zijn 2,124 merrien door Drentsche hengsten gedekt. Uit *Noordholland* heeft men alleen berigten van de noordelijke eilanden en de *Beemster*, alwaar 287 merrien gedekt waren. In *Zuidholland* waren 6200 merrien gedekt, waaronder 140, welke door hengsten uit 's Rijks stoeterij te *Burculo* besprongen waren. In *Utrecht* hadden 6 zoodanige hengsten 158 merrien gedekt. In *Noordbraband* was thans een reglement op deze fokkerij en het keuren van hengsten, in werking gekomen. 31 Hengsten zijn goedgekeurd, maar in één van de vier distrikten der provincie allen afgekeurd. 24 Hengstenhouders hebben de bij hunne hengsten gedekte merrien opgegeven, bedragende 2,665, en daarenboven hebben hengsten van *Borculo* nog 353 gedekt. Men berekent, dat 2000 merrien zullen geveuld hebben, hetgeen de behoefte aan paarden voor die

provincie ver te boven gaat; er kan zoo veel van dezelven jaarlijks worden uitgevoerd, dat men zulks veilig berekenen mag op eene waarde van *f* 100,000.

In *Antwerpen* waren 19 hengsten goedgekeurd; het getal der gedekte merrien was 1123 [waaronder 106 door hengsten van *Borculo*]. Men klaagt hier over gebrek aan hengsten: dewijl men er in de polders ten noorden van de stad *Antwerpen* maar twee vindt. Men verlangde vier hengsten uit de stoeterij van *Borculo*, maar kon er niet meer dan twee bekomen. In *Oostvlaanderen* waren 58 hengsten goed, 24 afgekeurd en 3886 merrien gedekt, waarvan er 1432 alleen in het distrikt van *Aalst* waren, hebbende daar thans 754 meer dekkingen plaats gehad, dan in het vorige jaar. De merrien, door twee hengsten van *Borculo* besprongen, zijn daaronder niet genoemd. In *Westvlaanderen* waren 59 hengsten goedgekeurd. In *Luxemburg* was thans een reglement voor de hengsten van partikulieren ingevoerd, waarvan men zeer veel nut verwachtte. Men herhaalde daar de klagten, reeds verleden jaar gedaan, wegens het wegkoopen der beste jonge veulens voor *Frankrijk*. Omtrent de werking van het onlangs gearresteerde reglement, ten doel hebbende om de beste merrie-veulens voor de voorttceling te behouden, en waarvoor premien zijn toe-

gestaan, meldt men uit *Groningen*, dat 23 zoodanige merrien de gestelde premie waardig gekeurd zijn; in *Noordbraband* 10, doch hiervan hebben 4 ontijdig het veulen geworpen, voor welke dus de premie verloren is; in *Antwerpen* had men de premie maar voor drie der bedoelde merrien kunnen uitwijzen: zoo weinig mededinging had daar plaats, en men oordeelde ook, dat deze maatregel niet genoegzaam was. Liever hoorde men, volgens het oordeel der Kommissie van Landbouw, streng te werk te gaan in het keuren der hengsten, en vooral die van partikulieren hieraan mede te onderwerpen, waartoe zij betuigde eén voorstel aan de Staten dier provincie te hebben gedaan.

De *Paardenfokkerij* maakt in *Gelderland* eenigen voortgang, vooral in *Maas en Waal*; men schrijft dit hoofdzakelijk toe aan het aanhouden van schoone hengsten door zekere associatie, daartoe door premien en toelagen aangemoedigd; zijnde dit keurdistrikt, met betrekking tot hengsten en merrien, het beste in de gansche provincie.

Betreffende de poging, tot verbetering der paarden-rassen door middel van 's Rijks stoeterij te *Borculo*, zijn eenige omstandige berigten en aanmerkingen medegedeeld, die wij hier laten volgen:

In *Gelderland* hadden eenige van deze hengsten op zes onderscheiden standplaatsen gedekt 469, en op de stoeterij te *Borculo* 125, dus te zamen 594 merrien.

Men ontdekte echter in het distrikt de *Lijmers* en *Zevenaar* zoo weinig genegenheid tot het gebruik dezer hengsten, dat men deze naar *Elst* moest overbrengen, terwijl men, door het gering getal der te *Vorgten* aangebragte merrien, al wederom bevestigd heeft gevonden, dat de paardenteelt, in dat gedeelte der *Veluwe*, zelfs van minder belang gehouden wordt, alzoo het weinig gebruik der hengsten van de stoeterij aldaar, minder dan in de *Lijmers*, aan het bestaan van goede keurhengsten, die meer voor het zware ras geschikt zijn, toegeschreven is.

Men wenscht, dat het getal der Rijks hengsten van 18 tot 22 moge vermeerderd worden met paarden van grooter maat, als geschikter, om het Geldersche ras in stand te houden en te verbeteren, dan kleinere, met smalle borst en minder geleedde paarden.

Daar er nu sedert vier jaren, in *Utrecht* dekhengsten uit de gemelde stoeterij zijn geplaatst geweest, met oogmerk om, door de voortteling met inlandsche merrien, onze paarden te verbeteren, zoo heeft de Kommissie dier provincie gelegenheid gehad, aanvankelijk op te merken, wel-

ken invloed de kruissing met vreemde rassen op de voortbrengselen der onze heeft gehad, en tevens te overwegen, welke verbeteringen er in dezen maatregel, naar haar oordeel, nog zouden kunnen en behooren te worden tot stand gebragt.

Het is haar voorgekomen, dat er, van de merrien, door de gemelde hengsten gedekt, hier en daar vrij goede en evenredig gevormde veulens zijn gevallen, waaruit deugdzame paarden schijnen te zullen groeijen, doch de voortbrengselen kunnen niet alle als deugdzaam worden beschouwd. Vele veulens, hoewel bij de geboorte en kort naderhand zich vrij goed voordoende, vallen bij het verder opgroeijen tegen; worden misvormd en blijven vooral dunbeenig en lang van koten. De landlieden kunnen er, voor alsnog, op de markten geenszins den prijs van de zuiver inlandsche veulens voor bedingen, daar dezelve hun van *f* 10 tot *f* 25 minder opbrengen, en zij somwijlen door de kooplieden zelfs niet worden aangezien.

Men heeft voorts waargenomen, dat de veulens, van de vreemde hengsten afkomstig, vooral niet minder dan de oorspronkelijk inlandsche, aan gebreken van de beenspat en overhoeven vroegtijdig onderhevig zijn; terwijl de dek-lijsten uitwijzen, dat een aanzienlijk getal merrien door de be-

doelde hengsten gedekt, niet dragtig worden, welk getal grooter voorkomt, dan algemeen bij de paring met inlandsche hengsten plaats heeft.

Wat de min volkomene gestalte der veulens betreft, hieromtrent zal mede in aanmerking moeten worden genomen, dat de kruissing nog niet ver genoeg gevorderd is, om reeds voortbrengselen te mogen verwachten, eenigzins aan de stamrassen der hengsten evenarende: als zijnde het bekend, dat de gemengde voortteling door meerdere geslachten moet worden voortgezet, om den volkomen grondvorm der hengsten aan de afstammelingen mede te deelen; tot welk oogmerk de kruissing dan ook hoofdzakelijk strekken moet, zal zij het nut aanbrengen, dat men zich daarbij voorstelt.

Door slechts bij de eerste voortbrengselen te blijven staan, zal men in de verbetering der rassen weinig vorderen, ja loopt men gevaar, om, vooral bij de paring van ongelijksoortige hengst en merrie, meer wanstaltige veulens te bekomen, dan der volmaking bevorderlijk te zijn.

Het zal ook niet kunnen worden ontkend, dat de mindere volkomenheid der voortbrengselen gedeeltelijk moet worden gezocht in de weinige geschiktheid der merrien, welke tot de aanfokking worden gebezigd, daar het bekend is, dat, zoo hier als elders, weinig op de geschiktheid

der merrien door de landlieden wordt gelet, en zeldzaam merrien van deugdzame en schoone hoedanigheden tot de voortteling worden bewaard; wordende de beste merrien doorgaans verkocht, terwijl de slechtste voor den landbouw en tot de voortteling blijven dienen. In het toelaten van onvoldoende merrien tot 's Rijks hengsten, zou men voorzeker met meerdere gestrengheid kunnen te werk gaan, en dezelve afwijzen, indien de hengsten zoo gewild waren, dat er meerder toeloop plaats had; terwijl men alsdan ook de paring van *soort* bij *soort* beter zou kunnen regelen.

Ongeacht deze en andere omstandigheden, waaromtrent de ondervinding nog te kort is, om dezelve als algemeen geldige uitkomsten aan te nemen, heeft men gemeend, voor alsnog op den begonnen voet te moeten voortgaan, in de hoop van, door volharding in het ondersteunen der pogingen van het Gouvernement, op den duur meer volmaakte uitwerkingen te zien voortbrengen.

Vooral zou dit oogmerk bevorderd worden door zoodanige paarden van taille en kleur te ontvangen, als voor deze provincie geschikt zijn, en door de paardenfokkers begeerd worden. De voornaamste streken, alwaar in deze provincie eenigzins van belang gefokt wordt, zijn klei- en gedeeltelijk lage gronden, niet voor de aankweeking van fijne of rijpaarden geschikt. Men be-

hoort die aanfokking tot de zandgronden en andere hooge landstreken te bepalen. Men is hier gesteld op zwarte en bruine trekpaarden van kloeke gestalte en sterke ledematen, drooge beenen en zonder gebreken: daar het juist in het maaksel der beenen en voeten is, waarin onze Stichtsche paarden te kort schieten; terwijl zij tevens laag van voren vallen, hoewel overigens een vrij goed ligchaam bezittende, zoo moeten de hengsten, voor onze behoeften gevorderd, hoedanigheden bezitten, waardoor zij deze gebreken en onvolkomenheden kunnen verbeteren. Zij behooren dus een volmaakt beengestel te hebben, hoog van voren of op de schoft te zijn; in het algemeen een goed voorkomen en voorts eene goede maat te bezitten.

Aan het zwarte en bruine haar wordt hier algemeen de voorkeur gegeven, en indien men zoodanige hengsten kan bekomen van koetstaille, van een goed ras en met de hoofdvereischten hierboven omschreven, dan zou hiervan voorzeker veel gebruik gemaakt, en daardoor de provinciale paardenfokkerij oneindig bevoordeeld worden.

Zoodanige hengsten, welke eene te groote ongelijksoortigheid, met betrekking tot de inlandsche merrien, bezitten, hoe deugdzaam en edel zij in hunne afkomst ook zijn mogen, kunnen alhier van weinig nut zijn, gelijk ook de dek-lijsten

uitwijzen, dat van de zulken door de aanfokkers weinig gebruik wordt gemaakt; terwijl die hengsten, welke het meest met de inlandsche merrien overeenkomen, steeds een grooter getal hebben gedekt.

Men zal de verbetering onzer paarden-rassen meer moeten trachten te verkrijgen, door onze merrien alleen en bij voortduring te doen paren met zoodanige gelijksoortige deugdzame hengsten, als geschikt zijn om derzelver onvolkomenheden weg te nemen, zoo als hierboven is aangewezen, dan wel door het invoeren van vele verschillende rassen van uitéénloopenden ligchaamsbouw; want men kan niet op denzelfden bodem allerlei verschillende rassen door elkander voortplanten en aanfokken, zonder onderscheid van derzelver gebreken en deugden: dan zal men trouwens de bestaande goede soorten slechts verder doen verbasteren, en niet dan wanstaltige en gebrekkige veulens verkrijgen, die voor onzen dienst ongeschikt zijn en door vreemden niet zullen gekocht worden.

Om gelijke reden moet het van de uiterste aangelegenheid worden geacht, dat dezelfde hengsten, of ten minste een gelijksoortig ras, die eenmaal als geschikt geoordeeld zijn voor de verbetering onzer paarden, telken jare terug komen, zoo veel mogelijk, op dezelfde stand-

plaatsen, ten einde daardoor tot eene voortdurende aanfokking met dezelve gelegenheid worde gegeven; vermits de jaarlijksche verwisseling van hengsten van verschillenden landaard en ligchaamsbouw, niet anders dan aan het vermeerderen der verbastering bevorderlijk kan zijn, waarbij meer verloren dan gewonnen wordt.

Daar het voorts nog weinig afdoet, indien men slechts voortbrengselen eener eerste dekking verkrijgt, zoo als hiervoren is aangemerkt; daar eerst bij eene voortgezette kruissing eene meerdere en duurzame volkomenheid te wachten is, zou het wenschelijk te achten zijn, indien er premien konden worden bepaald, voor de verdere aanfokking met de voortbrengselen van de eerste paring gevallen, welke premien voor de tweede, derde en vierde afstammelingen dienden te worden verhoogd. Dit is wel eén langzame, maar tevens de eenig zekere weg, om op den duur een volmaakter ras te verkrijgen, voor welks bewaring alsdan verder de noodige zorgen dienen te worden gedragen.

Het zijn deze en nog andere bedenkingen, welke de voorschreven Kommissie, voor de aangelegenheid van het stuk der paardenteelt, den Heer Gouverneur der provincie verzocht heeft, aan het Departement van Oorlog kennelijk te willen maken, ten einde de keus der hengsten daarnaar

moge worden geregeld, opdat de heilzame bedoelingen des Gouvernements, zoo veel mogelijk, in dit opzigt, met den provincialen landbouw in overeenstemming mogen worden gebragt.

In *Noorbraband* zijn er dit jaar wederom vijf hengsten uit de meergenoemde stoeterij, namelijk drie te *Geffen* en twee te *Zevenbergen* geplaatst geweest. Het aantal der door dezelve gedekte merrien hetwelk 358 bedroeg, zoude zeker veel grooter geweest zijn, wanneer de hengsten van zwaarder gestel waren. De veulens, van deze hengsten voortgekomen in 1827 en vroeger, dragen het eene meerder het andere minder, de kenmerken van uitheemsch ras: de afwijkingen van ons inlandsch ras, welke voornamelijk in eenen dunneren hals en hoogere kroep bestaan, vallen niet zeer in den smaak onzer landlieden, welke zich in de eerste jaren veelal van de veulens ontdaan hebben. De joodsche Guliker kooplieden, hoezeer de veulens verachtende, lieten echter niet na dezelve op de markten in de omstreken van *Geffen* op te koopen en te vervoeren. Thans zijn intusschen de landlieden beter ingelicht, en deze veulens niet meer voor de vroegere lage prijzen te verkrijgen.

Eene andere reden, waarom er van deze hengsten een minder gebruik wordt gemaakt dan

anders het geval zoude wezen, is, dat de hengsten niet meer dan tweemaal daags mogen springen, en dan om de zeven dagen nog een rustdag moeten hebben; hier komt nog bij, dat de hengstbewaarder te *Geffen*, hoezeer in de instructie hiervan niets vermeld staat, den mondelingen last schijnt te hebben verkregen, om de merrien, den volgenden dag nadat zij gedekt zijn, weder ter dekking te doen aanbieden. Zonder het doelmatige hiervan te betwisten, hoezeer het nuttige door deskundigen in twijfel getrokken wordt, ontstaan hieruit gevolgen, welke wij vermeenen, dat wel verdienen hier eenigzins breedvoeriger vermeld te worden: vooreerst worden de twee sprongen, welke een hengst doen mag, als het ware, iederen dag tot eene enkele merrie bepaald, want iedere merrie tweemaal moetende gedekt worden, zoo kan elke hengst niet meer dan ééne merrie bespringen: ten andere moeten vele eigenaars, welke hunne merrien ter dekking aanbieden, afgewezen worden, hetgeen, op sommige dagen in de maand van Mei, somwijlen met 8 of 10 het geval is geweest. Ten derde zijn zoodanige eigenaars, die eenige uren van *Geffen* wonen en wier merrien den volgenden dag weder gedekt moeten worden, verpligt, hun nachtverblijf te *Geffen* te houden, hetgeen niet dan met tijdverzuim en onkosten vergezeld gaat. Om nu niet

aan deze formaliteiten blootgesteld te worden, brengen zij de merrien ter dekking liever bij andere hengsten, door wier houders dit alles niet gevergd wordt. De afschaffing van het tweemaal dekken van dezelfde merrie zou dus eene groote hindernis wegruimen.

In *Zuidholland* begint de liefhebberij voor de hengsten uit 's Rijks stoeterij toe te nemen, en de landlieden, vooral op *Flakkée*, beginnen te zien, dat de veulens, welke door de hengsten zijn voortgebragt, veelal die van het eilandsch ras, overtreffen, zoo wel in vlugheid, als in fraaijer vorm.

In *Oostvlaanderen* oordeelde men, dat de derwaarts gezonden *Borculosche* hengsten te flaauw gevoederd werden voor twee sprongen op eenen dag, en dat zij wel een derde meer voeder behoefden.

Wegens de Rijks stoeterij te *Walferdange* in *Luxemburg*, brengen de landbouwers van het Groot-Hertogdom bij, dat het dekken der merrien door de hengsten uit deze stoeterij, weinig gevolg heeft: hetgeen zij toeschrijven aan het te veelvuldig springen der hengsten, namelijk tweemaal op eenen dag, waarbij misschien nog eene andere reden komt: dat de merrien naar te verre standplaatsen moeten gebragt worden, en in dien tijd de geneigdheid tot paring ophoudt. Men wenschte, dat de opzieners der stoeterij in elke

streek onderzochten, welke soort van merrien aldaar gevonden wordt, en alsdan zoodanige hengsten uit de stoeterij kozen, als tot verbetering der merrien in iedere landstreek het best geschikt waren.

[Dit berigt is door eenige Kommissien opgegeven na het artikel over de woeste gronden, en hierom komt het eerst nu voor.]

Ten aanzien der paardenfokkerij, moet nog, uit de provincie *Limburg*, gemeld worden, dat de Kommissie van Landbouw aldaar bij voortduring klaagt over het reglement, dat hieromtrent in dat gewest bestaat, hetgeen weinig doelmatig schijnt. Men bespeurt daar echter eenige verbetering in het ras. 70 Hengsten waren goedgekeurd, welke 4,600 merrien gedekt hebben, waarvan men de voortgebragte veulens op ruim *f* 3,000 kan berekenen. De uitdeeling van premien aan best gekeurde dekhengsten moedigde zeer aan. Men wenschte, de vergelijkende keur altoos te *Maastricht* te kunnen houden, om dat op de keur te *Hasselt*, en bijzonder te *Weert*, zeer weinig hengsten opkwamen.

In *Henegouwen* waren 165 hengsten ter keuring aangeboden, waarvan 32 afgekeurd en 27 toegelaten zijn, ten gebruike der eigenaars voor hunne eigene merrien. Men beklaagde zich zeer over het gemis van opgaaf der gedekte merrien,

waarin de hengstenhouders hoogst nalatig waren. Anders bespeurde men daar eene zigtbare verbetering in de werkpaarden, hetgeen men aan het reglement op de paardenfokkerij te danken had.

In *Luik* verlangde men om goede hengsten te bekomen, daar er zeer goede merrien voor rij- en trekpaarden voorhanden waren, maar goede hengsten ontbraken.

Die van *Zuidbraband* hebben noodig geoordeeld, eenige verbeteringen in het bestaande reglement op deze fokkerij, aan de Heeren Staten der provincie voortestellen.

§ 32. *Runderen.* Hetgeen bij zeer regenachtige zomers altoos te vreezen is, had weder plaats, dat namelijk de ziekte, genoemd longvuur, of miltbrand, [in sommige zuidelijke provincien zwart longvuur, of kwaadaardige longziekte genoemd] veel onder dit vee bespeurd werd. Het zijn alleen de zes volgende provincien, waar van geene ziekte onder runderen melding is gemaakt, te weten: *Vriesland, Gelderland, Noordbraband, Henegouwen, Namen* en *Luik*. In al de overige bestond meestal het gezegde miltvuur, waaraan ook velen gestorven waren; als: in *Antwerpen*, in het distrikt *Mechelen*, 8; in *Zuidbraband*; onder de distrikten *Thienen* en *Vilvoorden*, 13; en in *Luxemburg*, onder *Arlon*, *Neufchâteau*, *Marche* en *Bastogne*, 237, [zijnde 607 door

aangewende hulp hiervan genezen]. Het regenachtige zomerweder; de natte landen, waarin het vee weidde en moest nederliggen; het vochtige voeder, of ook te kleine en benaauwde stallen, waarop het vee wegens de natte weide in den nazomer moest gebragt worden, waren de voorname oorzaken dezer ziekte. De Kommissie van *Westvlaanderen* merkt op, dat deze ziekte scheen aangebragt te zijn uit andere provincien, door vee, hetwelk men vermoedt, onvoorzigtig en te spoedig gedreven te zijn geweest. Deze ziekte werd in drie provincien als besmettelijk beschouwd, daar men, ter stuiting van besmetting, eenige beesten op gezag heeft doen dooden, als: 12 in *Antwerpen*, 7 in *Zuidbraband*, en ook eenige in *Westvlaanderen*.

In *Noordholland* had, op het bedijkte *Koegras* aan het buitenveld, eene veeziekte plaats, waarvan 50 stuks waren aangetast en twee stierven, hetgeen door niet geëxamineerde en ongeoefende veeartsen voor eene buitengewone ziekte verklaard werd en onder hunne handen al erger was geworden. Men was daar in het denkbeeld, als of er eene schadelijke plant groeide, welke deze ongesteldheid, wier verschijnselen echter niet worden opgegeven, veroorzaakt had, hetgeen echter onwaar is bevonden.

Bij de Kommissie van Landbouw was berigt in-

gekomen, dat, toen het gewas op het *Koegras* niet meer door zout water bezwangerd werd en de konijnen uitgeroeid waren, het gewas geilder was geworden, en het vee dus meer vatbaar scheen voor daaruit ontspruitende ongemakken. Wij meenen echter, dat de verdelging van het konijn op de bijliggende duinen, als een *zeer groot voordeel* voor deze gronden mag worden beschouwd, en dat het nu ongestoord voortgroeijen der planten, welke te voren door het konijn plegen afgeknaagd te worden, voor het vee zeer heilzaam is.

In *Zuidholland* had mede iets bijzonders plaats; in den lande van *IJsselmonde* waren vele beesten aangetast door eene ziekte, aldaar pestbrand genoemd, en waarvan alleen wordt opgegeven, dat zij zich eerst sedert eenige jaren had geopenbaard, elders weinig bekend was, spoedig naar hulpmiddelen luisterde, maar ook zonder hulp spoedig gevaarlijk werd.

Waar de beesten door de natheid geleden hadden, waren zij in het vet worden achterlijk gebleven, doch anders algemeen wel gegroeid. In *Vriesland* en *Noordholland* verklaarde men ook, dat de koeijen veel melk gegeven hadden.

De handel was in *Groningen* slap geweest. Op de markten der stad *Utrecht* waren 9,502 stuks aangebragt, hetgeen niet veel van het vorige jaar verschilde. In *Noordbraband* was er op de

voorjaarsmarkten groote handel in vet vee en ook in kalfdragende koeijen, en misschien was daar nooit zoo veel voor de zuidelijke provincien en voor *Frankrijk* opgekocht als toen, maar in het najaar was er minder aftrek. In *Antwerpen* waren er nieuwe jaar- en veemarkten aangelegd in de gemeenten van *Boom*, *Lille*, *Westerloo* en *Herenthout*. Ook was door de Kommissie van Landbouw aldaar een nieuw reglement op de springstieren voorgesteld, ter verbetering van deze teelt. De Kommissie verklaart, dat het aantal runderen in die provincie afneemt, door den stilstand van vele stokerijen ten platten lande, zoo als in vorige staten omstandiger is vermeld. Wanneer men echter de tabellen wegens het aantal vee, achter dezen staat en dien van het vorige jaar inziet, vindt men het oud en jong vee der provincie *Antwerpen* te zamen opgegeven, in 1827, tot 85,703, en in 1828, tot 85,864, zijnde dus 161 stuks meer, dan in het vorige jaar.

In *Luxemburg* werkt het reglement op de stieren volkomen goed, maar het invoeren van goed vee wordt te veel bezwaard door het gevorderd inkomende regt: men laat nu klein jong vee inkomen, dat minder bij den invoer bezwaard is. De Kommissie wenschte, dat nog strenger maatregelen, om het dekken van ongekeurde stieren te beletten, wierden vastgesteld.

De prijzen, zoo ver die zijn opgegeven, waren: in *Groningen* 100 Ned. ponden *f* 25; in *Vriesland* gold eene melkkoe *f* 60- *f* 70, eene weikoe *f* 50- *f* 70; in *Noordholland* eene kalfkoe *f* 75- *f* 100, vaarze-koe *f* 50- *f* 120; in *Luik* eene melkkoe *f* 70- *f* 120; het Nederl. pond vleesch: in *Utrecht* 32 c., *Noordbraband* 30 — 35 c., *Luxemburg* 30 — 40 c.

Het aantal vee over het geheele Rijk bedroeg 1,891,133, zijnde 4,414 stuks meer dan in het vorige jaar.

§ 33. *Kalveren.* Alleen in *Drenthe* had men, door het natte zomerweder, eenige ongesteldheid onder dezelve, en in *Utrecht* had men op de lage landen, om dezelfde reden, minder kunnen mesten, en waren de aanhouders wat achterlijk; maar anders heeft men nergens van eenig leed bij de kalven iets vernomen. Algemeen is er veel en gelukkig aangefokt. In *Noordholland* waren er, alleen tusschen *Hoorn* en het *IJ*, zoo vele aangehouden, dat dit ruim 3,000 stuks beliep, en echter waren zij zoo hoog in prijs, dat een kalf van 7 maanden gold *f* 8- *f* 14; kalven tot mesting *f* 2.50- *f* 3; in *Vriesland* een goed kalf *f* 20. Het vleesch gold het Ned. pond: 43 c. in *Utrecht*, waar 1,539 stuks ter markt waren gebragt; in *Noordbraband* 40 — 45 c.; in *Luik* 40 c., en een kalf van 14 dagen *f* 5. Men

wenschte in *Luxemburg*, dat het te jong slagten van zoogenoemde vette kalven, die dikwijls niet ouder waren dan 8 dagen, belet wierd. Aldaar was meer aangefokt, dan in vorige jaren, hetgeen men toeschreef aan het ruime voeder, de goede prijzen en de aanmoedigingen van deze veeteelt.

§ 34. *Boter* is in verre de meeste provincien in groote hoeveelheid en van goede kwaliteit gemaakt. Dit was aan het ruime grasgewas en ander voeder, alsmede aan het koele zomerweder te danken. Door het natte weder in den zomer was dit gewin echter in *Utrecht* toen wat minder geweest, zoo ook in *Zuidholland* ten zuiden van de Maas, en in *Drenthe*. De boter van de spurrie won men in *Noordbraband* maar vier weken lang, uit hoofde van het spoedig bevriezen van de spurrie. In *Gelderland* had de boter eenigen wansmaak, hetgeen men toeschreef aan het natte weder, doch waartegen het wenschelijk was, dat zout aan het vee gevoederd wierd, zoo als op het landgoed *Hemmen* in de *Betuwe* met veel nut geschiedde. Onder *Slooten*, bij *Amsterdam*, was thans meer boter gemaakt dan te voren, om dat de melk, die anders van daar naar de hoofdstad werd gebragt, minder gemakkelijk zoet kon gesleten worden; echter hadden deze landlieden nog

niet de vereischte bekwaamheid, om boter te maken.

De prijzen waren in *Zuidholland*, de ton van 40 Ned. ponden, in Junij en Julij: te *Delft* *f* 27- *f* 30; te *Leiden* *f* 24- *f* 29; in Augustus en September: te *Delft* *f* 29- *f* 33; te *Leiden* *f* 25- *f* 32; in October en November: te *Delft* *f* 30- *f* 40, te *Leiden* *f* 28- *f* 36. In *Overijssel* *f* 20- *f* 24. Het Ned. pond gold in *Noordholland* 60 — 80 c., weiboter 55 — 65 c.; in *Utrecht* 70 c.; *Drenthe* 50 — 60 c.; *Noordbraband*, in den zomer, 50 — 55 c., in November 40 — 50 c.; in *Henegouwen* 50 — 60 c.; *Luik* 57 c. en *Namen* 60 — 80 c.

§ 35. *Kaas.* In *Utrecht*, waar de zoogenoemde laaglandsche boeren zich meest alleen op het maken van kaas, en vooral van zoetemelksche, toeleggen, was, door de natheid der landen, geen gunstig gemaak geweest, zoo ook, om dezelfde reden, in de *Krimpener-* en daarbij gelegene lage waarden van *Zuidholland*; doch in al de overige provincien en streken, waar dit produkt wordt gewonnen, was hetzelve goed en voordeelig uitgevallen. Men oordeelde in *Noordholland*, dat de bijzonder goede hoedanigheid aan de weinige warmte in den zomer was toe te schrijven. De zoogenoemde *Limburger* kaas behield haar prijs, en er was eene goede verzending van naar buiten 's lands.

De 100 Ned. ponden zoetemelksche kaas golden: in *Utrecht f* 28; in *Noordholland f* 25—35, de komijnkaas *f* 16- *f* 22, en dezelfde kaas in *Zuidholland f* 18.65- *f* 20.65.

§ 36. *Schapen.* De meeste ziekten, die dezer veesoort in ons vaderland zoo noodlottig en dikwerf doodelijk zijn, hebben haar in dit jaar in verschillende provincien getroffen, als: onganscb of galligheid, pokken, rotkreupel en schurft. De provincien, waar de schapen van eenige dezer ziekten volkomen zijn bevrijd gebleven, zijn *Utrecht*, *Noord-* en *Zuidbraband* en *Namen.*

Het eerste ongemak, het onganscb, was zoo algemeen, dat behalve de genoemde provincien, alleen *Antwerpen* en *Luik* hiervan verschoond waren, maar weder door eene andere ziekte vele schapen verloren. Het is bekend, dat men het onganscb altoos in natte jaren, en bij schapen, die op natte gronden weiden of gehoed worden, te duchten heeft. Dat men in *Utrecht* thans deze ziekte niet bespeurde, schreef men hieraan toe, dat dáár slechts weinig schapen op laag land gehouden, maar meest langs dijken en wegen of op hooge heigronden gehoed worden. Door deze ziekte waren overal, waar zij heerschte, velen gestorven. In *Overijssel* waren duizenden verloren, ja geheele kudden uitgestorven, en in het Groothertogdom, in de distrikten

van *Luxemburg* en *Grevemacher*, vele kudden of geheel of voor de helft of voor een vierde hierdoor verwoest; zelfs had daar een veehouder, bij 100 uitgezochte ooijen, twee merino's rammen, waarvan hij slechts een dezer rammen behouden had. In *Zuidholland* fokt men, in *Delfland* en het *Westland*, uit hoofde van het ongansch, waaraan de schapen daar anders zeer onderhevig zijn, minder aan, dan te voren, maar koopt men liever, in Mei, lammeren uit *Noordholland*, welke hier goed tieren. Volgens eene opmerking van die van *Noordbraband*, groeit, in natte jaren, de voor schapen nadeelige plant, de schaaps-zuring, of zurkel, *Rumex Acetosella*, afgebeeld in de Flora Batava D. I, n°. 64, veel onder de rogge. Om deze plant minder schadelijk te maken, raden zij aan, des ochtends vóór het uitdrijven eenig droog voeder te geven; dat men echter nog beter doet, de schapen in het geheel niet op zulke roggestoppelen te weiden.

De pokken hadden in *Vriesland* velen doen sterven: men had daar de inenting te laat aangewend. In *Drenthe* hadden dezelve in alle distrikten geheerscht: men had velen ingeënt, hier met beter, daar met slechter gevolg.

Het rotkreupel had men in *Henegouwen* en *Luik* bespeurd: in de laatstgenoemde provincie waren vele lammeren zeer jong gestorven.

Verder zijn twee provincien zeer door het schurft geteisterd. In *Antwerpen*, in de kolonie van *Merksplas Rijkevorsel*, waren 267 hierdoor aangetast, veroorzaakt door een ram, die uit *Drenthe* herkomstig was, doch op twee na werden zij allen genezen door versterkend voedsel: ook had dit ongemak onder *Wikkevorst* plaats, maar op het eind van het jaar was men weder van hetzelve bevrijd. Ongelukkiger was men in dit opzigt in *Luxemburg*. Het reglement tot wering van schurft, dat aldaar in 1823 was in werking gekomen, had dit ongemak geheel uitgeroeid; maar door inhalige kooplieden is dit weder ingevoerd, en heeft zich verspreid in de volgende 15 gemeenten, als: *Hayons*, *Curfoz*, *Mörtehan*, *Cugnon*, *Franrout*, *Noire Fontaine*, *St. Cecile*, *Fontenoille*, *Chasse Pierre*, *Florenville*, *Poupehan*, *Athus*, *Sommethonne*, *Latour* en *Bech*. De genomene maatregelen van policie doen hopen, dat het kwaad zich niet tot andere gemeenten zal uitstrekken.

Bij al dze ziekten en ongemakken ondervonden nog de schaaphouders lage prijzen. Deze waren alleen in *Noordbraband* hooger dan de drie vorige jaren, zijnde er vele goed gevleeschde schapen van daar naar Frankrijk uitgevoerd; geldende de halfjarige *f* 3.25- *f* 3.50, en de an-

derhalfjarige na de schering *f* 5-*f* 5.50. Uit *Henegouwen* en *Luik* was weder weinig uitvoer naar *Frankrijk*, wegens het zware inkomend regt in dat Rijk. Het Ned. pond was: in *Luik* 26 c.; in *Utrecht* 21 c., en aldaar waren ter markt gebragt 1,954 stuks. In deze provincie hadden de zoogenoemde drifthouders hunne kudden meest verkocht, om de lage prijzen, en dezelve werden op de zandgronden, alleen om den mest, aangehouden.

Met de verbetering van inlandsch ras door merinosschapen worden belangrijke proeven genomen in *Luxemburg*, waartoe de Koning 78 soortgelijke rammen ter beschikking van de schaaphouders van het Groothertogdom heeft gesteld, volgens eene daartoe vastgestelde instructie. Hoezeer door sommigen niet alle zorg is aangewend, in de oppassing en behandeling dezer rammen, hebben anderen deze gunst op prijs weten te stellen, door zich de beste ooijen aan te schaffen, om door deze rammen te worden gedekt.

De kudde merinos van den Heer KANNEKENS DE VELDWIJK, in de provincie *Antwerpen*, en eene andere te *Bloemendaal*, bij *Haarlem*, bleven gezond en in den besten staat. Deze schapen worden echter in *Luik* minder gezocht dan de inlandsche.

§ 37. *Wolle.* Met uitzondering der geringe

Drentsche wol, had dit artikel anders overal veel opgebragt en was hetzelve van goede hoedanigheid; hoewel in *Noordholland* en *Luik* ligt; maar in *Vriesland* was de wol, ondanks het natte weder gedurende den scheertijd, weder zwaar, doch de prijzen waren zoo laag, dat velen hunne wol naauwelijks konden verkoopen, zonder de grootste schade te lijden. De scheerwol was in *Groningen* matig, maar de vachten waren zeer gering in prijs. Het Ned. pond gold: in *Vriesland* *f* 1; *Utrecht* 75 c.; *Noordholland*, 40 — 90 c.; *Noordbraband* beste hamelwol 95 — 100 c. en van moederschapen 80 — 85 c.; in *Luik*, vuil, 60 c., en van vreemd ras 70 c.; in *Luxemburg* 90 — 100 c. en de wol van merinos, dooreen genomen, *f* 2.35, een prijs, welke het gebruik van zoodanige rammen zeer aanmoedigde. Daar thans te *Luik* eene waschplaats voor wol was aangelegd, zoo onthief dit de schaaphouders van al de moeite van het wasschen en bewaren der wol, als ook om dezelve te sorteren, waarin velen nog niet genoeg bedreven zijn.

§ 38. *Varkens*. De ontsteking-ziekte, welke in de noordelijkste provincien, gedurende de laatste jaren, zoo algemeen geheerscht heeft, bleef daar nog voortduren, zoo als in *Noordholland*, ten westen en noorden van *Alkmaar*, en

tusschen *Haarl.* en het *IJ*, en was zelfs ook onder *Nieuwer-Amstel*. Dezelve verminderde echter in *Vriesland*, nam althans in kwaadaardigheid af, en velen herstelden. In *Groningen* had zich deze ziekte hier en daar weder geopenbaard in het *Hunsingo*-kwartier, en wel in de gemeente *Kantens*: met dit ongelukkig gevolg, dat, eenige behoeftige lieden van zoodanig ziek varken gegeten hebbende, daaruit eene aanstekende Typhus is ontstaan, waarvan verscheiden menschen het slagtoffer zijn geworden. In *Utrecht* waren, in het voorjaar, veel biggen gestorven, en op *Noordbeveland* in *Zeeland* was de voortteling niet gunstig geweest.

Behalve de opgenoemde gevallen heeft deze teelt nergens eenig leed ondervonden: door overvloed van voeder waren de varkens goed gemest. Door de lage prijzen van het jaar 1827, waren in *Noordbraband* in het voorjaar van 1828 weinig biggen, en hierdoor waren deze duur, en men had er in het najaar vele zeugen opgezet. De varkens golden daar algemeen goede prijzen; de voorjaars-biggen *f* 1 per week; in het najaar, die 6 of 7 weken oud waren, *f* 5. Een varken van 100 Ned. ponden 30 c., ligtere 27 of 28 c. het pond. In *Overijssel* 20-22½ c. *Utrecht* 30 c. *Noordholland* 25-40 c. *Zuidholland* 25-30 c. *Limburg* 32 c. *Luik*, in het voorjaar, een-van

6 weken *f* 3- *f* 4, van 6 maanden *f* 10 van één jaar *f* 15. Het vleesch 35 c. het pond. In de stad *Utrecht* waren ter markt gebragt 6,823, zijnde 629 meer dan in het vorige jaar. In *Limburg* was er minder vervoer van biggen naar *Pruissen* dan te voren, wegens het zwaar inkomend regt in dat Rijk; maar er was veel verzending geweest uit deze naar de westelijke provincien. In *Luik* had men, in het voorjaar, veel voor Duitsche en Fransche rekening opgekocht, en in *Luxemburg* waren, gelijktijdig, vele varkens van 3 maanden oud, naar *Frankrijk* uitgevoerd, en was er meer en voordeeliger handel dan in vorige jaren. De magere waren, naar evenredigheid, hooger in prijs dan de vette, hetgeen ook in de meeste andere provincien het geval was. Het reglement, tot verbetering van het ras in het Groothertogdom ingevoerd, en waarvan in den vorigen staat gewag is gemaakt, doet daar, zoo wel als de uitgeloofde premien, de beste werking.

§ 39. *Bijen, was* en *honig*. Deze teelt is nergens goed geslaagd, en meestal geheel mislukt. In *Antwarpen* had men nog de helft van een gewoon gewin gehad. In *Limburg* was men middelmatig voldaan en in *Luxemburg* hadden de bijen in den beginne veel gezwermd. Men had in *Drenthe* en *Utrecht*, uit hoofde van

den ongunstigen staat der korven van het vorige jaar, moeite gehad, om de bijen 's winters in staat te houden en haar veel moeten voederen, hetgeen in de eerstgenoemde provincie moest gekocht worden, om dat daar hoegenaamd geen honig gebroken was. Zij kwamen laat aan het gewin en vonden iets op het koolzaad, maar, hoe rijk ook vervolgens de boekweit bloeide, de regens van Julij en Augustus schijnen eene voordeelige ontwikkeling van honig- en was-stof in de bloemen verhinderd te hebben; althans de bijen aasden hierop bijna zonder vrucht, en verloren veel volk. Na de regens wonnen zij nog iets op de heide, zoo dat, althans in *Utrecht*, de stokken nog konden opgezet worden. In *Noordbraband* oordeelde men, dat, sedert het noodlottig jaar 1816, deze teelt nog niet zoo ongelukkig was geweest. In *Luxemburg* moest men drie vierde van de korven opofferen voor het wintervoeder.

De prijzen waren: in *Drenthe*, van was 80 c., honig 50 c.; *Noordholland*, van was 72½ c., honig 35—50 c.; in *Noordbraband*, van was *f* 1.80 tot *f* 2 het Nederl. pond en van honig de ton van 160 Nederl. ponden *f* 60.

§ 40. *Kultuur van woeste gronden.*

In *Drenthe* was in dit opzigt weinig gedaan, behalve dat de schadelijke zandverstuivingen met

ijver werden tot rust gebragt, door dezelve te bepoten met daartoe geschikt plantsoen.

In *Overijssel* worden deze ontginningen slechts in een enkel distrikt nog voortgezet, te weten bij *Deventer*, waar de eigenaars zich wegens eene verdeeling verstaan hebben; maar anders oordeelt men in deze provincie, gelijk elders, zoo als hierna in dezen staat zal blijken, dat er, zonder wettelijke verordening over de verdeeling der gemeen liggende heivelden en aanmoedigingen ter ontginning, hieraan niets zal kunnen gedaan worden. De Kommissie van Landbouw meent, dat de kolonien van weldadigheid aan de *Ommerschans* niet vooruitgaan, hetgeen men toeschrijft aan de zuinigheid in het gebruik van mest.

In *Utrecht* worden alleen eenige heigronden met mast-pijnen bezaaid of beplant. Men wordt, naar men opgeeft, van het bebouwen derzelve afgeschrikt, dewijlmen hierdoor alleen ten voordeele der tiendheffers werkzaam zou zijn.

In *Noordholland* worden, onder *Hilversum*, vele bouwlanden tot bosschen aangelegd. Het vervallen van de uitgifte van de domeingronden op altijddurende erfpacht, schijnt in die provincie voor de ontginningen niet voordeelig.

Alle bruikbare gronden in de duinen van *Oostvoorn* en *Rockanje* in *Zuidholland*, zijn en blijven onder kultuur, en de boerderij van de

heeren eigenaars dier duinen in den lande van *Voorne*, blijft in zeer goeden staat. In *Delfland*, in het *Westland*, begint men meer en meer belangrijke kosten aan die gronden te besteden, en dezelve allengs te verbeteren, door hen, ter diepte van ruim één tot bij de drie palmen, te verdelven, waardoor eene vruchtbare blaauwe klei, op sommige plaatsen gemengd met derrie, wordt boven gebragt, die wel niet in het eerste jaar, maar in het vervolg, doorgewerkt zijnde, zeer vruchtbaar is, waarop bijzonder de vroege aardappelen en vruchtboomen uitmuntend tieren. Door het graven van het nieuwe kanaal bij *'s Gravenhage* en de daaruit ontstane gelegenheid, om gemakkelijk zand te bekomen, meent men, dat de particuliere afzanderijen onder *Loosduinen* zeer benadeeld en teruggezet worden.

Uit *Rijnland* meldt men, dat de nieuw aangelegde bosschen in de duinen, voor zoo ver men ze diep gedolven heeft, goed gegroeid zijn, dat de aardappelen aldaar klein waren, en dat het planten van jonge dennen nog aan vele wisselvalligheden onderhevig was.

Van wege *Gelderland* werd berigt, dat de ontginningen en markdeelingen minder snel voortgaan dan het belang van den aanbouw der woeste gronden gedoogt en zou medebrengen. Indien er meer stellige bepalingen bestonden omtrent

deze beide onderwerpen, en deze behoorlijk gehandhaafd wierden, dan zouden, meent men, deze nuttige ondernemingen meer gelijken tred houden met de toenemende bevolking en den geest en de beschaving van onzen tijd.

Het eerlang rijpen der hieromtrent aanhangige overwegingen, zal voorzeker eene weldaad zijn, al ware het alleen, om dat, ook daardoor, een einde aan die noodlottige pleitgedingen zoude worden gemaakt, waardoor sluwe raadgevers eigen voordeel, ten koste der beurzen hunner ligtgeloovige raadplegers, bejagen, en de nijverheid in hoogen graad tegenwerken; leverende ook, naar hetgeen men meent, het vorderen van novale tienden ginds en elders ten deze een wezenlijk belet op.

Het landbouwend gewest *Gelderland* bevat nog duizende bunders voor bebouwing vatbaar. Van de 1,300,000 bunders, waarop men de woeste gronden des Rijks, bij matigen aanslag, berekent, worden, meer dan 200000 bunders in die provincie gevonden. In de streken nogtans, waaruit deze raming is opgemaakt, zijn nog vele gevonden onder de bebouwden gerangschikt, welke, schoon zij als groengronden tot algemeene veeweiden dienen, zich echter in den staat van woest- en onbebouwdheid bevinden, en alleen dan zullen kunnen worden verbeterd, wanneer

geene te hooge aanslag bij het kadaster, toelaat, daaraan die zware voorkosten te doen, welke noodig zijn tot derzelver afscheiding en het daarstellen der noodige waterlozingen nadat de markdeelingen zijn geschied; doch waaraan, bijaldien de eerste aanslag dezer moerassige lage broeklanden en algemeene weidingen te hoog is, ongeacht alle genot van vrijdom, niet gedacht zal kunnen worden; terwijl anders daarin, bij de zoo goed voortgaande verbeterde gemeenschappen te water en te lande, een der ruimste velden ter verbetering van kultuur en vermeerdering van veestapel te zoeken is, welke zich, door de daarmede gepaard gaande toeneming van bevolking, aanleg van bosch en bouwlanden, van zelf tot de hoogere velden zal uitstrekken, waarmêe de milde natuur deze broeken doorgaans doormengd of omzoomd heeft.

Die van *Noordbraband* vermeenen, dat zoo lang er geene wettelijke bepalingen omtrent de wijze van verkrijging van woeste gronden en de daaraan toe te kennen vrijdommen bestaan, en zoo lang het domeinbestuur over dit aangelegen onderwerp blijft denken, er nietsvan aanbelang zal ondernomen worden. In de verloopene zes of zeven jaren, was dit, bij het algemeen kwijnen van alles wat tot den landbouw betrekking had, eenigzins van minder gewigt;

doch thans, nu de landman door de twee laatste niet ongunstige jaren zijne vroeger geledene verliezen grootendeels heeft vergeten, nu de betere prijs der voortbrengselen hem tot uitbreiding van zijn nuttig bedrijf aanmoedigt, en nu hij, wanneer dit mag blijven voortduren, eenig fonds te zijner beschikking zal krijgen, kan de Kommissie niet anders wenschen, dan dat dit punt tot eene zekere vastheid moge komen.

De Kommissie wil hieromtrent aan haar rapport van 20 Maart 1820 herinnerd en daarnaar verwezen hebben. De daarbij voorgeslagene maatregelen gevolgd wordende, zouden de groote onafzienbare heivelden, die thans de meeste gemeenten in de zandstreken omringen en van elkander afscheiden, eerlang voor een goed gedeelte verdwijnen en in vruchtdragend land herschapen worden. De kleine verkoopingen, welke van tijd tot tijd en ook in het afgeloopen jaar plaats gehad hebben, en de gretigheid, waarmede de geveilde gronden zijn verkocht geworden, bewijzen genoegzaam, dat het noch aan liefhebbers, noch aan lust ontbreekt, om handen aan dit nuttige werk te slaan. Door deze verkoopingen zijn er, in het afgeloopene jaar, in die provincie, ruim 1200 bunders woeste gronden in particulieren eigendom overgegaan, — eene niet

noemenswaardige kleinigheid, in vergelijking van hetgeen men meent dat gedaan zoude worden, wanneer alle twijfel, die er thans bestaat, weggenomen ware, en de gunstige bepalingen der wetten van 16 April 1809 en 16 Mei 1810, onder afschaffing van de novale tienden, weder in werking konden worden gebragt.

In de provincie *Antwerpen* heeft de ontginning van heide- en woeste gronden, mede in den loop van dit jaar, weinig voortgang gehad, en, volgens de gedane aangiften, zou dezelve zich slechts tot op 180 à 190 bund. Ned. bepalen, daarin niet begrepen de opbreking van heiden in de kolonien te *Wortel*, *Merxplas* en *Rijkevorsel*, onder het bijzonder beheer der maatschappij van weldadigheid staande.

De opbreking van heide hangt vooral in deze oorden af van de aanmoediging, welke de kleine branderijen, genaamd landbouw-stokerijen, ontmoeten; en daar dezelve, sedert de laatste wetgeving, ten eenenmale buiten werking zijn gesteld, zoo is het niet te verwonderen, dat deze opbrekingen bijna geheel hebben opgehouden. Het provinciaal bestuur schijnt evenwel de ontginningen der woeste gronden zeer ter harte te nemen, dewijl hetzelve een fonds ter opening van groote water- en land-

communicatien aangewezen en tevens de vrijstelling van tolregt voor de voertuigen, met mest en asch geladen, op nieuw verleend heeft.

In de provincie *Limburg* legt men zich, in de kantons *Roermond* en *Weert*, veel toe op de ontginning van woesten grond. De verkoop van gemeentegronden, die in vele van derzelver gemeenten heeft plaats gehad, en in andere op handen is, doet hopen, dat binnen weinige jaren een groot gedeelte der heiden in graanlanden, en nog meer in bosschen, zullen veranderd zijn. In de omstreken van *Weert* levert de *Zuidwillemsvaart* een gemakkelijken uitvoer en goed vertier op van dennen- of mast-boomen, waarvan men zich te voren niet kon ontdoen. Deze vaart zou ook tot de ontginning van bouwland zeer voordeelig zijn, indien de aanvoer van meststoffen door eene verdere vermindering, ja volstrekte vrijstelling der sluisgelden begunstigd wierd. Niettegenstaande de ingevoerde vermindering, moeten nog voor een vaartuig van 100 tonnen, alleen met mest beladen, van den *Bosch* tot *Weert*, betaald worden *f* 49.50.

In *Luxemburg* worden, in het distrikt van *Diekirch*, allengskens heivelden ontgonnen door middel van kalk; maar die stof moet op een

I 2

te verren afstand vervoerd worden, tot groot bezwaar van deze onderneming. Door deze meststof gelukt daar de klaverteelt, welke zonder dezelve niet zou slagen.

Door een kanaal, dat de *Maas* met de *Moezel* vereenigde, zou in de *Ardennes* eene geheele omwenteling in den landbouw ontstaan, door den gemakkelijken aanvoer van kalksteenen of kalk, welke op de gronden van die streken gezegd wordt wonderen te doen.

§ 41. *Nieuwe produkten.* Hieromtrent is maar uit drie provincien iets bijzonders medegedeeld.

In *Groningen* had men, in den *Noordpolder*, van de gezwollene tarwe [*Triticum turgidum*] in 1827 een half bunder gezaaid, die wel gelukt was, en waarvan men in 1828 eene grootere uitgestrektheid bezaaid had.

De verf-eik [*Quercus tinctoria*] blijft daar aanhoudend goed groeijen. Eene proef, om denzelven op den gewonen eik te enten, is naar wensch gelukt.

Al de in dit jaar gezaaide eiken, walnoten, berken en cipressen, zijn meest goed opgekomen, en hoewel door de vochtigheid geleden hebbende, staan zij vrij goed.

De wijnstokken, in *Zuidbraband* geplant, en bijzonder vermeld in den staat van het vorige jaar

onder deze §, hadden wel eenig nadeel gehad van den vochtigen zomer, maar toch rijpe druiven in overvloed gegeven; echter bevatteden zij weinig suiker-stof, die ook aan de druiven in *Frankrijk* ontbrak.

De Spaansche klaver wordt, onder *Anderlecht* en *St. Martens Lennik*, met voordeel geteeld; gelijk onder *Aarschot*, *Diest* en *Vilvoorde* de mangelwortel.

De mastboom wordt aangekweekt door MEES VAN DER MAELEN, onder *Vilvoorde*.

In *Luxemburg* was de klaversoort [*Trifolium incarnatum*] kort gebleven en had maar ééne snede gegeven, doch zeer veel zaad opgeleverd en meer dan gewone klaver.

Een ander voedergewas [*Pernicum italicum* of *germanicum*], eene gierst-soort, gaf geene meerdere voldoening. Zij vordert een rijken grond en scheen niet geschikt om in het groot als voedergewas gebouwd te worden.

§ 42. *Ongedierte en rampen.* Wegens de algemeene rupsenplaag verwijzen wij naar hetgeen wij bij de onderscheiden boomsoorten vermeld hebben, maar hieromtrent hebben de Kommissien in *Oostvlaanderen* en *Utrecht* nog de volgende algemeene opmerkingen gemaakt.

De eerstgenoemde Kommissie had, bij hare twee voorgaande verslagen van 1826 en 1827,

herhaaldelijk getracht te bewijzen, dat de rupsen door menschelijke magt niet konden verdelgd worden, dat de saizoenen de rupsen voortbragten, en dat het ook de saizoenen waren, die dezelve moesten verdelgen. Zij meent, tot staving van haar gevoelen, overtuigende redenen te hebben bijgebragt, en dat men dezelve, in dezen jare, zal bewaarheid vinden, wanneer men op het volgende eenige aandacht vestigt:

In het zomersaizoen van het jaar 1827, zijn alle boomen, even als in de jaren 1825 en 1826, met rupsen overladen geweest, welke meest voortgekomen waren van de eijeren der nachtvlinders (plakkers). De bladeren en jonge scheuten der hak- en opgaande boomen, als ook de bladen en botten der vruchtboomen, werden afgeknaagd; waaruit volgde, dat alle boomgewas in den groei weinig of geen voortgang had, en de ooftboomen zonder vruchten bleven.

Dit kwaad was toegenomen, dewijl men in het jaar 1827, minder dan ooit, de rupsen had opgezocht en gedood, als hebbende een ieder ondervonden, dat dit verdrietig en kostbaar werk, reeds drie jaren na elkanderen, bijna zonder eenig nut was geweest. Hiervan was het natuurlijk gevolg, dat men, in hetzelfde jaar 1827, weder eene groote menigte van rupsen-eijeren van de nachtvlinders en andere rupsen, aan alle boomen ontmoette,

en, bij een verder gevolg, dat men in 1828, evenveel als in de drie vorige jaren, alle soorten van rupsen te verwachten had.

In deze verwachting is men gelukkig bedrogen geworden, vermits men in 1828 geene rupsen heeft ontwaard op boomen, welke nogtans klaarblijkelijk met eenen grooten voorraad eijeren der plakkers en andere rupsen waren bezet geweest. De koude en aanhoudende regens, in de maanden April en Mei van 1828, hebben dit gedierte, in het oogenblik van deszelfs uitbroeijing, vernietigd, uitgezonderd echter in eenige, doch weinige, plaatsen, alwaar zich, het jaar te voren, minder rupsen hadden vertoond en die van eene andere soort waren dan zij, welke van de plakkers voortkomen.

De Kommissie in *Utrecht* vermeldt nog deswege, dat de rupsen zoodanig de overhand hadden genomen, dat geheele streken van alle groen zijn beroofd geweest, welke de treurigste vertooning opleverden. Onder groote boomen waren meermalen verbazende hoopen rupsen te zamen gekropen, die, uit gebrek aan voedsel, zijn omgekomen. De hoeveelheid der rupsen van den stammot was zoo groot, dat, bij den stillen avond, het knabbelen aan de bladeren zich deed hooren, even als of er een algemeene regen viel.

Behalve dat de slak in gemelde provincie, in

het najaar, op vele plaatsen het wintergraan benadeelde, heeft men, vooral op de graslanden in de kleistreken, eene ongewone hoeveelheid mollen waargenomen, die den bodem het onderst boven keerden en geheel zwart maakten. De oudste boeren verklaren, hiervan geene zulke voorbeelden meer te hebben gezien.

Verder hebben de buitengewone stortregens veel nadeel aan verschillende zomerproducten toegebragt, en de inzameling van de wintergranen bemoeijelijkt en gedeeltelijk verijdeld; gelijk ook vele lage weilanden daardoor onbruikbaar geworden en eenige plantsoenen gestorven zijn.

Bovenal heeft het distrikt *Amersfoort* de nadeelige uitwerking van het natte saizoen moeten ondervinden, daar de landen in de gemeenten *Leusden*, *Woudenberg* en *Renswoude*, voor een groot gedeelte, zijn overstroomd geweest, waarvan de oorzaak voornamelijk in gebrek aan goede waterlozing moet worden gezocht. Vermits hierdoor aan de landbouwers dezer streken groote schade wordt veroorzaakt, is het te wenschen, dat daaromtrent betere en algemeene maatregelen mogen worden genomen.

De Kommissie in *Groningen* geeft de volgende treurige schets op, van hetgeen daar den landbouw getroffen heeft, en vermeldt, in de eerste plaats, het ontzettend onweder, in den avond en

nacht van den 8sten Julij, vergezeld met hagel, die hier en daar, en bijzonder op den *Hamdijk* en in den *Ham*, gemeente *Bellingwolde*, en elders trof, als hebbende aldaar niet alleen eene groote schade aan woningen, deuren en vensters veroorzaakt, maar ook plotselijk en als in een oogenblik, het koolzaad en graangewassen verpletterd, en al de uitzigten op den oogst bijna geheel afgesneden; voorts de brandschaden, die door dit en andere onweders in deze provincie zijn veroorzaakt, als waardoor gelijktijdig eene boerenplaats bij *Groningen* in den *Paddepoel* en eene te *Noordlaren*, werden afgebrand, om van kleinere ongelukken, het doodslaan van paarden en beesten door het onwêer, niet te gewagen.

Vooral zwaar waren de rampen, die, sedert de laatste helft der maand Junij tot op het laatst van Augustus, den landbouw troffen, ten aanzien van alle artikelen, de winterrogge alleen genoegzaam uitgezonderd.

Ofschoon zich de voorzomer onderscheidde door warmte en schoone dagen, waarin het gewas van gras en koren voorspoedig voortging, en het hooi van weinige landlieden overvloedig en droog gewonnen werd, volgden weldra gemelde onweders en daarmede vergezelde stortregens, welke, genoegzaam zonder tusschenpo-

zingen, acht tot negen weken aanhoudende, het in hokken staande koren en zomerrogge deden uitloopen, de garst slecht, de haver als ledige doppen en zonder meel althans zonder gewigt; de boekweit kommerlijk en met zorg voor verlies [die echter boven verwachting behouden bleef] deden inoogsten; de aardappelen en de tuin-vruchten, overal waar het maar eenigzins laag was, deden verrotten; de boomen vrucht-ledig maakten; de woudboomen de bladeren vroegtijdig deden verliezen en kwijnen; het hooi, den turf en alle lage weilanden, ja zelfs de lage ingedijkte polderlanden onder water zetteden, van welke vele tot in den winter nog niet weer bevrijd waren.

Hierdoor is de op de lage veenlanden staande turf en bagger bedorven en weggedreven, en heeft de veenboer, bij zijn goed, zijne te koste gelegde arbeidsloonen verloren; hierdoor is op duizende bunders land het gras ongemaaid gebleven, en het nieuw doorgegroeide gras, bij het vallen van het water, tegen den grond geslagen zijnde, zoo konde noch van het topgras, noch van het et-groen iets gewonnen worden; zoo dat voor vele ingezetenen dier lage landen, welke ook zelfs van hun nieuw land geen hooi hebben kunnen winnen, de naderende winter zich kommervol vertoonde, daar zij, geen voeder voor het vee

hebbende, hetzelve tot iederen prijs moesten verkoopen en voor het volgend jaar geen mest of oogst te wachten hadden.

Zoo was werkelijk de toestand in de meeste, zoo niet alle, lage streken en distrikten dezer provincie, hoezeer in hoogeren of minderen graad, naarmate de afwateringskanalen minder of beter waren. En ofschoon ook de hooger gelegene landen niet zoo zeer overstroomd werden of van overstroomd water leden, werden toch vele veldvruchten [gelijk getoond is] ook op dezelve bedorven, en het land geraakte buiten staat, om behoorlijk gebouwd te kunnen worden, bijzonder het braakland; terwijl in den door en door geweekten grond, de stoppellanden, van de vruchten ontbloot, ook niet behoorlijk konden bewerkt worden, om over eenen volgenden oogst met wintergranen op nieuw te kunnen worden bezaaid, zijnde die landen daarenboven geheel vervuld met slakken, welke het meeste gedeelte der gezaaide wintervruchten bedorven hebben, terwijl het meeste gezaaide koolzaad door de aardvloo vernield is. Al hetwelk een treurig uitzigt opende voor het jaar 1829.

In vele zuidelijke provincien heeft, op den 5den Julij, een verschrikkelijk onweder en hagelslag gewoed, waarvan de Kommissie in *Antwerpen* dit berigt geeft:

Omstreeks twee uren des namiddags was er een verschrikkelijk onweêr, gevolgd van een hevigen orkaan, losgebarsten. Hetzelve was in eenige streken vergezeld van zware hagelbuijen, die de te veld staande vruchten hebben benadeeld en van allergeweldigste rukwinden, die een aanzienlijk aantal huizen, schuren en stallen geheel nedergestort en in puinhoopen veranderd hebben. Eene overgroote hoeveelheid hoogstammige boomen zijn uit den grond gerukt of afgewrongen; geheele bosschen leverden het verschrikkelijk tooneel van eene volledige verwoesting op, en het is te verwonderen, dat hierbij geene menschen noch dieren zijn omgekomen.

De schaden in de gemeenten, alwaar die orkaan bijzonder gewoed heeft, is zoo algemeen geweest, dat men zich aanvankelijk heeft moeten bepalen tot het uitreiken van onderstand aan de meest behoeftigen, om dezelve te helpen hunne huizen te herstellen, en zooveel mogelijk weder bewoonbaar te maken.

De meermaals beproefde milddadigheid der inwoners dezer provincie, door het voorbeeld en de aanmoediging van hunne eerste overheid opgewakkerd, heeft zich op nieuw allergunstigst voor de ongelukkige slagtoffers van deze ramp vertoond. Onze geëerbiedigde en welwillende

Vorst heeft almede eene bijdrage van *f* 2000 verleend.

Dit geduchte weder heeft zich op denzelfden 5den Julij uitgestrekt van het Land van *Heusden* en *Altena*, in *Noordbraband*, waar het, vooral onder *Giessen* en *Andel*, de meeste veldvruchten vernielde, tot in *Henegouwen*, zijne rigting nemende door de provincien *Antwerpen*, *Limburg* en *Zuidbraband*, in welke laatstgenoemde provincie te gelijk eene waterhoos de verwoestingen te meer verschrikkelijk maakte. Niet alleen was de oogst daar, in onderscheiden gemeenten, verwoest, maar werden ook eene menigte huizen, schuren en molens omvergeworpen, en duizende boomen uit den grond gerukt. Dit trof de gemeenten *Wolverthem*, *Brusseghem*, *Stienussel*, *Malderen*, *Londerzeel*, *Raesdonck*. De schaden worden niet minder berekend, dan op eene waarde van *f* 150,000. Ook in het kanton *Assche* had dit weder schade veroorzaakt, en in het kanton *St. Mertens Lennick*, was de oogst verhageld, en de schade op *f* 8,000 begroot. In *Luik* had men insgelijks zwaar onweder met hagel gehad.

In *Zeeland* had, in October, een orkaan, vergezeld met hagel, in onderscheiden gemeenten, vooral onder *Zuidbeveland*, aan woningen en boomen veel nadeel gedaan.

De konijnen hebben, in de omstreken van *Huizen*, bij *Naarden* in *Noordholland*, de rogge en knollen, welke bij de bosschen liggen, veel opgegeten.

Muizen en ratten waren menigvuldig in sommige gemeenten van *Overijssel* en *Zuidholland*; in *Henegouwen*, onder *Merbes le chateau*, in de haver; ook in *Luik*, onder *Walcourt* in *Namen*, waarbij zich nog vele mollen voegden. In *Zuidholland* klaagde men bijzonder over de menigte ratten, en ook over vele muizen, wezels en bunsings.

Door de slakken was in *Vriesland* veel rogge, garst en bijzonder jong koolzaad vernield; daardoor was ook in het najaar veel geleden in *Overijssel* en *Zuidholland*.

De Kommissie in *Luxemburg* klaagt over vele nadeelen, welke de jagt aldaar den landbouwers veroorzaakt, waartegen de veldwachters niet genoeg voorzien, en hierin schijnen terug gehouden te worden, door het aanzien en den rang van vele jagers. De Kommissie is van oordeel, dat aldaar de jagt niet behoorde geopend te worden vóór 15 September, met uitzondering van zoodanige jaren, als die van 1822 en 1825.

§ 43. *Bijzonderheden.* De in *Gelderland* hier en daar welgelukte mangelwortelen hebben, op sommige plaatsen, wegens het natte saizoen,

door de vroege vorst geleden, hetgeen te meer te bejammeren is, om dat het verminderen der kwaliteit, stremming heeft te weeg gebragt in de proeven tot verbeterde suiker-bereiding, in de voor den landbouw zoo belangrijke fabrijk van den Heer BAKKER bij *Arnhem*, waar [de dagelijksche verwerking, vóór de vorst, op 17,000 ponden wortelen gebragt zijnde, welke goede suiker opleverden] na de vorst de wortelen alléén tot melasse verwerkt konden worden; waardoor de proeven tot een volgend jaar hebben moeten worden gestaakt, zullende echter de wezenlijke uitbreiding eerst plaats vinden, wanneer de door Z. M. den Koning aan deze belangrijke fabrijk goedgunstig toegedachte stoom-toestel zal kunnen worden gebruikt.

Het is thans gebleken, dat de gronden van het *Koegras* in *Noordholland* voor ontginning en bebouwing zeer geschikt zijn, daar er, in den loop dezes jaars, bijzonder door de pachters H. NOOT, S.[r] en H. NOOT, J.[r], proeven zijn genomen met het bebouwen van veldvruchten, welke met den besten uitslag zijn bekroond geworden; zoo dat er alle grond is om te onderstellen, dat van deze gronden partij zoude kunnen getrokken worden.

Aldaar is geteeld van goede kwaliteit:

100 mud garst.

30 mud rogge.
300 » haver.
10 » boonen.
400 » aardappelen.

De hooiwinning is op dat uitgestrekte veld verbazend groot geweest, hetwelk is toe te schrijven aan de uitroeijing van het konijn; daar dezelve bij het aanwezen van dit ongedierte schier van geene beteekenis was. Het is dus te bejammeren, dat er van zulk eene uitgestrektheid goeden en voor de bebouwing uitnemend geschikten grond, geen meer partij getrokken wordt, daar dezelve in zoo ruime mate de gelegenheid hiertoe aanbiedt.

De buitendijk op het eiland *Terschelling* is geheel gedigt, en op de gevaarlijkste plaatsen met rijswerk verzekerd; in het jaar 1829 zal dezelve geheel voltooid worden, men kan rekenen, dat hierdoor aan den landbouw veertien honderd bunders land zijn terug gegeven, welke de geleden nadeelen aan den landman weder kunnen vergoeden. Men erkent met dank het goede ten deze gedaan.

In het algemeen kan men voor de provincie *Zuidholland* den oogst van 1828 als gunstig beschouwen. De veelvuldige regens gedurende den oogsttijd hebben niet zoo veel schade gedaan, als men had verwacht, en de granen zijn vrij

goed geslaagd. Appelen en peren zijn wel niet gelukt, en de haver is ook zeer tegengevallen, doch daarentegen zijn het koolzaad, de tarwe, rogge en garst vrij wel geslaagd en de prijzen zeer gerezen, veroorzaakt door misgewassen in naburige Rijken, en de daardoor ontstane verzendingen.'

Het rundvee is gezond gebleven en heeft goede prijzen mogen gelden, zoo ook de paarden, en het is der Kommissie zeer aangenaam, in de gelegenheid te zijn, om, over het algemeen, een gunstig rapport, betrekkelijk den landbouw en de veeteelt, te kunnen uitbrengen.

Het algemeene overzigt van den landbouw in *Noordbraband*, in 1828, leverde mede eene zeer gelukkige slotsom op. De wintervruchten gaven een redelijk gewas; de zomergewassen waren over het algemeen uitmuntend, doch de kwaliteit van beide graansoorten bleef, wegens den velen regen, onder het middelmatige. De hooge graslanden gaven veel; de voederkruiden zijn goed gegroeid; de granen en de boter bleven, het geheele jaar door, op eenen redelijken prijs; hierbij was men bevrijd van rampen en ziekten onder het vee, zoo dat het jaar 1828 onder de zeer gezegende mag gerangschikt worden.

In de provincie *Antwerpen* was de belangrijke proef, door den Heer KANNEKENS DE VELDWIJK,

lid der Kommissie van Landbouw, genomen, om met larix-schors, drooge wilde huiden te looijen, [waarvan in den laatsten staat verslag is gegeven] in den loop van dit jaar ten einde gebragt, en met een gunstigen uitslag bekroond geworden. De Kommissie vermeent, hier eenigzins te moeten uitweiden over de bewerking dezer looijing, onder het toezigt van gemelden Heer, door P. J. Bogaerts, leerlooijer te *Capellen*, verrigt.

Den 24 Junij 1827 is met de bewerking een aanvang genomen, op drie drooge wilde huiden, als: eene van *Beunos-Ayres*, eene Braziliaansche en eene van *Monte Video*.

Den 9 Julij daaraanvolgende, is er, tot looitrekken, gebruikt: p. 32.90 meel.

Den 15 Julij zijn de bovengemelde huiden, met eene inlandsche koehuid en twee kalfsvellen, in de looi gebragt.

Den	17 Julij	is de looi	versterkt	met	16.45.
	«	26 —	»	«	«	16.45.
	«	6 Aug.	«	«	«	18.30.
	«	20 —	«	«	«	18.80.
	«	15 Sept.	«	«	«	18.80.
	«	18 Oct.	«	«	«	18.80.
	«	20 Nov.	«	«	«	18.80
	«	7 Dec.	«	«	«	37.60.
en	«	30 Jan.	«	«	«	51.75.

Totaal van het gebruikte larix-schorsmeel. p. 249.15 ons.

Den 30 Junij 1828 was de bewerking voltooid en had zeer goed leder voortgebragt. Deze bewerking in een jaar met 249 p. 15 ons larixschors voltooid, zou ruim 330 p. eiken schors en twee jaren noodig gehad hebben; en hier valt nog op te merken, dat voor de looijing met eiken schors, de bewerking altijd met oude looi begonnen wordt, terwijl men bij opgemelde bereiding met versche larix-schors heeft moeten beginnen.

Ondanks deze bedenking is de onderhavige proefneming zoo voordeelig geslaagd, dat het leer in de helft van den gewonen tijd, namelijk van 12 maanden, en met minder dan ¾ van de gewoonlijk daartoe gebruikte hoeveelheid schors, tot eene zeer goede hoedanigheid is verkregen. Daarenboven levert deze proefneming nog het voordeel op, dat de versche huiden, met larix-schors gelooid, zonder eenig vet zijn bereid, en door zadel- en laarzenmakers hebben kunnen verwerkt worden, die over derzelver hoedanigheid zeer tevreden zijn geweest; het eenig onderscheid, hetwelk zich bij de bewerking heeft opgedaan, is, dat het leder hooger van kleur en rooder is bevonden, dan hetgeen met eiken run vervaardigd wordt. Deze proefneming, de eenige, welke der Kommissie bekend was, met larix-schors of drooge huiden in dit Rijk genomen te zijn, levert dus het volkomen bewijs op, dat de looijing

van leer, door dit middel, met minder hoeveelheid schors en de helft spoediger, dan door eiken run, bewerkstelligd wordt.

De Kommissie van Landbouw in *Oostvlaanderen* heeft bijzonder hare aandacht gevestigd op, hetgeen thans in vele tijdschriften wordt vermeld, wegens het planten van witte moerbeziën boomen, het kweeken van zijwormen, en het weven van alle soorten van zijden stoffen. De Kommissie oordeelt, dat zulks met voordeel in hare provincie kon ingevoerd worden, ter vermindering van den nood der ongelukkige spinsters en linnenwevers, waarvan een groot getal genoodzaakt is, naar ander werk te zoeken.

Schoon thans vele linnenwevers eenig bestaan in het katoenweven vinden, kan dit echter slechts genoegzaam plaats hebben bij de bewoners der gemeenten, in den omtrek van *Gent* gelegen; terwijl het getal der spinsters en wevers in deze provincie al te groot is, om zich enkel met het werk der katoenfabrijken onledig te houden.

Indien de landbouwers bekend waren met die ondervindingen, welke reeds in eene fabrijk te *Meslin l'Éveque* bij *Ath*, tot het winnen van zijde opgerigt, verkregen zijn, zouden zij gelijk men meent, welhaast de handen aan het werk slaan tot het nemen van gelijksoortige proeven,

waarbij de landbouw vermoedelijk zou winnen. Intusschen hangt hierbij veel af van de vraag, of de zijde, voortkomende van wormen, in deze provincie gekweekt, in opbrengst, hoedanigheid en waarde kan opwegen tegen die, welke in het zuiden van Frankrijk of Italië wordt gewonnen.

Men zou intusschen, naar het oordeel der Kommissie, welligt met een goed gevolg eenige fabrijken van zijden stoffen kunnen oprigten, door de daartoe benoodigde ruwe zijde in het zuiden van Frankrijk of Italië aan te koopen, om die in *Vlaanderen* te laten spinnen, weven en verwen. Deze bewerkingen hier te lande eens aan den gang zijnde, zouden den ijver tot het kweeken der zijwormen en moerbeziën-boomen, meer en meer doen opwakkeren; terwijl de ondervinding al ras het verschil zou doen zien tusschen de deugd en den prijs der voortbrengselen van fransche of italiaansche, en tusschen die van vlaamsche zijde. Dit laatste schijnt inderdaad alle aandacht te verdienen, daar men, gelijk verzekerd wordt, sedert dertig jaren rondom Parijs ook moerbeziën-boomen en zijwormen gekweekt, en daarvan zijden stoffen vervaardigd heeft; dat hetzelfde ook eertijds in Engeland heeft plaats gehad; maar dat men sedert, zoo wel te Parijs als in Engeland, de zijwormenteelt heeft nagelaten, dewijl de fabri-

kanten aldaar minder voordeel schenen te vinden in deze teelt, dan wel in den aankoop der noodige ruwe zijde, in het zuiden van Frankrijk of Italië.

De meergenoemde Kommissie wenschte in *Vlaanderen* proeven te nemen met het werktuig, om vlas en hennep zonder roting te bereiden, voor welks invoering de Heer TERNAUX, te Parijs, een octrooi voor tien jaren, van het Nederlandsche Gouvernement heeft verkregen. Wij kunnen niet beoordeelen, in hoever hetzelve overeenkomt met het gelijksoortige werktuig van M. CHRISTIAAN, beschreven in dienst *Handleiding voor Landlieden*, welke in 1818, op last van Z. M. te *Brussel* bij STAPLEAUX, vertaald is uitgegeven. Aan dit werktuig, zoo als daarvan in 's Rijks kabinet van Landbouw-werktuigen te *Amsterdam*, onder n°. 510, een exemplaar voorkomt, zijn verbeteringen aangebragt door KRAMER aldaar.

De Kommissie van Landbouw in *Westvlaanderen* acht den linnenhandel in die provincie in nog slechteren toestand, dan in den jare 1827, als zijnde de toen reeds lage prijzen nog meer gedaald. Het is bijna onmogelijk, zelfs voor den genen bij wien al het noodige werk aan huis en door zijn volk wordt gedaan, dat hij met het lijnwaad weven zijn bestaan vinde,

waardoor een groot gedeelte der ingezetenen van de *Vlaamsche* provincien met armoede bedreigd wordt. Er is echter geen uitzigt op verbetering. Er worden al meer lijnwaden gemaakt; het getal der wevers groeit gedurig aan; de uitvoer vermindert en het binnenlandsch vertier neemt af. De hooge regten, welke aan de grenzen van Frankrijk, van de linnens worden geheven, zijn weinig minder dan eene verbodsbepaling.

Een ander voornaam bezwaar ligt in de zoogenaamde katoenen lijnwaden, die, als tegen eenen zeer matige prijs verkocht wordende, in weerwil der mindere hoedanigheid, bij den geringen burger allengs de voorkeur verkrijgen.

In *Zuidbraband* zijn aan den landbouw vele verbeteringen toegebragt, hetgeen men grootelijks toeschrijft aan eene meerdere splitsing der eigendommen, die, in het noordelijk en oostelijk gedeelte der provincie, vroeger zeer uitgestrekt waren, terwijl echter in de *Waalsche* gedeelten der provincie, waar bij eene kleinere bevolking ook de eigendommen ongelijkmatiger verdeeld zijn, ook minder vorderingen in den landbouw bespeurd worden.

De Kommissie wenschte zeer, dat de inkomende regten in Frankrijk op de hop konden

verminderd worden, hetgeen de kantons van *St. Mertens-Lennick*, *Assche* en *Wolverthem*, bijzonder drukt.

Er is eene nieuwe baan van *Wavre* naar *Hamme* geopend, tot groot genoegen en voordeel van allen, die er gebruik van maken.

Er is uit *Henegouwen* een zeer groote uitvoer van granen geweest naar Frankrijk, aan de landzijde, en ook naar het noordelijk gedeelte van ons Koningrijk, hetgeen de prijzen zeer heeft doen stijgen.

Die van *Namen* hebben verlangd, dat de veldwachters beter mogten waken tegen alle verkeerdheden en misdrijven, vooral bij den oogst, en dat zij hierin door gewapende manschappen mogten ondersteund worden.

In *Luxemburg* worden al meer kunstweiden aangelegd. Hiervan is wel het dubbel aangewonnen gedurende 3 of 4 jaren. Een landbouwer, die te voren maar 4 of 5 bunders kunstweiden had, heeft daarvan in dit jaar 30 of 40 bunders aangelegd. Door deze vermeerdering van kunstweiden verdwijnt daar al meer en meer de oude ellendige drievelder landbouw, waarbij de braak om het derde jaar weder kwam.

Wij laten hier volgen de lijst van uitvoer, van voortbrengselen van den landbouw, uit de haven van *Ostende*.

	WAARDE.	HOEVEELHEID.
Aardappelen	»	104 vaten.
Beenderen (afgekookte).....	*f* 1,549	»
Boomen (planten)..........	336	»
Boter (eetbare)............	»	175,012
Eijeren....................	64,565	»
Geiten	20	»
Granen. Brood.............	»	135 stuks.
Wikken...........	»	23 last 29 mudden.
Meel.............	»	2,030 »
Tarwe	»	1,589,106 »
Rogge	»	350 »
Groenten	35	»
Haar. Zwijnsborstels......	»	6,725 ponden.
Hazenhaar.........	»	31 »
Hop........................	»	235 »
Hout. Boomen...........	355	»
Gezaagd..........	1,300	»
Planken	575	»
Huiden. Hazenvellen, onbereid	3,701	«

	WAARDE.	HOEVEELHEID.
Huiden, gezouten	»	55,670
Konijnenvellen, onbereid.........	*f* 16,190	»
Bereide vellen.....	»	1,285
Kaas, inlandsche.........	»	2,150 pond.
Kanten....................	56,025	»
Lijnwaden van vlas.........	373,855	»
Paarden..................	»	1,459 stuks.
Veulens	»	366 dito.
Planten..................	402	»
Roet....................	»	11,874 pond.
Schors, ongemalen..........	»	1,617,800
Tienwerk................	140	»
Vlas, ruw...............	»	226,175
gehekeld..........	»	26,695
Vleesch (versch)	»	15,9364
Vruchten, appelen.........	26,964	»
Werk....................	»	99,037
Wild.....................	11,797	»

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN,

gedaan te LUIK, *gedurende het jaar* 1828.

MAANDEN.	DUIZENDDEELIGE BAROMETER.				HONDERDDEELIGE THERMOMETER.			
	HOOGSTE.	LAAGSTE.	VERSCHIL.	GEMIDDELD.	HOOGSTE.	LAAGSTE.	VERSCHIL.	GEMIDDELD.
Januarij	0,772	0,743	0,029	0,758	9	—9	18	0
Februarij (1)....	0,770	0,740	0,030	0,755	12	—9	21	1,5
Maart..........	0,770	0,734	0,036	0,752	13	—10	23	1,5
April...........	0,770	0,745	0,025	0,758	21	—2	23	9,5
Mei............	0,768	0,749	0,019	0,759	25	+ 5	20	15
Junij...........	0,769	0,750	0,019	0,759	28	+12	16	20
Julij...........	0,762	0,748	0,014	0,755	33	+ 9	24	21
Augustus.......	0,768	0,747	0,021	0,758	23	+ 8	15	15,5
September	0,772	0,750	0,022	0,761	24	+ 5	19	14,5
October	0,772	0,748	0,024	0,760	16	—5	21	5,5
November	0,770	0,749	0,021	0,759	13	—8	21	2,5
December (2)...	0,774	0,751	0,023	0,763	10	—5	15	2,5
HET JAAR...	0,774*	0,734†	0,040	0,758	33**	—10††	43	9,1

(1) Den 23 Februarij, 's morgens ten 8 ure, eene groote aardbeving: barom. 0,741, zuiden wind, betrokken lucht.
(2) Den 5 December, 's avonds ten half zeven ure, eene groote aardbeving: barom. 0,768, zuiden wind, zeer helder weêr.

(*) Den 12 December, bij zeer schoon weêr, westen wind.
(†) Den 21 Maart, bij regen en stormachtig weêr, noordoosten wind.
(**) Den 4 Julij, bij zeer helder weêr: barom. 0,758, zuidoosten wind.
(††) Den 7 Maart, bij zeer helder weêr: barom. 0,765, noorden wind.

GETAL DER DAGEN, *wanneer de bijzondere winden gewaaid hebben, gedurende het jaar* 1828, *te Luik.*

MAANDEN.	N.	N. O.	O.	Z. O.	Z.	Z. W.	W.	N. W.
Januarij	1	»	3	»	»	4	14	9
Februarij............	3	2	1	2	2	5	11	3
Maart...............	6	»	»	»	»	4	15	6
April...............	4	2	»	»	»	8	12	4
Mei................	2	4	8	»	»	4	8	5
Junij..............	2	2	7	1	»	2	7	9
Julij	2	1	1	»	»	6	16	5
Augustus...........	3	4	»	»	3	5	10	6
September..........	»	5	7	4	1	10	3	»
October............	9	3	1	»	»	3	12	3
November...........	1	3	2	2	3	6	9	4
December	»	1	1	«	1	14	12	2
	33	27.	31	9	10	71	129	56

GETAL DER DAGEN ***van bijzondere weêrsgesteldheid, gedurende het jaar*** **1828**, ***te Luik.***

MAANDEN.	SCHOON EN HELDER.	BETROKKEN EN BEWOLKT.	MIST.	DONDER.	REGEN.	HAGEL.	SNEEUW.	VORST.	ZWARE WINDEN EN ORKANEN.
Januarij	12	19	»	»	10	»	2	7	»
Februarij...	7	22	1	»	5	»	3	10	»
Maart......	10	21	6	»	15	1	3	3	2 N. W.
April.......	14	16	1	»	12	2	2	2	»
Mei.........	15	16	1	3	11	»	»	»	»
Junij.......	21	9	»	2	12	»	»	»	1 W.
Julij	17	14	»	4	16	1	»	»	»
Augustus...	14	17	4	5	17	»	»	»	1 N. W.
September..	26	4	5	2	8	»	»	»	1 N. O.
October	18	13	3	»	8	»	»	3	»
November ..	12	18	7	»	7	»	»	7	»
December ..	11	20	6	»	16	1	1	7	2 W.
	177	189	34	16	137	5	11	39	7

NDRE 1828.

KE P.

est- an- en.	Hen gouw	Groningen.	Drenthe.	Groot-Hertog-dom Lu-xemburg.	TOTAAL.
961.	75,5	44,979.	29,692.	89,628.	1,342,143.
51.	18,6	37,646.	14,781.	36,497.	548,990.
49.	39,5	17,057.	6,295.	29,789.	374,150.
34.	10,4	5,532.	1,448.	9,662.	79,203.

MAANDELIJKSCHE
WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN,

driemaal daags gedaan op den huize Zwanenburg, halfwege Haarlem en Amsterdam, over den jare 1828, *door den Heer* P. DE LEEUW.

Januarij.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
1	28 - 10 » 8¾ » 8¼	42 43½ 42	Betr., zware mist. » Betrokken, mist.	Z. O. Zuid. Z. W.
2	» 10¼ » 10½ » 9¼	42 44½ 42	Bewolkt, dampig. Betrokken, mist. Betrokken.	Noord. Z. W. Zuid.
3	» 5¾ » 5¾ » 8¼	44 48 41	Betrokken, regen. » » Bewolkt, buijig.	Z. W. West. N. W.
4	» 11 » 11¼ » 10	41½ 43½ 38	Bewolkt. » »	W. Z. W. Z. W. Z. Z. W.
5	» 9 » 9¼ » 9¾	36 37 37	Betrokken, regen. Betrokken, mist. Betrokken.	Z. O. » » » »
6	» 10½ » 11 29 ½	32 31½ 29	Betrokken. Bewolkt. Betrokken.	N. O. » » » »
7	» 2¼ » 2¼ » 2½	27 29 24½	Bewolkt. Helder. »	Oost. » O. N. O.

A

Januarij.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
8	29. - 2¼	25½	Helder.	O. N. O.
	» 2	28½	Bewolkt.	» » »
	» 2	27½	Betrokken.	N. O.
9	» 2	24	Bewolkt.	O. N. O.
	» ¼	28	»	Zuid.
	28 11¼	26½	Betrokken, mist.	Z. Z. O.
10	» 11¼	21	Bewolkt.	Oost.
	» 11	24½	»	»
	» 9¼	25½	Betrokken, mist.	»
11	» 8¼	25½	Betrokken, sneeuw.	Noord.
	» 8½	29½	» »	N. O.
	» 8¼	29½	Betrokken.	» »
12	» 9¼	35½	Betrokken, mist.	Z. W.
	» 10¼	36	Betr., zware mist.	» »
	» 9¼	34	Betrokken, mist.	Z. O.
13	» 6¼	37½	Bewolkt.	» »
	» 6	42½	Betrokken.	Z. Z. W.
	» 5¼	42½	Betrokken, regen.	Z. W.
14	» 8¼	38	Betrokken, mist.	Zuid.
	» 8¼	37½	Betr. zware mist.	N. O.
	» 7½	31	Betrokken.	» »
15	» 8½	23	Bew., sneeuw, buijig.	» »
	» 10¼	23	Bewolkt.	» »
	29 ½	18½	Betrokken.	» »
16	»	17° ten 7 ure 17½	Bewolkt.	» »
	»	20	»	» »
	» ½	18½	Betrokken.	» »

Januarij.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
17	29 - 3¼	20½	Bewolkt.	Oost.
	» 3¾	24	»	»
	» 3¼	28½	Betrokken, ijssel.	O. N. O.
18	» 4	28	Bewolkt.	Z. O.
	» 3¾	33½	Betrokken, regen.	» »
	» 3¼	36	Betrokken, mistig.	Zuid.
19	» 3¼	38½	Bewolkt.	Z. W.
	» 3½	42½	»	» »
	» 3½	40	Betrokken.	» »
20	» 3½	42	Betr., zware mist.	» »
	» 3¾	43	Betrokken, mist.	» »
	» 3¾	41	Bewolkt.	W. Z. W.
21	» 3¼	35	»	Z. Z. W.
	» 3¾	38	»	» » »
	» 3¼	34½	Helder.	Zuid.
22	» 2¼	35½	Betr. zware mist.	Z. O.
	» 1½	43½	Bewolkt.	Z. W.
	» 2½	41	Helder.	» »
23	» 2½	39	Bewolkt.	» »
	» 2	46½	»	W. Z. W.
	» 4	40½	Helder.	» » »
24	» 4¼	40	Betr., zware mist.	Z. W.
	» 4¼	44½	Bewolkt.	W. Z. W.
	» 4¼	43½	Betrokken.	West.
25	» 3¾	42	»	Z. W.
	» 2¾	45½	Bewolkt.	» »
	» 1¾	42½	Betrokken, regen.	» »

Januarij.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
26	29 - 1¾ » 2¾ » 3¾	44 45½ 45	Bewolkt. » »	Z. W. West. Z. W.
27	» 3 » 3½ » 4½	45½ 47½ 46	» » »	West. » N. W.
28	» 4¾ » 5 » 5¾	45 44 42	» » »	West. Z. W. West.
29	» 4½ » 4 » 3¾	40½ 43½ 41½	» » Betrokken.	Z. W. » » » »
30	» 2¾ » 2½ » 2½	39½ 42 38	Bewolkt. Betrokken, mist. »	Z. O. Zuid. Z. Z. O.
31	» 2 » 2 » 1¾	38½ 38½ 40	» » Bewolkt.	Zuid. Z. Z. W. Zuid.

De gevallen regen heeft bedragen 14 lijn.

Uitwaseming onzeker door de vorst.

Februarij.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
1	29 - ½ » ½ » 1¼	43½ 46 44½	Betr., zware mist. Bew., regen buijig. Bewolkt.	Z. Z. W. Z. W. » »

Februarij.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
2	29 - 1¾ » 1¾ » 1½	43 45½ 41½	Bewolkt. » »	Z. W. West. »
3	» 3¼ » 5 » 5½	42½ 44½ 39½	» » »	N. W. » » » »
4	» 4 » 2¾ » 3¼	40 43½ 41½	Betr., mist regen. » » » Betrokken.	Zuid. Z. W. West.
5	» 3 » 2¼ » 3¼	42½ 45 45½	Zware, mist. Betrokken, mistig. Bewolkt.	Z. W. » » » »
6	» 1¼ » 1¼ » 1	46 46½ 44	» Betrokken, mist. » »	» » » » » »
7	» 1 » ¾ » ½	44 46½ 42	Betr., zware mist. Betrokken, mist. » »	Z. O. » » » »
8	» ¼ 28 11¾ » 10	39 40½ 38½	Bewolkt. » »	N. O. » » » »
9	» 9½ » 9½ » 10¼	37 38½ 32	Betrokken, regen. Bewolkt. Betrokken.	Oost. N. O. » »
10	» 11 » 11½ » 10¾	28 29½ 22½	Bewolkt. » Helder.	O. N. O. » » » Oost.

Februarij.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
11	29 - 9¾ » 9 » 9¾	20½ 26½ 20½	Helder. Bewolkt. Helder.	Oost. O. N. O. » » »
12	» 11¾ » 11½ 29 - 1	16½ 20 22	Bewolkt, sneeuw. Buijig. Bewolkt.	N. O. » » » »
13	» 1¾ » 2 » 2	22 24½ 21½	» » Helder.	» » » » » »
14	» 1 28 10½ » 8½	16½ 24 26	» Bewolkt. Bewolkt, sneeuw.	Oost. Z. O. » »
15	» 8 » 8 » 8	26½ 35½ 36½	Betrokken, sneeuw. Betr., regen dampig. Betrokken, regen.	» » » » Z. W.
16	» 10 » 10¼ » 11	27 29½ 28	Helder. Betrokken. »	Noord. N. O. » »
17	» 10¼ » 10¼ » 9	25½ 29½ 25½	Bewolkt. » Helder.	Z. O. » » » »
18	» 8 » 7¼ » 6	23 32½ 30	Bewolkt. » Betrokken.	» » » » » »
19	» 5¼ » 5 » 6¼	34 35½ 32½	Betrokken, dampig. Betrokken, regen. Helder.	» » Zuid. »

Februarij.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
20	28 - 6¼	31	Bewolkt.	Z. Z. O.
	» 6	38	»	Z. O.
	» 5¾	32	Helder.	» »
21	» 4½	31	Bewolkt.	Oost.
	» 3¾	43½	»	O. Z. O.
	» 3½	33½	Helder.	» » »
22	» 2¾	33	Bewolkt.	Oost.
	» 3½	39½	»	O. N. O.
	» 3¾	32½	Betrokken.	» » »
23	» 3¾	33½	Betrokken, mist.	Oost.
	» 4½	35½	» »	N. O.
	» 6	34½	» »	» »
24	» 8¼	36	Betr., mist, regen.	West.
	» 9½	39	Bewolkt, regen.	W. N. W.
	» 11¾	33½	Bewolkt.	Z. W.
25	» 11¾	36	Betrokken, mistig	Z. O.
	29 »	40½	» »	Zuid.
	» ¼	41	Betrokken, regen.	Z. W.
26	» 1	48	Betr., zware mist.	» »
	» 1¼	43½	» » »	Z. O.
	» 1¼	41	» » »	Zuid.
27	» 2	42	» » »	»
	» 2½	50½	» » »	Noord.
	» 3¼	43½	» » »	O. Z. O.
28	» 3¼	45½	» » »	N. W.
	» 3¾	44	» » »	» »
	» 3¼	38½	» » »	West.

Februarij.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
29	29 - 1 » 1¼ » 3½	44 43½ 38½	Betr., regen, buijig. Bewolkt. Betrokken.	N. W. Noord. »

De gevallen regen heeft bedragen 10½ lijn.

Uitwaseming onzeker door de vorst.

Maart.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
1	29 - 2¾ » 2¼ » 3¼	35½ 41 42½	Betr., zware mist. Bewolkt. Bewolkt, regen.	Noord. Z. W. N. W.
2	28 - 11¾ » 11 » 11¾	42 43½ 41	» » Bewolkt. Bewolkt, buijig.	» » » » » »
3	» 11¾ » 10½ » 9¾	41 44½ 42½	Bewolkt. » Betrokken, regen.	W. N. W. » » » N. W.
4	» 10½ » 10½ » 7	40 43½ 45	Bewolkt. » Betrokken.	» » W. Z. W. Z. W.
5	» 5½ » 5¼ » 5½	40 40½ 34	Bewolkt, buijig. » » Betr., buijig, hagel en sneeuw.	W. N. W. » » » N. W.
6	» 7½ » 9¾ 29 - 1	34 34½ 29½	Bewolkt, buijig. » » Helder.	» » N. O. » »

Maart.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
7	29 2½ » 2¼ » 2	31 38½ 36½	Bewolkt. Des nachts gesneeuwd. Bewolkt. Betrokken.	Z. W. » » » »
8	» ¾ » 1 » 2¾	38½ 44 43½	Betrokken, regen. Betr., regen, mist. Bewolkt.	» » » » West.
9	» 2¾ » 3 » 2½	43½ 47½ 42½	» » Betrokken.	Z. W. » » » »
10	» 2¼ » 2¾ » 2½	43 47½ 44½	Bewolkt. » Betrokken.	» » » » » »
11	» 2¼ » 3¼ » 3¼	45 49 44½	Bewolkt. » Betrokken.	N. W. West. »
12	» 2¾ » 1½ » 1¼	44 50 43	Bewolkt. Helder. Betrokken.	Z. W. West. Z. W.
13	» 1½ » 2¼ » 2½	46¾ 49½ 44½	Bewolkt. » Helder.	» » » » » »
14	» 2¾ » 3½ » 4	46½ 53½ 49½	Bewolkt. » Betrokken.	N. W. West. »
15	» 3¾ » 4¼ » 5¼	47 50 47	Bewolkt. Betrokken. Helder.	W. N, W. N. W. » »

Maart.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
16	29 - 4¾ » 3½ » 2½	46½ 51½ 47	Betrokken, mist. Bewolkt. Betrokken, regen.	Z. W. W. Z. W. Z. W.
17	» 2 » 2 » 2	46½ 51½ 47	Bewolkt. » Betrokken, regen.	N. W. West. »
18	» 1½ » 1½ 28 - 11	47 47 45	Bewolkt. » »	» N. W. Z. W.
19	» 5¼ » 5¾ » 6¼	47½ 49 44½	Bew., buijig, regen. » » » Helder.	» » » » W. N. W.
20	» 6¼ » 5¾ » 3½	43½ 48 45½	Bewolkt. » Betrokken.	Z. W. » » » »
21	» 3 » 2 » 2¼	44½ 47 44	Bewolkt. Betrokken, regen. Bew., buijig, regen.	» » » » » »
22	» 3¼ » 5 » 5	41½ 46 40	Bew., buij., reg., hag. Bewolkt. »	» » » » » »
23	» 5 » 6 » 7¼	41½ 44½ 39½	» » Helder.	» » West. »
24	» 8 » 8¼ » 8¾	39½ 46 41½	Bewolkt. » »	Zuid. Z. W. » »

Maart.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
25	29 - 9¾ » 10¼ » 10¾	41 45½ 41	Bewolkt. » »	Oost. Noord. N. O.
26	» 10¾ » 11 » 11¼	40½ 45 39½	» » Helder.	N. N. O. » » » » » »
27	» 10¼ » 9¼ » 7½	36 48 39½	Bewolkt. » Bew., regen, buijig.	Z. O. » » » »
28	» 7½ » 7½ » 7½	39½ 41 39½	Bewolkt. Bewolkt, regen. Bewolkt.	N. O. » » » »
29	» 9½ » 10 » 11	40½ 44 39	» » »	N. W. » » » »
30	29 » 1 » 2¼	40 45 41	» » Helder.	West. N. W. » »
31	» 3¼ » 4 » 4½	41 45 43	Bewolkt. » »	» » N. N. W. N. W.

De gevallen regen heeft bedragen 19 lijn.

Uitwaseming » » 15 »

April.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
1	29 - 4 » 3¼ » 2¾	43½ 48 42	Bewolkt. » Helder.	Noord. N. O. » »
2	» 1¾ » 1 » ½	43 45½ 38½	Bewolkt. » Bew., regen, buijig.	» » N. W. Noord.
3	» ½ » 28 - 11	38½ 37 38	Bew., sneeuw en hag, » » » » Bew., regen, buijig.	» N. W. » »
4	» 10½ » 11 » 11½	37½ 38 34½	Bewolkt, buijig. » » Bew., buijig, sneeuw.	N. N. W. N. W. » »
5	» 10 » 8¼ » 8	36½ 41 38	» » » Bewolkt, buijig. Bewolkt.	West. W. N.-W. N. W.
6	» 8 » 7¾ » 8	38½ 39½ 35	Bewolkt, regen. Bewolkt. buijig. Bewolkt.	W. N. W. N O. » »
7	» 7¾ » 7¼ » 6	36½ 46 41½	Betrokken, mistig. Betr., mist regen. Betrokken, regen.	Z. O. N. O. » »
8	» 5¾ » 5¾ » 5¼	40½ 46 42	» » Bew., regenachtig. Helder.	Oost. N. O. Oost.
9	» 6 » 6½ » 7½	43 50½ 46½	» Bewolkt. »	N. O. » » » »

April.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
10	28 - 7¼ » 6¼ » 6¼	44½ 56 46½	Bewolkt. » Betrokken, regen.	Z. O. Z. W. » ».
11	» 9 » 10 » 10½	46½ 51 46	Bewolkt. » Helder.	West. » »
12	» 10 » 10¼ » 9¼	50 53 51½	Bewolkt. Bewolkt, regen. Betrokken.	Z. O. Z. W. » ».
13	» 8 » 8¼ » 9¼	51 54 50½	Betrokken, regen. Bewolkt. Helder.	Z. Z. O. Z. W. » ».
14	» 10¼ » 11 » 11	49½ 54 51	Bewolkt. » Betrokken.	» » » » Zuid.
15	» 11 » 11¼ » 9¼	50 55 52	Bewolkt. Betrokken, regen. » »	Z. W. » » » ».
16	» 9¾ » 9¼ » 6	50 56½ 50½	Bewolkt. Betrokken. Betrokken, regen.	» » » » Z. O.
17	» 7¼ » 8 » 8	50 57½ 50½	Bewolkt. » Helder.	Z. W. Zuid. Z. O.
18	» 8 » 8 » 8¼	51½ 52½ 52½	Bewolkt. » »	» » Z. Z. O. Z. O.

April.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
19	28 - 8¾ » 9¼ » 10	50½ 63 52	Helder. Bewolkt, regen. » »	Z. O. » » N. O.
20	» 10½ » 11 » 10¼	50½ 50 48½	Bewolkt. Betrokken. »	» » » » » »
21	» 8¾ » 8¾ » 8½	45 47 47	Betrokken, regen. » » » »	N. N. O. N. N. W. Z. W.
22	» 9½ » 10 » 10¼	41½ 56 50½	Bewolkt. » »	Z. O. Zuid. »
23	» 11 » 11¼ » 11½	48½ 52 49	Bewolkt. Bewolkt, regen. Bewolkt.	Z. W. » » » »
24	» 10½ » 10½ » 11¼	48½ 54 51½	Bewolkt, regen. Bewolkt. »	» » » » » »
25	29 " » ¼ 28 - 11	53 55½ 54	» Bew., buijig, regen. Bewolkt.	» » » » » »
26	» 11 29 - 1 » 3	50 51 49	» » Helder.	» » West. »
27	» 4 » 4¼ » 5	51 57½ 50	Betrokken, dampig. Bewolkt. Helder.	Z. O. Z. W. Oost.

April.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
28	29 - 5 » 5¼ » 5	54 61½ 56	Bewolkt. » Helder.	Z. O. Z. Z. O. » » »
29	» 4½ » 4¼ » 3½	57½ 68 60½	Bewolkt. » »	Z. O. » » Oost.
30	» 3¼ » 3¾ » 5¼	57 56 47½	» » Helder.	N. W. Noord. »

De gevallen regen heeft bedragen 27½ lijn.

Uitwaseming » » 27¼ lijn.

Mei.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
1	29 - 5¼ » 5 » 4¼	49 54 46	Bewolkt. Helder. Bewolkt.	N. W. » » » »
2	» 4 » 4 » 3	49½ 51 49	» » Betrokken.	Noord. » »
3	» 2½ » 2 » 1¾	49½ 53 48½	Bewolkt. » Helder.	Z. O. » » » »
4	29 28 - 11 » 10	46½ 57½ 48	Bewolkt. » »	» » N. O. » »

Mei.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
5	28 - 9½	52½	Bewolkt.	West.
	» 9½	56	»	»
	» 9¾	49½	»	»
6	» 10	50½	»	N. W.
	» 10¾	55	»	» »
	» 10½	50½	Betrokken.	» »
7	» 10	49	Betrokken, regen.	West.
	» 9¾	51	» »	Noord.
	» 10½	51	Bewolkt.	»
8	» 11	50	Bewolkt, regen.	»
	» 11¾	56	Bewolkt.	N. N. W.
	29	46	Helder.	Noord.
9	» ½	47½	Bewolkt.	»
	» 1¾	51½	»	»
	» 2¾	46½	»	»
10	» 3	54½	»	Z. W.
	» 2¾	56½	»	» »
	» 2¾	54	»	Zuid.
11	» 1¾	56	»	Z. W.
	» 1¾	58½	»	» »
	» 2¾	55½	Betrokken.	» »
12	» 2	52½	Bewolkt.	N. W.
	» 3¾	52	»	» »
	» 4¾	49	Betrokken.	Noord.
13	» 4½	51½	Bewolkt.	»
	» 4½	61½	»	West.
	» 4	53	»	»

Mei.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
14	28 - 3½ » 3¾ » 3	52½ 61½ 53	Helder. Bewolkt. Helder.	Z. O. N. O. Noord.
15	» 2¾ » 2½ » 1¾	56 63 59	Bewolkt. » Helder.	N. O. » » » »
16	» 1 » 1 29 ½	57½ 65 61	Bewolkt. » »	» » » » » »
17	» ½ » ¼ » ½	56 61½ 55½	Helder. » »	» » » » » »
18	» ½ » ¾ 28 - 11¾	53 59 55½	Bewolkt. » Helder.	O Z. O. N. O. » »
19	» 11¾ » 11¾ » 11¾	54½ 60½ 54	» Bewolkt. Helder.	» » » » » »
20	» 11½ » 11¼ » 10½	55½ 59½ 54½	Bewolkt. » »	» » » » » »
21	» 9½ » 8½ » 8	57½ 65 60	» » Bewolkt, regen.	» » N. N. O. Z. O.
22	» 8 » 8¾ » 8½	54½ 56½ 52	Betrokken. Bewolkt. »	West. W. Z. W.

Mei.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
23	28 - 8½ » 8¾ » 8½	54 58 55½	Bewolkt. » »	Z. W. N. N. W. » » »
24	» 9¾ » 8¾ » 9¾	60½ 68 60	» Bewolkt, regen. Bewolkt.	Z. O. » » » »
25	» 10¾ » 11¾ 29 - ½	60½ 64½ 58½	» » »	Z. W. » » » »
26	» ½ 28 - 11¾ » 10	60½ 70 64	» » »	Z. O. N. O. Z. O.
27	» 9¾ » 9½ » 9¾	63½ 69 60	Bewolkt, regen. Betrokken, regen. Bew. reg. dond. weerl.	» » O. Z. O. Z. W.
28	» 9½ » 9¾ » 10½	60½ 62½ 62½	Bewolkt. Bewolkt, regen. Bewolkt.	Z. O. » » » »
29	» 11 » 11¾ » 11	63 66½ 58½	» Bewolkt, regen. Bewolkt.	Z. W. » » » »
30	» 11½ 29 ¾ » ¾	61½ 66 55½	» » »	» » » » W. N. W.
31	» ½ » ½ 28 11¾	61½ 67 60	» » »	Zuid. Z. W. » »

De gevallen regen heeft bedragen 9½ lijn.
Uitwaseming » » 43½ lijn.

Junij.	Barometer.	Thermometer.	Luchtsgesteldheid.	Winden, streken en krachten.
	29 - ¾	60	Bewolkt.	W. Z. W.
1	» 1¼	62½	»	» » »
	» 2	58½	»	» » »
	» 1¼	58	»	Z. W.
2	» 1	61	Bewolkt, regen.	» »
	» ¾	58	Bewolkt.	» »
	» ½	58½	»	» »
3	» ¾	61	Bewolkt, regen.	» »
	» ½	57½	Bewolkt.	» »
	28 10½	58	»	» »
4	» 9½	59½	Betrokken, regen.	Z. Z. W.
	» 7¼	57	Bew., regen, buijig.	» » »
	» 6½	56½	Bewolkt, buijig.	» » »
5	» 6¼	58	» »	» » »
	» 7¼	56	» »	» » »
	» 8¼	54½	Bew., regen, buijig.	» » »
6	» 9	59½	Bewolkt.	W. Z. W.
	» 9¼	55½	»	Z. W.
	» 11	53½	Bewolkt, regen.	W. N. W.
7	29 1¼	52	Bew., buijig, regen.	West.
	» 1¼	48½	Bewolkt.	»
	» 2	51	Bewolkt, regen.	W. Z. W.
8	» 2¼	55½	Bewolkt.	N. W.
	» 3	51	»	» »
	» 3¼	53½	»	» »
9	» 3½	55½	»	N. N. W.
	» 3½	54½	»	Z. W.

Junij.	Barometer.	Thermometer.	Luchtsgesteldheid.	Winden, streken en krachten.
10	29 - 3	59¾	Bewolkt.	West.
	» 3	59½	Betrokken, regen.	N. W.
	» 3	55	Bewolkt.	W. N. W.
11	» 2¾	59½	»	Z. W.
	» 2¾	58	Betrokken, buijig.	N. W.
	» 2¾	55	Bewolkt.	» »
12	» 2½	59	»	» »
	» 3	63	»	W. N, W.
	» 3¼	54½	»	» » »
13	» 3¾	60¼	»	West.
	» 4	66	»	W. N. W.
	» 4¼	58	Helder.	N. W.
14	» 4¾	60	Bewolkt.	Noord.
	» 4½	68	»	»
	» 4¾	60½	Helder.	N. O.
15	» 3¾	62	Bewolkt.	»
	» 3¾	64	»	»
	» 2¾	62	Helder.	»
16	» 2	62	Bewolkt.	»
	» 1	69½	Helder.	»
	28 - 11¾	67	Bewolkt.	»
17	» 10½	67		
	half twaalf	77	Bewolkt.	»
	» 9½	80½	»	»
	vier uren	75	Bewolkt, weerlicht.	Z. O.
	» 9¾	65		
18	» 9½	66½	Bewolkt.	» »
	» 9	70	Bewolkt, regen.	» »
	» 10½	62½	Bew., regen, buijig.	Z. W.

Junij.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
19	29 - ½ » ½ » 2	63 68½ 65½	Betrokken. Bewolkt. »	Z. W. » » » »
20	» 1¼ » 2 » 1½	68½ 69 65	» Bewolkt, regen. Bew. reg. dond. en w.	Z. O. Zuid. West.
21	28 - 11½ » 10¼ 29 - ¼	68½ 71½ 63	Bewolkt. » »	Oost. Z. O. Z. W.
22	» ¼ » ¼ » 1	64 67½ 61½	» » Helder.	» » » » » »
23	» 1 » 1½ » 2¼	63½ 65½ 59½	Bewolkt. » »	» » N. W. » »
24	» 3½ » 4 » 4¼	59 61 58	» Betrokken. Bewolkt.	N. N. W. N. W. Noord.
25	» 4½ » 4¼ » 5	58½ 64 59	» » »	» N. W. » »
26	» 5 » 5¼ » 5½	63 73 64	» » »	Z. O. Z. Z. O. N. W.
27	» 4¼ » 4 te 3 uren » 3¼	68½ 72 73½ 67½	» » »	N. O. » » » »

Junij.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
28	29 - 2¼ » 2 » 1¾	69 73½ 61	Bewolkt. » Betrokken, zeevlam.	N. O. » » » »
29	» 1 » ¾ te 5 uren » ¾	67 70 71 66	Bewolkt. » .... »	 Noord. 4 »
30	» ½ » ¾ » ¾	66½ 72 65	» » »	N. O. » » N. W.

De gevallen regen heeft bedragen 22 lijn.
Uitwaseming » » 52 »

Julij.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
1	29 - ¾ » ¾ » ¾	67 71 66½	Bewolkt. » »	N. W. Oost. West.
2	» ¾ » ¾ » ¾	67½ 73 67½	» » »	Z. W. » » » »
3	» ¾ » 1 te 3 uren » ¾	71 74½ 78 71	» Helder. »	» » » » » »
4	» ½ te 11 uren » ¼ te 3 uren » ¼	75 81 82½ 83½ 70	Bewolkt. » »	Z. O. Z. Z. O. West.

Julij.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
5	29 - ½ te 11 uren 29 28 11¾	75 81½ 81 67½	Bewolkt. Bewolkt, donder. Bewolkt.	Zuid. Z. W. » »
6	» 11¾ 29 7¼ » ¼	67 69 66	» » »	W. Z. W. Z. W. » »
7	» ½ » ¾ » ¼	70 74½ 69	» » »	» » » » N. O.
8	28 11 » 9¾ » 8¼	66 80 72	Bew. weerl. d. en reg. Bewolkt. Betr. reg. dond. en w.	Z. O. Z. W. Oost.
9	» 8½ » 9 » 9¼	66½ 73 67	Bewolkt. » »	Zuid. Z. W. Zuid.
10	» 9¼ » 9½ » 11¼	66 64 60½	» Betrokken, regen. » »	» Z. W. W. N. W.
11	29 ¾ » 1 » ¼	65½ 70½ 62½	Bewolkt. » »	West. N. W. Z. O.
12	28 - 9¼ » 7½ » 6¾	68 66 61½	» Betrokken, regen. » »	Z. W. Z. O. » »
13	» 7 » 7¼ » 7¾	63½ 63 58½	Bewolkt. Betrokken, regen. » »	Z. Z. W. Z. W. »

Julij.	*Barometer.*		*Thermometer.*	*Luchtgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
14	28	8½	60½	Bew., buijig, regen.	Z. Z. O.
	»	8½	66	Bewolkt.	Zuid.
	»	8½	60	»	Z. Z. O.
15	»	9	62½	»	Z. W.
	»	9½	69	»	Zuid.
	»	10	64	»	»
16	»	10¼	63½	»	Noord.
	»	10½	68	»	»
	»	11¼	63	Helder.	»
17	»	11¼	63	Bewolkt.	Z. Z. W.
	»	11	69½	Bewolkt, regen.	Z. W.
	»	10¾	63½	Bewolkt.	Z. O.
18	»	10½	66½	»	» »
	»	10	76	»	» »
	»	8½	70½	Bewolkt, weerlicht.	Oost.
19	»	8¼	66	Betrokken, regen.	Z. Z. W.
	»	8½	68	Bewolkt.	» » »
	»	9¼	62½	Helder.	Z. W.
20	»	9	67½	Bewolkt.	Z. O.
	»	7¼	65	Betrokken, regen.	» »
	»	5½	62	Bewolkt, regen.	Oost, storm.
21	»	6¼	62½	Bewolkt, buijig.	Z. W.
	»	7½	67½	Bewolkt.	» »
	»	8¼	64½	»	» »
22	»	7¼	62	Bew. reg. zware buijen.	Z. Z. W.
	»	8	64	Bewolkt.	West.
	»	8½	63½	»	Z. W.

Julij.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
23	28 - 8¼ » 9 » 10	63 68 63½	Bewolkt. » »	Z.Z.W. Z. W. » »
24	» 9½ » 9½ » 9¾	63½ 69 63½	Bewolkt, regen. Bewolkt. »	West. Z. W. Zuid.
25	» 8½ » 8¾ » 9¼	63½ 68½ 64	Bewolkt, regen. Bewolkt. »	Z. W. » » » »
26	» 9¾ » 10¾ » 10¼	64½ 68½ 63½	Bewolkt, regen. Bewolkt. Betrokken.	» » » » » »
27	» 10½ » 10½ » 10¼	61½ 64½ 58½	Bewolkt, regen. Bewolkt. »	» » » » » »
28	» 11 » 11¼ 29 - ¼	60½ 60½ 56	» » »	N. W. N. N. W. N. W.
29	28 - 11½ » 11¾ » 11	54 60 54	Bewolkt, regen. Bewolkt, buijig. Bewolkt.	West. » » » »
30	» 10¼ » 9¾ « 10¾	58½ 60½ 56	» Betrokken, regen. Bew., regen, buijig.	W. Z. W. N. W. » »
31	» 11¾ » ½ » 1¼	58 60 54½	Bewolkt. » Helder.	W. N. W. N. W. » »

De gevallen regen heeft bedragen 60 lijn.
Uitwaseming » » 50 lijn.

D

Augustus.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
1	28 - 11¾ » 10½ » 9¾	59½ 65½ 59	Betrokken. Bewolkt. »	Z. Z. W. Z. W. West.
2	» 9 » 9 » 8½	63 72 63	» » Betrokken.	Z. O. Zuid. »
3	» 8 » 8½ » 8½	60½ 66 61	Betrokken, regen. Bewolkt. »	Z. W. » » » »
4	» 8½ » 8½ » 8½	59½ 64½ 60½	» » »	» » » » West.
5	» 8½ » 8½ » 9	58 64½ 58½	Bewolkt, regen. Bewolkt, buijig. Bew. dond. weerl.	Zuid. Z. W. » »
6	» 8¾ » 7½ » 6½	62½ 68 63½	Bewolkt. » Betrokken.	» » Z. Z. W. N. O.
7	» 6½ » 7½ » 8	64½ 66½ 62½	Bewolkt. Betrokken, regen. Bewolkt.	Z. W. » » West.
8	» 8 » 9½ » 9½	64 66½ 62½	Bewolkt, regen. Bewolkt. »	Z. W. » » » »
9	» 9½ » 8½ » 8½	62½ 67 62	Bewolkt, regen. Bewolkt. Bew., regen, buijig.	Z. O. Zuid. Z. W.

Augustus.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
10	28 - 9¾ » 10 » 10¾	62½ 65½ 61	Bewolkt. » »	Z. Z. W. » » » Z. W.
11	» 10¾ » 10¾ » 10¾	61 65½ 60	» » »	Z. Z. W. » » » Zuid.
12	» 9¾ » 11 » 11¼	60 65 60½	Bew., regen, buijig. Bewolkt. »	Z. W. W. Z. W. Z. W.
13	» 11¾ » 11¾ » 10¾	61 70 61	» » Betrokken.	» » » » N. O.
14	» 9 » 8¼ » 8	61 63 61	Bewolkt, regen. » » Betrokken, regen.	» » » » » »
15	» 8 » 9½ » 11	54 59 56	Betr., regen buijig. » » » » » »	N. N. W. » » » N. W.
16	» 11¾ 29 - ¾ » 1¼	57½ 60½ 54	Bewolkt, regen. Bewolkt. Helder.	» » » » West.
17	» 1¼ » ¾ 29	59 67½ 64	Bewolkt. » Betr. dond. en w.	Zuid. » »
18	28 - 11¾ » 11¾ 29 ¾	62 65½ 61½	Bewolkt. » »	West. Z. W. » »

Augustus.	Barometer.	Thermometer.	Luchtsgesteldheid.	Winden; streken en krachten.
19	29 - 1¾	61	Bewolkt, regen.	W. N, W.
	» 2¾	64	Bewolkt.	» » »
	» 3	59	»	» » »
20	» 2¾	60½	»	Z. O.
	» 2¾	69	»	Z. W.
	» 1½	61	»	» »
21	» ¾	63	»	» »
	28 11½	70	»	» »
	» 10¾	62	»	» »
22	» 9½	61	»	» »
	» 9½	63	»	» »
	» 9¾	57	Bew., regen, buijig.	N. W.
23	» 11	60½	Bewolkt, buijig.	W. N. W.
	29 ¾	61½	» »	N. W.
	» 1½	58½	Bewolkt.	» »
24	» 2¾	59½	»	West.
	» 2¾	62½	»	»
	» 2¾	62½	Betrokken, regen.	Z. W.
25	» 3	63½	Bewolkt.	N. W.
	» 3¾	64	Betrokken.	» »
	» 4¾	60½	Bewolkt.	» »
26	» 5	61½	»	N. N. W.
	» 5	64	»	N. W.
	» 5	59½	Helder.	» »
27	» 5	59¾	»	Noord.
	» 5	66	Bewolkt.	N. N. W.
	» 4½	61	Helder.	» » »

Augustus.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
28	29 - 4 » 3½ » 3¼	63 67½ 61½	Bewolkt. » Helder.	N. W. Noord. »
29	» 3¼ » 3 » 3	62½ 66 64	Bewolkt. » Betrokken.	N. O. N. N. O. » » »
30	» 2¼ » 2¼ » 2½	63½ 69½ 63	Bewolkt. » Helder.	Noord. » »
31	» 2 » 1¼ » 1½	63½ 69 61½	Bewolkt. » »	» N. N. O. Noord.

De gevallen regen heeft bedragen 71½ lijn.

Uitwaseming » » 38½ lijn.

September.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
1	29 - 1¼ » 1¼ » 1	63 66½ 62	Bewolkt. Betrokken. Bewolkt.	N. O. » » » »
2	» 1 » 1 « 1¼	59½ 63½ 59½	» » Helder.	Noord. » »
3	» 1½ » 1¼ » 2	59 64 59	Bewolkt. » Helder.	Z. O. N. N. W. N. O.

September.	Barometer.	Thermometer.	Luchtsgesteldheid.	Winden, streken en krachten.
4	28 - 2	61	Bewolkt.	N. N. O.
	» 1¼	65½	»	Noord.
	» 1½	61½	»	»
5	» 1	60	»	Oost.
	» 1	69½	»	N. O.
	» 1½	56½	»	Noord.
6	» 2	59	»	»
	» 2¼	66½	»	Z. W.
	» 2½	61½	Helder.	Noord.
7	» 2¼	60	Bewolkt.	Z. O.
	» 2¼	70	»	Z. Z. O.
	» 2¼	61½	»	Z. O.
8	» 3	59	»	» »
	» 2	71½	Helder.	Z. Z. O.
	» 1	61	»	» » »
9	29	58½	Bewolkt.	Z. O.
	» ¼	68½	»	Z. W.
	» ¼	62½	Helder.	Z. O.
10	» ¼	61½	Betr., zware mist.	» »
	28 - 11¼	72½	Bewolkt.	» »
	» 9½	66	»	Zuid.
11	» 9½	63	»	Z. Z. O.
	» 9¼	69½	»	Z. W.
	» 9¼	64	Bewolkt, weerlicht.	» »
12	» 9	62½	Bewolkt, regen.	Zuid.
	» 7¼	68½	Bewolkt.	Z. O.
	» 7¼	63	»	» »

September.	*Barometer.*		*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
13	28	7½	62½	Bewolkt.	Z. W.
	»	9½	62	Bewolkt, regen.	» »
	»	10	59½	Betrokken.	N. O.
14	29		54½	Bewolkt.	Noord.
	»	1½	59½	»	»
	»	2¼	56½	»	»
15	»	3¼	54½	»	»
	»	4¼	58½	»	N. O.
	»	6	54	Helder.	» »
16	»	7	53½	Bewolkt.	Noord.
	»	7¼	59	»	»
	»	7¼	52½	Betrokken, mist.	»
17	29	6¼	55½	Bewolkt.	Zuid.
	»	6	63½	»	Z. O.
	»	4¼	55½	»	N. O.
18	»	3½	53½	»	Oost.
	»	2½	61½	»	N. O.
	»	2½	56½	Helder.	» »
19	»	2½	53	»	Oost.
	»	3	62	»	N. O.
	»	3¼	56	Bewolkt.	» »
20	»	4½	57	»	O. Z. O.
	»	4¼	63½	Helder.	Z. O.
	»	4¼	53½	»	» »
21	»	3¼	50½	Bewolkt.	» »
	»	3	62½	»	» »
	»	2¼	53	Helder.	» »

September.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
22	29 - 1¼ » 1 » ¼	53½ 63 57½	Bewolkt, dampig. Bewolkt. »	Z. W. Z. Z. O. West.
23	» 1¼ » 2¼ » 2½	55½ 63 58	Helder. Bewolkt. Betrokken.	Oost. W. N. W. » » »
24	» 2¼ » 2½ » 2½	66 66 60	Bewolkt. » »	Z. W. » » » »
25	» 2 » 1½ » 1	58½ 65½ 59	» Helder. Bewolkt.	Z. Z. O. Zuid. Z. O.
26	» ¼ 29 28 11¼	58½ 69½ 62½	Helder. » »	» » Z. Z. O. » »
27	» 11¼ » 11 » 10¼	60½ 67½ 60	» Bewolkt, dampig. Bewolkt.	Z. O. N. O. West.
28	» 11¼ » 11¼ » 9¼	59 63 59½	» » »	W. Z. W. Z. Z. W. Z. W.
29	» 8 » 7¼ » 7½	58½ 65 62½	Betrokken, regen. Betrokken. Bewolkt.	» » Z. Z. W. Z. W.
30	» 9 » 9¼ » 9½	59½ 62½ 58½	» » »	West. Z. W. » »

De gevallen regen heeft bedragen 29½ lijn.
Uitwaseming » » 36½ lijn.

October.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
1	28 - 9½ » 8¾ » 9¼	57½ 62 56½	Bewolkt. » »	Z. W. » » » »
2	» 10½ » 11½ 29 - 1	55½ 60 52½	» » Helder.	» » » » West.
3	» 1¾ » 1¼ » ¾	51½ 60 51	Zware mist. Bewolkt. Helder.	Z. Z. O. Zuid. » »
4	28 - 11¾ » 10½ » 10¼	48½ 62 58½	Bewolkt. Helder. Bewolkt.	Z. O. Zuid. Z. Z. O.
5	» 10 » 9¾ » 9¼	55½ 60½ 56½	Betrokken, regen. Bewolkt. Helder.	Z. O. » » » »
6	» 7 » 6¾ » 8¼	56 60½ 55	Bewolkt, regen. » » Betrokken, buijig.	» » W. Z. W. Z. W.
7	» 9 » 9¼ » 7¾	53 58½ 55	Bew., regen, buijig. » » » » » »	Z. Z. W. Z. W. » »
8	» 6½ » 7 « 8¼	56 56 53	Bewolkt, reg. buijig. » » » Zeer slecht weer met donder en weerlicht.	» » » » West.
9	» 9¾ » 11½ 29 1½	55 56½ 53	Bewolkt. Bew. reg. zware buijen. Bewolkt.	W. N. W. » » » » » »

E

October.	Barometer.	Thermometer.	Luchtsgesteldheid.	Winden, streken en krachten.
10	29 - 2¾ » 2½ » 1½	56 58½ 54½	Bewolkt. » Betrokken, regen.	West. » » Z. W.
11	» 3 » 4¾ » 6	55½ 59½ 52	Bewolkt. » Helder.	West. W. N. W. West.
12	» 6¾ » 6½ » 6¾	54 61 54	Bewolkt. » »	Z. W. » » » »
13	» 5¾ » 4½ » 4	58 60½ 54½	Betrokken, mistig. Betrokken. Helder.	» » » » West.
14	» 3½ » 3¾ » 3½	53½ 56 54	Bewolkt, buijig. Bewolkt. »	N. W. N. N. W. N. W.
15	» 3½ » 3¾ » 3½	51½ 55 51½	» Bew., regen, buijig. Betrokken.	» » » » » »
16	» 3½ » 3¾ » 3½	55 56½ 54½	Bewolkt. » Betrokken.	West. » W. Z. W.
17	» 1¾ » 1¾ » 2¾	53½ 56½ 49½	Bewolkt. » Bewolkt, buijig.	West. W. N. W. N. W.
18	» 4 » 4¾ » 4¾	47 52 50	Bewolkt. » »	Noord. » N. W.

October.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
19	29 - 4	50	Bewolkt.	Z. W.
	» 4	53½	»	Zuid.
	» 3¾	43½	Helder.	»
20	» 3½	43	»	Z. Z. O.
	» 3½	51½	Bewolkt.	Z O.
	» 3¾	44	Helder.	» »
21	» 3	48½	Bewolkt.	» »
	» 3	56	Helder.	Z. Z. O.
	» 3	51	»	» »
22	» 1¾	49	»	Z. O.
	» 1¾	57½	»	» »
	» ¾	54	»	» »
23	28 - 11¾	52	»	» »
	» 10½	59½	Bewolkt.	Z. Z. O.
	» 10¾	54½	Bew., buijig, regen.	N. W.
24	29 - 1¾	51½	Bewolkt.	West.
	» 2¾	56	»	» »
	» 3¾	56	Helder.	» »
25	» 4½	44	Bewolkt.	Oost.
	» 4¾	52½	»	N. O.
	» 5¾	51	»	»
26	» 5	49½	»	» »
	» 5	52½	»	» »
	» 4	51	»	» »
27	» 3¾	49½	Bewolkt, dampig.	» »
	» 4	50½	Helder.	» »
	» 5½	44	Bewolkt.	» »

October.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
28	29 - 6¾ » 7 » 7¾	38½ 45 40	Helder. » »	N O. » » » »
29	» 7¼ » 6½ » 5½	36½ 43 37½	Betrokken. Bewolkt. Helder.	» » O. N. O. N. O.
30	» 4¾ » 4½ » 4	35½ 39 41½	Bewolkt. Helder. »	» » » » » »
31	» 2¾ » 2¼ » 2½	44 50½ 46½	Bewolkt. » Betrokken.	Z. W. N. W. » »

De gevallen regen heeft bedragen 35½ lijn.

Uitwaseming » » 19½ lijn.

November.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
1	29 - 3 » 3 » 2½	47 49 50	Bewolkt. Betrokken. »	W. N. W. Z. Z. W. West.
2	» 2½ » 2¾ » 3¾	49 54 47½	Bewolkt. » Bewolkt, regen.	W. Z. W. W. N. W. » » »
3	» 4¾ » 5 » 5¼	45½ 48 44½	Bewolkt. » Betrokken.	N. W. N. O. » »

November.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
4	29 - 5¼ » 4¾ » 4¼	40 43 48	Betr., zware mist. Bewolkt. Helder.	N. O. Oost. »
5	» 4½ » 4½ » 4¾	33 42 33½	» » »	N. O. N. W. » »
6	» 4¼ » 4 » 4	31 42 35	» Bewolkt. Helder.	O. Z. O. » » » » » »
7	» 3¼ » 3 » 2¼	31 33½ 37	» » »	Oost. N. O. » »
8	» 2 » 1½ 28 - 11½	26 31 30½	Bewolkt. » Betrokken.	O. N. O. N. O. Oost.
9	» 10 » 9 » 8	29½ 33½ 34½	Bewolkt, sneeew. Bewolkt. Betrokken, regen.	Z. W. » » » »
10	» 7¾ » 7¼ » 7¼	34½ 35 42	Betrokken. » Bewolkt.	Z. O. W. Z. W. Z. O.
11	» 6½ » 8 » 8¼	44 43 42	» Betrokken, mist. Betrokken, regen.	» » » » » »
12	» 8½ » 8¾ » 9	44 48 45	Bewolkt. » Helder.	N. W. » » » »

November.	Barometer.	Thermometer.	Luchtsgesteldheid.	Winden, streken en krachten.
13	28 - 10 » 10½ » 10½	34 37½ 36½	Betr. zware mist. » » « Helder.	Z. O. Zuid. »
14	» 10½ » 9½ » 7¼	34 41½ 45	Betr., zware mist. Betrokken, mist. Betrokken, regen.	Z. O. Oost. Z. O.
15	» 7¾ » 7¼ » 7½	41 48 42½	Bewolkt. » Helder.	» » » » » »
16	» 7½ » 7½ » 7¼	41½ 48 38½	Bewolkt. » »	» » Z. Z. O. » » »
17	» 7¼ » 7½ » 9¼	45 48 47	Bewolkt. Betrokken, regen. Bewolkt.	Zuid. Z. W. » »
18	» 10½ » 11¼ 29 - ¼	47 49½ 46½	» » Betrokken.	» » W. N. W. Noord.
19	» 1 29 » 1½	41½ 43½ 43¼	Betrokken, mist. Betrokken, regen. Bewolkt.	Z. O. Oost. N. W.
20	» 1¾ » 1½ » 1	43 50 50	Betrokken, mist. » » Betrokken.	Z. W. » » » »
21	29 » ¼ » ¾	50 52½ 46	» Bewolkt. »	» » » » » »

November.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
22	29 - ¼ 28 - 11¾ » 11½	40 45½ 40	Bewolkt. » Betrokken.	Zuid. » Z. W.
23	29 - ¾ » ¼ » ¾	42 43½ 44½	Bewolkt. Betr. zware mist. Betrokken, mist.	» » Zuid. Z. Z. O.
24	29 28 - 11½ » 11¾	41 45½ 41	» » Bewolkt. Helder.	» » » » » » » » »
25	29 - ½ » ¾ » 1	40 45½ 42	Bewolkt. Helder. »	» » » » » » » » »
26	» ¾ » ½ 28 - 11¾	42 47½ 45½	Bewolkt. » Betrokken.	» » » Zuid. »
27	» 10½ 29 - ¼ » 1¾	49½ 50 46½	Bewolkt. » »	Z. W. West. »
28	» 1 » 1 » ¾	50 52 43	Betr., regen, mist. Bewolkt, dampig. Bewolkt.	Z. W. » »
29	» ¾ » ¾ » ¼	51 54½ 53	» » Betrokken.	» » »
30	» 3 » 2¾ » ¼	44½ 46½ 47½	Bewolkt. » Betrokken, regen.	O. N. O. » » » » » »

De gevallen regen heeft bedragen 14 lijn.
Uitwaseming onzeker door de vorst.

December.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
1	28 - 9¾ » 10 29 - 4½	49½ 39½ 36¼	Betrokken, regen. Betrokken, sneeuw. Helder.	Z. W. N. O. » »
2	» 7 » 7 » 6	30½ 34 32½	Bewolkt. » Betrokken.	Z. O. » » Zuid.
3	» 3¾ » 2¾ » 2	32 36 39	Bewolkt. » Betrokken.	Z. O. Z. Z. O. Z. W.
4	» 1¾ » 2 » 3	36 48 47	Bew., mist, damp. Bewolkt. Betrokken.	» » » » » »
5	» 3½ » 3½ « 2¾	45 43½ 43	Betr., zware mist. » » « Betrokken, mist.	Zuid. Z. Z. O. » » »
6	» 1 » ¾ 29	36 40½ 41½	Bewolkt. Betrokken, mist. Betrokken.	Z. O. Z. Z. O. Zuid.
7	28 - 10 » 10 » 10¾	43½ 44½ 41½	Bewolkt. » Helder.	Z. O. Zuid. »
8	» 8 » 8¾ » 3¾	44 46½ 44½	Bewolkt. Betrokken. Bewolkt.	» » »
9	» 7 » 9 29	44 45½ 43	» » »	Z. W. W. Z. W. West.

December.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
10	29 - 1½ » 2 » 2½	44½ 47½ 42	Bewolkt. Helder. Bewolkt.	Z. W. » » Zuid.
11	» 1½ » ¼ » 3¼	42 45 47½	» » Helder.	» » Z. W.
12	» 5¼ » 5½ » 5½	40½ 42½ 42½	Bewolkt. Betr zware mist. Betrokken.	» » » » » »
13	» 5½ » 5½ » 6	41 41½ 41½	Betr., zware mist. Betrokken, mist. Betrokken.	Zuid. » »
14	» 6 » 6¼ » 6½	41½ 43½ 38½	Betr., zware mist. » » » Betrokken, mist.	» Z. Z. W. Z. O.
15	» 6 » 5 « 4¼	35 38 36½	Bewolkt. Betrokken, dampig. Betrokken.	» » » » Zuid.
16	» 3½ » 2¼ » 1½	35 37½ 36½	Betr., zware mist. Betrokken, mist. Betrokken.	Z. O. » » Zuid.
17	28 - 11½ » 11½ » 11¼	39 42½ 44	Betrokken, regen. » » Betrokken.	» » Z. W.
18	» 8 » 6 » 7½	51 51½ 43½	Bewolkt, regen. Betrokken, « Bewolkt.	» » » » » »

December.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
19	28 - 7¾ » 8 » 10¾	46½ 48½ 48½	Bewolkt. Bewolkt, buijig. Bewolkt.	Z. W. » » West.
20	» 10¾ » 11 » 11	51½ 50 49½	Betrokken, regen. Betrokken. Betrokken, regen.	» » »
21	29 ¾ » ½ » ½	50½ 50½ 51	Betrokken. Bewolkt. Betrokken.	Z. W. » » » »
22	» 1½ » 1¾ » ¾	49½ 50 49	Betrokken, regen. Betrokken. Bewolkt.	» » W. Z. W. Z. W.
23	29 29 28 - 11	49½ 50 47½	» » Betrokken, regen.	W. Z. W. Z. W. » »
24	» 9¾ » 9½ » 8½	45½ 45 45½	Bewolkt. Betrokken. »	Z. Z. O. » » » » » »
25	» 7½ » 7½ » 7½	47 48 45½	Bewolkt. » Betrokken.	Z. O. Z. Z. O. Zuid.
26	» 8¾ » 9 » 9¾	41½ 44 38	Bewolkt. » Betrokken, mist.	Z. W. » » Z. O.
27	» 10¾ » 10¾ » 11¾	38 40½ 41	Betrokken. Bewolkt, mistig. Betrokken, regen.	N. O. » » » »

December.	*Barometer.*	*Thermometer.*	*Luchtsgesteldheid.*	*Winden, streken en krachten.*
28	29. » ¾ » 2½	41½ 38 38½	Betr., zware mist. Betrokken, mist. » »	Oost. Z. O. » »
29	» 4¾ » 5½ » 6½	38 38½ 36	» » Bewolkt. Betrokken, mist.	N. O. O. N. O. » » »
30	» 6½ » 6 » 4¾	35 36½ 36½	Bewolkt. » Betrokken.	Z. O. » » » »
31	» 3 » 2 28 - 11¾	34½ 35½ 36½	Bewolkt. » Betrokken, regen.	Z. Z. O. Z. O. » »

De gevallen regen heeft bedragen 19½ lijn.
Uitwaseming 8 lijn.

